

6 AYLIK HAKEMLİ DERGİDİR.

AVRASYA DOSYASI

Aralık 2024

Cilt: 15

Sayı: 2

200 ₺

GLOBAL GOVERNANCE VACUUM: GEOECONOMIC STRATEGIES IN THE SHADOW OF YANKEE PHOBIA-
Prof.Dr. Yusuf DİNÇ

SİBER SAVAŞLARIN GÖLGESİNDE İSRAİL'İN TEKNOLOJİK GÜCÜ VE ETİK SORUNLAR
Prof.Dr. Ali Murat KIRIK

TÜRKİYE'NİN FÜZE TEKNOLOJİSİ VE JEOPOLİTİK ETKİLERİ
Dr. Eray GÜÇLÜER

SURİYE'NİN TARİHSEL VE SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜMÜ: KÜLTÜREL MİRAS, MODERN KRİZLER VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ
Bekir ATACAN

SU SAVAŞLARI VE TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN SULAR BAĞLAMINDA SU KRİZİ DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
Çağrı Batuhan BUDAK

TEROR ORGUTU PKK'NIN İLETİŞİM STRATEJİSİ: MEDYA ORGANLARI, HABERLER VE SOSYAL MEDYA PAYLAŞIMLARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
Hüseyin ALEMDAR

AVRASYA DOSYASI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
- Aralık 2024 -

AVRASYA ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
tarafından hazırlanan
AVRASYA DOSYASI, AVRASYA BİR VAKFININ YAYIN ORGANIDIR.

AVRASYA DOSYASI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
Aralık 2024 Cilt: 15 Sayı: 2

Sahibi: Şaban GÜLBAHAR
AVRASYA BİR VAKFI ADINA

AVRASYA DOSYASI
ASAM'ın Yayın Organıdır.

Editörler: Dr. Ömer MURAT
Dr. Tuğçenur EKİNCİ FURTANA

Danışma Kurulu :

Prof. Dr. Ö. Alparslan AKSU (Hakem Kurulu Başkanı)
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN - Prof. Dr. Ahad ANDİCAN - Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA
Prof. Dr. Çağrı ERHAN - Prof. Dr. Enis ÖKSÜZ - Prof. Dr. Erhun EYÜBOĞLU
Prof. Dr. Erdal KEREY - Prof. Dr. İ. Hakkı AYDIN - Prof. Dr. Mahmut ARSLAN
Prof. Dr. Ömer ÖZKAN - Prof. Dr. Salih AYNURAL - Prof. Dr. Yadigar İZMİRLİ
Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR, Doç. Dr. Cihat YAYCI - Dr. Mustafa YENİGÜN -
Doç. Dr. Furkan KAYA - Faruk SEZGİN - Oğuzhan SEZGİN

Yayın Kurulu : Eray GÜÇLÜER (ASAM Başkanı)
Dr. Ömer MURAT - Dr. Tuğçenur EKİNCİ FURTANA - Çağrı Batuhan BUDAK

Yazı İşleri Müdürü : Özcan ÜNLÜ

Reklam ve Halkla İlişkiler Müdürü : Cengiz BAYRAM

İrtibat

AVRASYA BİR VAKFI - ASAM : Fatih Mah. Kızılay Sk. No: 19/A Küçükçekmece-İstanbul
Tel: 0212 580 08 53 - Faks: 0212 541 99 44
avrasyabirvakfi@gmail.com

web: www.asam.org.tr

e-posta: asam@asam.org.tr

Tasarım & Uygulama : Selçuk ESER

Basım & Cilt : Aktif Matbaa ve Reklam Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.

Matbaa Sertifika No : 47477

ISSN : 1302-5678

DergiPark

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyadosyasi>

Altı Ayda Bir Yayımlanan Hakemli Dergidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz

GLOBAL GOVERNANCE VACUUM: GEOECONOMIC STRATEGIES IN THE SHADOW OF YANKEEPHOBIA

Prof.Dr. Yusuf DİNÇ

SİBER SAVAŞLARIN GÖLGESİNDE İSRAİL'İN TEKNOLOJİK GÜCÜ VE ETİK SORUNLAR

Prof.Dr. Ali Murat KIRIK

TÜRKİYE'NİN FÜZE TEKNOLOJİSİ VE JEOPOLİTİK ETKİLERİ

Dr. Eray GÜÇLÜER

SURİYE'NİN TARİHSEL VE SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜMÜ: KÜLTÜREL MİRAS, MODERN KRİZLER VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

Bekir ATACAN

SU SAVAŞLARI VE TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN SULAR BAĞLAMINDA SU KRİZİ DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çağrı Batuhan BUDAK

Editörün Önsözü

Değerli Okuyucular,

Avrasya Dosyası Dergisinin 2024 Aralık sayısıyla bir kez daha huzurlarınızdayız. Bu sayımız her zaman olduğu gibi, günümüzün karmaşık ve çok yönlü dünyasında önemli ve güncel konuları ele alan yedi değerli makaleyi içermektedir. Her biri kendi alanında uzman olan yazarlarımızın katkıları, bilgi dağarcığımıza yeni perspektifler kazandıracak niteliktedir.

Prof. Dr. Yusuf DİNÇ Hocamız, Küresel Yönetişim Boşluğu; Yankifobi Gölgesinde Jeoekonomik Stratejiler adlı makalesini İngilizce dilinde yayımlayarak uluslararası çevrelerin de dikkatini

çekecek bir makaleyle katkıda bulunmuştur. Ülkelerin profillerini düşük tutarak beslediği küresel yönetim boşluğunu, Yankifobinin doldurabileceği bulgularını paylaşmıştır.

Prof. Dr. Ali Murat KIRIK, Siber Savaşların Gölgesinde İsrail'in Teknolojik Gücü ve Etik Sorunlar adlı makalesinde İsrail'in erişmiş olduğu siber güç değerlendirilmektedir. İsrail gibi siber güçlerin, siber teknolojilerin etik kullanımına öncelik vermediğinin

görüldüğü nü ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler'in görevli personeline dahi ateş açan böyle bir güç, küresel barış ve güvenlik açısından da büyük bir tehdittir. Bu çalışmanın amacı İsrail'in siber gücünü aktararak yapmış olduğu etik ihlaller ve insanlık dışı faaliyetlerde bu gücü nasıl kullandığını ortaya koymaktır. Siber güvenlik alanında uluslararası işbirliği, etik düzenlemeler ve denetim mekanizmalarının geliştirilmesi gerek tiği ortaya konulmuştur.

Dr. Eray GÜÇLÜER Hocamız, Türkiye'nin Füze Teknolojisi ve Jeopolitik Etkileri hakkında yazdığı makalede ülkemizin gelmiş olduğu seviyeye dikkat çekilmiştir. Dünyada, hız, menzil ve kontrol kabiliyetlerinin yanında harp başlıklarının da çeşitlenmesiyle oldukça karmaşık ve çok farklı çeşitlerde füzelerin üretilmesine devam edildiğine dikkat çeken Dr. Güçlüer, Türkiye'nin bu yarışın dışında kalmamış olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle son 20 yılda yapılan yatırımlar ve artan güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilmek maksadıyla Türkiye'de önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Gazeteci yazar sayın Bekir ATACAN, Suriye'nin Tarihsel ve Sosyo-Politik Dönüşümü: Kültürel Miras, Modern Krizler ve Gelecek Perspektifleri adlı makalesinde; Türkiye'nin Suriye üzerindeki tarihsel ve güncel etkileri, sınır güvenliği, insani yardımlar ve bölgesel iş birliği bağlamında ele alınmış; iki ülke arasındaki ilişkilerin gelecekteki potansiyel yönelimleri değerlendirilmiştir. Bu çalışma, Suriye'nin tarihsel mirası, kültürel çeşitliliği ve bugünkü politik karmaşıklığı hakkında derinlemesine bir analiz sunmayı ve Orta Doğu'daki değişimlere ışık tutmayı amaçlamaktadır. Sayın ATACAN'ın kendisi de Bayır Bucak Türkmenlerinden olduğu için, bölgeyi çok iyi bilen bir gazeteci yazar olarak, bilginin kaynağından Avrasya Dosyası Dergimize katkılarını sunmuştur.

Sayın Çağrı Batuhan BUDAK, Su Savaşları ve Türkiye'nin Sınır Aşan Sular Bağlamında Su Krizi Durumlarını Değerlendiren bir makaleyle Avrasya Dosyası Dergimize katkılarını sunmuştur. Türkiye'nin su güvenliğini sağlamak için sürdürülebilir ve uzun vadeli stratejik planlamalara ihtiyaç duyduğunun tespitini yapan yazarımız, Su krizinin derinleşmesi durumunda tarım, enerji, çevre ve halk sağlığı üzerinde oluşabilecek olası etkileri de değerlendirerek öneriler sunmuştur. Aynı zamanda Avrasya Bir vakfı Gençlik Merkezi Başkanı olan yazarımızın makalesi, geleceğin savaşlarına konu olacak olan su savaşları konusunda önemli bir farkındalık yaratacağına inanıyoruz.

Sayın Hüseyin ALEMDAR, "Terör Örgütü PKK'nın İletişim Stratejisi: Medya Organları, Haberler, ve Sosyal Medya Paylaşımları üzerinden bir Değerlendirme adlı makalesinde PKK'nın geleneksel ve internet üzerinden yarattığı iletişim ve propaganda faaliyetlerini incelemiştir.

Okuyucularımıza geniş bir perspektif sunmayı amaçladığımız her sayımızda, farklı disiplinlerden gelen bu çalışmalar hem akademik hem de pratik düzeyde değerli bilgiler içermektedir.

Keyifli ve verimli okumalar dileğiyle,

Dr. Ömer MURAT

Editör

Dr. Tuğçenur EKİNCİ FURTANA

Editör Yardımcısı

Makale Künye Bilgisi: Dinç, Y. (2025). Global Governance Vacuum: Geoeconomic Strategies in the Shadow of Yankeeophobia. *Avrasya Dosyası*, 15(2), 7-16. İstanbul.

Global Governance Vacuum: Geoeconomic Strategies in the Shadow of Yankeeophobia

Prof. Dr. Yusuf DİNÇ
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İslam Ekonomisi ve Finans Bölümü
yusuf.dinc@izu.edu.tr
ORCID: [0000-0002-5321-2723](https://orcid.org/0000-0002-5321-2723)

Abstract

The aim of this study is to reveal the adequacy of countries' willingness and the role of yankeephobia in filling the global governance gap caused by the legitimacy crisis of capitalism. The study focuses on how states utilize their geographic advantages, economic resources, and financial instruments to enhance their influence on the global stage while seeking answers to this issue. Accordingly, the reasons behind the offensive and defensive approaches adopted by selected countries, based on the significance of their geoeconomic activities, are analyzed through a comparative examination of their geoeconomic strategies. The findings indicate that the global governance gap, fueled by countries keeping a low profile, could be filled by yankeephobia. Ultimately, the study suggests that the choice between competition and solidarity/cooperation represents a choice between a new world order and a new world disorder.

Key words: Geoeconomics, Geofinance, Yankeeophobia, BRICS

Küresel Yönetişim Boşluğu; Yankifobi Gölgesinde Jeoekonomik Stratejiler

Öz

Bu çalışmanın amacı kapitalizmin meşruiyet krizinin neden olduğu küresel yönetim boşluğunu doldurmada ülkelerin iradesinin yeterliliği ve yankifobinin rolünü ortaya koymaktır. Çalışmada söz konusu soruna cevap ararken devletlerin coğrafi avantajlarını, ekonomik kaynaklarını ve finansal araçlarını küresel sahnede nüfuzlarını artırmak için nasıl kullandıkları üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle jeoekonomik aktivitelerinin önemine göre seçilen ülkelerin jeoekonomik stratejilerinin karşılaştırmalı bir analizi yoluyla benimsedikleri atak ve savunmacı yaklaşımların gerekçeleri ele alınmaktadır. Bulgular ülkelerin profillerini düşük tutarak beslediği küresel yönetim boşluğunu yankifobinin doldurabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak rekabet ile dayanışma ve işbirliği arasındaki tercihin yeni dünya düzeni ile yeni dünya düzensizliği arasında bir tercih anlamına geleceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Jeoekonomi, Jeofinans, Yankifobi, BRICS

Makale Geliş Tarihi: 06 Ocak 2025

Makale Kabul Tarihi: 17 Ocak 2025

Introduction

Geoeconomics is defined as a field of study that examines the utilization and development of geography and strategic resources, along with other economic assets and tools, to achieve a competitive advantage for nations. Both the origin and the focal point of this definition can be traced to the United States. Since the first term of Donald Trump's presidency, the U.S. has strategically employed its economic, financial, and military capacities through a geoeconomic approach to maintain its global influence. This dynamic brings to the forefront a key concept on a global scale: "yankeephobia." The fear induced by Washington's geoeconomic and geofinancial power paradoxically amplifies the U.S.'s influence and enhances the effectiveness of its maneuvers to the extent that it could fill the vacuum in global governance.

In contrast, other major global powers have responded with countermeasures at various levels, such as establishing new trade corridors or developing alternative payment systems—expectations that gained traction during Trump's tenure. However, it remains uncertain whether blocs like BRICS will aim to create a stable counterbalance or adopt a passive stance. In this context, the study explores why cooperative efforts to establish a more equitable economic order often remain hesitant, why many nations opt to "lower their profiles," and how such strategic restraint contributes to the emergence of a "new world disorder."

To provide a comprehensive answer to these questions, the paper offers a comparative analysis of the geoeconomic strategies employed by various nations, drawing on both historical and contemporary examples. It contrasts the "offensive" strategies of the United States with the "defensive" approaches of selected countries, including those of China, Russia, and Turkey, based on their geoeconomic priorities. The analysis examines how these nations leverage their unique strengths—such as China's production capacity, Russia's energy resources, and Turkey's strategic geographic location—to navigate the complex web of global power dynamics.

At the heart of this discussion lies the notion that capitalism faces a legitimacy crisis, creating a void that allows the U.S. to exploit its asymmetrical advantages. The paper examines the implications of these geoeconomic trends for global governance and concludes that, rather than engaging in direct confrontation driven by yankeephobia, structures like BRICS are likely to adopt a strategy of minimizing their profiles in response to the U.S.'s assertive use of economic and financial power.

While the answers to the research questions remain uncertain, the paper argues that transitioning from a predominantly competitive mindset to a cooperative approach—one that emphasizes mutual benefits—could pave the way for a more stable and equitable global order. Ultimately, when approached with the right paradigm, geoeconomics has the potential to serve as the foundation upon which a shared and sustainable future can be built.

1. Geoeconomics in Brief

The impact of geography on the economy is undeniable. For example, the digital economy in Indonesia is well-developed. Indonesians attribute this to their country being an archipelago. They use the digital economy to unify their naturally fragmented geography. I started with this example because it demonstrates the role of geography in the most striking way. It has always been said that digitalization of economies means being independent of time and space, but this example shows that geography continues to play its dominant role even in digitalization.

Some geographies, by virtue of their ontological status or the resources they possess, hold economic significance. Turkey, which connects East to West and North to South and consists of two peninsulas, can be cited as an example. Another example might be Saudi Arabia, with its energy resources.

However, geoeconomics today is advancing beyond this basic geographic perception. This is because geography is no longer limited to physical universe. As the example of Indonesia also points out, one can now talk about a “cyber universe” as well. Alongside that, looking at the use of geoeconomic tools in recent times, one can also speak of a “financial universe.” These two universes are real enough to make the United States a leading geoeconomic actor.

To support my point about the existence of a “financial universe,” I can refer to the matter of central bank independence. The independence of central banks from the politics of the countries they are located in is demanded as a necessity of the interconnectedness established among them in a higher realm like an organized satellite frame. No financial institution in the world is ever perceived simply as part of the economy in which it operates. This includes the FED. They are considered an entity or component of their own universe.

This multi-universe structure also necessitates a different classification of geoeconomic powers. Today, those who only use the geoeconomic power of their physical geography are not seen as leading geoeconomic actors. On the contrary, those who use their power in other geoeconomic universes, such as finance, to control geographies of geoeconomic importance come to the fore as geoeconomic actors. Those who derive their geoeconomic power from their geography share the fruits of this power and exhibit a peaceful, cooperative character. Those who practice geoeconomics by employing other geoeconomic and geo-financial instruments choose to use their dominance in a threatening manner. Common definition of geoeconomics which I have given at the beginning of introduction part has also taken shape accordingly.

However, I define geoeconomics as follows (Dinç, 2024): “Within the context of time and space, geoeconomics is the study of seeking out economic opportunities in order to maximize all forms of added value for countries, allies, regions, and ultimately for all humanity and the eco-system.

2. Comparison of Geoeconomic Strategies

After concluding the introductory discussions with a definition, it would be beneficial to continue with a country- or organization-based comparison of geoeconomic strategies. The scale and calibration of the geoeconomic and geofinancial activities of countries with the potential to balance U.S. power could play a crucial role in guiding us toward an analysis to better understand the new world.

The United States declared it wanted to be the one determining change and that it had the will to do so on the eve of the millennium. This was the main theme of Bill Clinton’s speech on December 31, 1999, delivered five minutes before the new millennium. He said:

“So we Americans must not fear change. Instead, let us welcome it, embrace it, and create it.”

Obviously, these statements were a declaration of the supremacy gained over the years.. Shaping the direction of change started at the post-9/11 period. With 9/11, the U.S. experienced how severe an aggression it could demonstrate and measured the reactions against it. After long testing the global power U.S. barely began to utilize its geo-economic instruments in Trump’s first term because China was practicing geoeconomics and was demonstrating the will to allocate trillions of dollars toward it. Although the United States tried to respond in kind, it did not spend more than a few hundred million dollars.

It may have seemed more feasible in the vacuum to exert control through use of geoeconomic and geofinancial instruments rather than by spending. This was reasonable because the U.S. central government debt has already exceeded its gross domestic product at the time.

In Clinton’s millennium address, he described the story of the 21st century as “the wise use of freedom.” Today, it appears that the path chosen is “the wise use of hegemony.” However, I must note that on this path, the meaning of “wisdom” and “selfish” has become distorted.

At least during Trump’s first term, it was seen that geoeconomic instruments were not used for the common good but solely in pursuit of U.S. interests. Anyone with such power might act the same, but true greatness lies in caring of common benefits. The evidence supporting my claim that the U.S. ignored common interests is the FED’s recent policies.

The United States prints the global reserve currency. If there is a global reserve currency, it must meet the following conditions: it should be peaceful, and it should belong to every country or to none.

The U.S. dollar does not possess these qualities but has endeavored to acquire them. Following the collapse of the Soviets, the U.S. proclaimed itself as the world's policeman, starting with its intervention in Panama. US adorned this claim with slogans of peace and democracy. On the other hand, while shaping policies, FED long considered their impact on the world economy also communicated with an emphasis on "global implications." This lasted until Jerome Powell's term. With Powell's chairmanship of the FED, policies began being made solely by considering U.S. domestic dynamics, and global effects removed from the communication. Even though former FED chair Janet Yellen continued communications concerning "global impacts" for a while during her Treasury Secretary position, she later ceased doing so.

With Trump's return to the White House, U.S. policies inspired by Edward Luttwak (i.e., "geo-economics as a form of statecraft (1990)") are expected to come to the forefront. In order to gauge how this process might evolve until 2030, I have prepared a table showing how geoeconomic and geofinancial instruments have been used by countries from Trump's first term to the present. One significance of this table is that it presents the geoeconomic and geofinancial instruments used in both offensive and defensive strategies.

In Table 1, I created an overview of the variety of countries that can generate sufficient meaning, indicating which geoeconomic activities and powers they use, and for which motivations. From the table, it can be observed that some wield their power in a dominant (offensive) manner, while others do so defensively. This approach shifts from West to East. While the West employs its geoeconomic instruments in a dominant characteristic, the East, depending on the severity of the pressure it faces, either deploys a fully defensive strategy or uses a partially defensive, partially dominant.

Table 1. Geoeconomic and Geofinancial Characteristics of Countries and the Instruments They Employ

USA	Offensive	Trade tariffs Payment systems Financial sanctions Embargos International Aid US of global governance hegemony Dollar dominance Revaluation Cryptocurrencies Military power Weapon-sale agreements or embargos
China	Defensive	Devaluation Production power Counter-Trade tariffs Rationing policies on rare earths
	Offensive	Trade corridors Oversees transportation & infrastructure projects Technology transfer Credits

markets, it engages through technology transfers. The most striking move that China could have made would have been to include cryptocurrencies in its strategic reserves, but it did not demonstrate the will to do that. Since Russia's exclusion from the financial system was already anticipated due to energy sanctions, the most noteworthy geoeconomic step it took was publicly sharing that its international trade enterprises were using cryptocurrencies.

As for Türkiye, it is developing collaborations through the Organization of Turkic States, drawing on a historical perspective that continues to the present. By reducing its energy dependence through investments in renewable energy and by seeking fossil resources, it is removing obstacles to becoming an energy hub. By ridding its geography and region of terrorism, Türkiye highlights, in every sense, its safe and stable corridor character. In this way, it opens up a space for stakeholders to maximize common interests. While advocating peace in conflict zones, it develops defense technologies from its domestic resources, given that it has been deprived of those technologies by its NATO alliances. Another notable difference is Türkiye's imposition of additional customs tariffs to attract Chinese automotive investments. Strengthening its strategic reserves in gold also increases the resilience of the economy, despite Trump's upcoming pressure to keep using the dollar as a reserve.

Saudi Arabia, by contrast, chooses to invest its resources in its own infrastructure and superstructure projects rather than channeling them into the U.S. arms industry. While it attracts those seeking to benefit from these projects, it also tries to protect itself being alone from U.S. pressure. However, as it turns toward partners like China and alliances such as BRICS, it will have to manage its withdrawal from the petro-dollar agreement under Trump's new term. The regional peace and security umbrella that Türkiye aims to establish with its technology and policies could lead Saudi Arabia to integrate in a strategic but limited manner.

During this period, the European Union hid behind the U.S.'s geoeconomic might. It has displayed its helplessness by closing off integration areas such as UEFA and Eurovision to Russia and by removing Russian classicals from its libraries. Evidently, at the urging of the U.S., the EU froze the assets of the Russian Central Bank and Russian oligarchs. Its most decisive step, though, was destroying the Nord Stream pipeline, even though the EU was capable of providing its own gas supply. Meanwhile, the U.S. was exercising all its hegemony in global governance.

Now, Europe faces a trust issue with the U.S., behind which it has been hiding and which, in turn, has been standing behind it. To overcome this trust deficit, it may try to strengthen its own muscles. In that case, it will truly have to engage in geoeconomics. However, as it has not yet hit rock bottom, it will take time to attain that awareness.

3. Role of Yankeeophobia

Trump's new term might bring to the forefront a concept that is known but not widely used or recognized globally: yankeephobia. Although it is an old term, it has remained local. It has been known and used in South America since the beginning of the last century (Rippy, 1921).

However, in other parts of the world, it is a suppressed concept. Yankeeophobia, which can be defined as the fear triggered by the U.S.'s use of military, economic, and financial power, is presumably a notion that would discomfort the United States. Indeed, there have been moments when the U.S. revealed its unease with anti-American sentiment. Yet developments show that the U.S. may not be disturbed by yankeephobia gaining prominence globally in the upcoming period. The U.S. might interpret the fact that yankeephobia fills the vacuum left by capitalism's legitimacy crisis as a source of comfort. Yankeeophobia, which has taken on the role of filling the void in global governance, demonstrates that the U.S. can manage even issues on which it cannot secure support from anyone other than Micronesia, all within its own purview.

In other words, with the pressure of yankeephobia, the U.S. can wield its actual power in a leveraged manner. Perhaps it can amplify 1 unit of real power into 10 units of perceived force by leveraging yankeephobia (For a proper framework see Clayton et al (2023). Not using this opportunity—i.e., deliberately foregoing it and siding with justice—is not the kind of sacrifice a capitalist power would easily make. Capitalism can make sense of spreading fear rather than using force with surgical precision. This dynamic points to the possibility that the U.S. will push the limits of its geoeconomic and geofinancial pressure.

Accordingly, the U.S. may want to keep countries, regions, or strategic zones at a low profile or under complete control in line with its own worldview. Expecting a geoeconomic move in that direction could also be seen as the natural outcome of the collapse within global governance organizations like the United Nations, resulting from capitalism's legitimacy crisis.

So, if there is no longer a global governance framework capable of responding to the U.S., how will economies and regions respond to this?

The table above may help in seeking an answer to this question. However, the most significant help from the table is what is hidden within it. One can seek an answer by looking at an economic cooperation structure not on the table and its behavior in recent times. I am referring to BRICS. BRICS is not on the table because it is lowering its geoeconomic profile—even though, since the emergence of the global governance vacuum, it has been expected to serve as an increasingly important balancing actor.

Especially due to the growing need for geofinancial alternatives like BRICS Swift or soon, BRICS has taken on a heightened significance. The freezing and seizure of Russian citizens' assets must have been decisive in this regard. This should be an important motivator. Nevertheless, aside from expanding membership with a low profile, BRICS has taken no other steps. In an uncoordinated fashion, members have simply chosen to swap their dollar reserves for gold. Perhaps some of those aiming to join find it comfortable in the short term for BRICS to keep a low profile.

However, the main fracture in BRICS occurred when it came to the possibility of including Türkiye as a member, a NATO ally. BRICS did not have the determination to admit Türkiye as a member. This development has two foresightful consequences.

First, it shows that economies and organizations view keeping a low profile in the face of yankeephobia as a rational strategy. BRICS has not shown any willingness on any issue for which it has been credited with significance. The fact that BRICS includes India, a country dependent on U.S. support for its maritime security, appears to be a factor. India devotes most of its military budget to the army, focusing on border security against neighbors it considers hostile. Given its extensive coastline, it has effectively left naval control to the U.S. Expecting an organization that includes India to adopt an alternative approach is not rational. Also, members who have not been cornered like Russia may prefer to keep a low profile, foreseeing that yankeephobia could isolate them.

Second, Türkiye's resolve to become a member has overshadowed BRICS's overall resolve. BRICS's inability to match a single country's willpower is an indication of how low it might be willing to keep its profile. On the other hand, it can be understood that Türkiye, with the organizations, forums, and approaches it leads, could create a greater influence than BRICS, at least within its own region, in the new world.

Under these conditions, if U.S. cannot control its power in the vacuum, we cannot speak of a new world order but of a new world disorder. There is no longer a concept of alliance; instead, we see common interests or conflicts of interest between the powerful. Or one might prefer geoeconomic solidarity and cooperation rather than geoeconomic competition in order to maximize common benefits worldwide, following the path that Türkiye has opened.

Conclusion

In sum, the geoeconomic landscape covers beyond the boundaries of physical geography into financial and digital realms, where power can be wielded—or withheld—by manipulating trade, capital flows, technology, and payment systems. Although the United States retains a leading role through its command of financial instruments and global institutions, emerging powers such as China, Russia, Türkiye, and Saudi Arabia are experimenting with their own defensive and sometimes offensive geoeconomic strategies. Yet these maneuvers often reflect more of a

balancing act—lowering profiles or cautiously countering pressure—than a decisive reconfiguration of the global order.

At the same time, the world's inability to articulate a new paradigm that resolves capitalism's legitimacy crisis has created a vacuum, which the United States has sought to fill. The phenomenon of yankeephobia may paradoxically empower U.S. dominance even further by magnifying Washington's leverage. Meanwhile, entities like BRICS, viewed as potential counterweights, have thus far opted for minimal confrontation and have not unified around an alternative geofinancial framework. These conditions suggest that rather than moving toward a stable new global order, we are witnessing a patchwork of competing interests—a new world disorder—in which cooperation, if it emerges, is likely to be pursued piecemeal and with an eye to immediate strategic gain. Yet this paper also hints that a more inclusive, multi-actor approach could eventually lead to greater collaboration, signaling that a path toward genuine geoeconomic partnership remains possible, should the political will arise.

References

Clayton, C., Maggiori, M., & Schreger, J. (2023). *A framework for geoeconomics* (No. w31852). National Bureau of Economic Research.

Dinç, Y. (2024). The Geoeconomics of Türkiye: A Safe Haven in The Times of New World Disorder. *Global Transformations and Türkiye*, 549–568. ch32. TÜBA.

Luttwak, E. N. (1990). From geopolitics to geo-economics: Logic of conflict, grammar of commerce. *The national interest*, (20), 17-23.

Rippy, J. F. (1921). Literary Yankeephobia in Hispanic America. *J. Int'l Rel.*, 12, 350.

Makale Künye Bilgisi: Kırık, A.M. (2025). Siber savaşların gölgesinde İsrail'in teknolojik gücü ve etik sorunlar. Avrasya Dosyası, 15 (Sayı 2), 17-36. İstanbul.

SİBER SAVAŞLARIN GÖLGESİNDE İSRAİL'İN TEKNOLOJİK GÜCÜ VE ETİK SORUNLAR

Prof. Dr. Ali Murat Kırık

murat.kirik@marmara.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5771-4843

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

ÖZET

İsrail'in siber güvenlik alanındaki liderliği, gelişmiş teknolojileri, güçlü istihbarat yapısı ve özel sektör işbirlikleriyle dikkat çekmektedir. Ancak bu üstünlük, ciddi etik ihlaller ve insan hakları sorunlarını da beraberinde getirmektedir. NSO Group tarafından geliştirilen Pegasus gibi casus yazılımlar, bireylerin mahremiyetini ihlal ederek uluslararası tepkilere yol açmıştır. Gazze'deki sivil altyapıya yönelik siber saldırılar, iletişim ağlarını devre dışı bırakmış ve insani krizleri derinleştirmiştir. Yapay zeka destekli hedefleme sistemleri, savaşlarda orantısız güç kullanımına neden olarak masum sivillerin hayatını riske atmaktadır. İsrail'in siber stratejisi, bölgesel rekabetlerde önemli bir araç olarak öne çıkarken, siber saldırılar İran gibi ülkelerle yaşanan gerilimlerde sıkça kullanılmaktadır. Stuxnet gibi siber operasyonlar, İsrail'in siber savaş alanındaki etkinliğini kanıtlarken, bu tür saldırılar uluslararası güvenliği tehdit etmektedir. Ayrıca, Demir Kubbe gibi stratejik savunma sistemlerinin siber saldırılarla devre dışı bırakılma ihtimali, siber güvenliğin önemini daha da artırmaktadır. Bu nedenle, siber güvenlik alanında uluslararası işbirliği, etik düzenlemeler ve denetim mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. İsrail gibi siber güçlerin, siber teknolojilerin etik kullanımına öncelik vermesi, küresel barış ve güvenlik açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı İsrail'in siber gücünü aktararak yapmış olduğu etik ihlaller ve insanlık dışı faaliyetlerde bu gücü nasıl kullandığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Siber Güvenlik, İsrail, Etik İhlaller, Siber Savaş, İnsan Hakları

Makalenin Geliş Tarihi: 22 Aralık 2024

Makalenin Kabul Tarihi: 09 Ocak 2025

ISRAEL'S TECHNOLOGICAL POWER AND ETHICAL ISSUES IN THE SHADOW OF CYBER WARFARE

ABSTRACT

Israel's leadership in cyber security is notable for its advanced technologies, strong intelligence structure and private sector co-operation. However, this superiority is not without serious ethical violations and human rights issues. Spyware such as Pegasus, developed by the NSO Group, has caused international outcry by violating the privacy of individuals. Cyber-attacks on civilian infrastructure in Gaza have disabled communication networks and deepened humanitarian crises. AI-assisted targeting systems have led to the disproportionate use of force in wars, putting innocent civilian lives at risk. While Israel's cyber strategy stands out as an important tool in regional rivalries, cyber attacks are frequently used in tensions with countries such as Iran. While cyber operations such as Stuxnet prove Israel's effectiveness in cyber warfare, such attacks threaten international security. Moreover, the possibility of disabling strategic defence systems such as Iron Dome through cyber attacks further increases the importance of cyber security. Therefore, it is necessary to develop international cooperation, ethical regulations and control mechanisms in the field of cyber security. It is of great importance for global peace and security that cyber powers such as Israel prioritise the ethical use of cyber technologies. The aim of this study is to analyse the ethical violations and humanitarian violations committed by Israel by transferring its cyber power.

Keywords: Cyber Security, Israel, Ethical Violations, Cyber Warfare, Human Rights

GİRİŞ

Günümüzde ulusal güvenlik planlamacıları, reaktif ve taktiksel siber savunmadan proaktif ve stratejik siber savunmaya doğru bir yönelim göstermektedirler; bu da uluslararası askeri caydırıcılığı içermektedir. Nükleer silahların inanılmaz gücü, caydırıcılık stratejisinin doğmasına yol açmaktadır; burada orduların amacı savaşları kazanmak yerine onları engellemek olmaktadır. Siber saldırılar, nükleer patlamalarla kıyaslanamasa da, uluslararası güvenlik için ciddi ve artan bir tehdit yaratmaktadır (Geers, 2010, s. 298). Nitekim 21. yüzyılın hızla dijitalleşen dünyasında, teknolojik gelişmeler uluslararası ilişkilerde derin bir dönüşüm yaratmaktadır. Devletler, siber saldırıları ve dijital gözetim tekniklerini kullanarak artık savaş alanlarını sanal dünyaya taşımakta; güç mücadelesini, ağlar, veriler ve dijital altyapılar üzerinden sürdürmektedir. Bu bağlamda, İsrail, bölgedeki stratejik hedeflerini gerçekleştirmek

ve güvenliğini sağlamak amacıyla siber teknolojileri en üst düzeyde kullanan ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Siber teknolojilerin bu denli etkin bir şekilde kullanılması, uluslararası güvenlik paradigmasında değişimlere yol açarken, sivil haklar ve etik değerler açısından da çeşitli tartışmalara sebep olmaktadır. İsrail'in siber alandaki stratejik gücü, askeri kapasitelerinin yanı sıra teknoloji yatırımları ve siber güvenlik altyapısına verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Özellikle son yıllarda, İsrail'in savunma ve güvenlik politikaları, dijital saldırı ve savunma sistemlerine büyük bir bütçe ayırmasıyla dikkat çekmektedir. Bu alandaki gelişmiş altyapı, İsrail'in bölgesel rakiplerine karşı üstünlük sağlamasına yardımcı olurken, aynı zamanda uluslararası kamuoyunda tepki çekmesine neden olmaktadır. İsrail'in siber saldırı politikalarının, bölgedeki sivil altyapılara ve toplumlara yönelik de tehditler oluşturması, ciddi bir etik sorun olarak değerlendirilmektedir.

Siber dünyada bilgilere ve bilgi sistemlerine yönelik artan kötü niyetli girişimler ve saldırılar, "siber güvenlik-savunma" kavramını gündeme getirmiştir. Diğer yandan, karşı tarafın bilgi ve sistemlerine zarar verme ya da olumsuz etkiler yaratma isteği "siber saldırı-taarruz" kavramını ortaya çıkarmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle siber ortamın sunduğu fırsatlar, yaşamı giderek daha bağımlı hale getirirken; bu ortamın tehdit, saldırı, can ve mal güvenliğini tehlikeye sokma gibi amaçlarla kullanılması, bireyler, toplumlar ve ülkeler üzerinde büyük kayıplara neden olmuş; dolayısıyla güvenlik anlayışında önemli bir değişim süreci başlamıştır (Şenol, 2016, s. 10-11). Siber savaşın, fiziksel savaşlardan farklı bir dinamiğe sahip olması, uluslararası hukuk açısından yeni ve karmaşık meseleleri de beraberinde getirmektedir. Uluslararası hukuk kuralları, ülkelerin egemenlik haklarını korurken; siber saldırılar, sınır ötesi, hızlı ve çoğunlukla iz bırakmayan yapısı nedeniyle bu kuralların dışında kalabilmektedir. İsrail'in siber saldırılarının uluslararası hukuku ihlal edip etmediği, sık sık tartışılmakta ve bu saldırıların etik sınırları zorladığı savunulmaktadır. Özellikle, siber saldırıların etkileri sadece hedef ülkeleri değil, bölgedeki tüm toplumsal düzeni de tehdit edebilmektedir.

Her ne kadar etik dışı birçok faaliyette bulunsa da İsrail, siber güvenlik alanında yenilikçi bir güç olarak, sızma testleri için kullanılan işletim sistemleri ve güvenlik araçlarının geliştirilmesinde etkin bir rol üstlenmiştir. NATO üyesi ülkeler kadar, NATO dışındaki Çin ve Rusya gibi ülkeler de İsrail'in geliştirdiği siber savunma teknolojilerinden faydalanmaktadır. İsrail'in ürettiği çözümler, birçok ülkenin bilgi güvenliği denetimlerinde ve mevzuatlarında yer bulmakta, bu alanda geniş bir şekilde kullanılmaktadır (Bozkurtlar, 2021, s.9). İsrail'in siber saldırılarında hedef aldığı alanların başında ise enerji, su ve sağlık gibi kritik altyapılar gelmektedir. Bu tür saldırılar, sadece bir ülkenin askeri gücünü değil; aynı zamanda sivil toplumun günlük yaşamını, ekonomisini ve psikolojik sağlığını da doğrudan etkilemektedir.

Özellikle sağlık sistemleri ve altyapılara yönelik siber saldırılar, sivil halk üzerinde büyük zararlar bırakabilir ve bu tür saldırıların hedef alınması, savaş hukuku açısından kabul edilemez bulunmaktadır. İsrail'in bu tür kritik altyapılara yönelik saldırılar gerçekleştirmesi, siber teknolojinin etik dışı kullanımının en net örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

İsrail'in büyük ve gizli savunma Ar-Ge faaliyetleri, çoğu zaman gelişmiş ve bilgi teknolojileri yoğun sistemlerin ortaya çıkmasına yol açan kapsamlı tematik araştırmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar, istihbarat toplama ve işleme sistemleri, hassas güdümlü mühimmat, insansız hava araçları (İHA) ve aktif füze savunma sistemleri gibi gelişmiş teknolojilerle sonuçlanmaktadır. Savunma Ar-Ge harcamalarının, ülkenin GSYİH'sinin %1,5'ine ulaştığı tahmin edilmektedir. İsrail, savunma araştırmaları için özel bir askeri akademi ya da araştırma enstitüsü yerine, akademik ve sanayi kurumlarını kullanmaktadır (Tabansky & Ben Israel, 2015, s.20). Bu sebeplere bağlı olarak istihbarat toplayabilmek adına İsrail'in siber saldırıları, sivil toplumların mahremiyetine yönelik de ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Özellikle dijital casusluk ve izleme sistemleriyle, kişisel verilerin toplanması ve bireylerin izlenmesi, gizlilik haklarının ihlali olarak yorumlanmaktadır. İsrail, geliştirdiği casus yazılımları hem kendi stratejik çıkarlarını korumak hem de diğer ülkelerde bilgi toplamak için kullanmaktadır. Bu durum, bireylerin özel hayatlarına yönelik müdahalelerin etik ve hukuki sınırlarını zorlamakta, siber güvenliğin ötesinde toplumsal bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. İsrail'in siber savaş stratejilerinin yalnızca savunma amaçlı olmadığı, aynı zamanda saldırı amaçlı bir politika izlediği yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Siber teknolojilerin böylesine yaygın bir şekilde kullanımı, İsrail'i siber savaş konusunda küresel bir tehdit haline getirebilirken, siber saldırıların kontrolsüz bir şekilde yayılması, dijital dünyada yeni bir güvenlik açığı oluşturmaktadır. Bu güvenlik açığı, sadece İsrail'i değil, diğer birçok ülkeyi de siber saldırılara karşı savunmasız bırakmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak, İsrail'in siber operasyon stratejisi, sağlamlık, dayanıklılık ve savunmadan oluşan "Üç Katmanlı Çerçeve"ye dayanır. İlk katman olan "sağlamlık," bir organizasyonun geniş koşullarda siber tehditlere karşı direnç gösterme yeteneğidir (Adamsky, 2017, s. 117). Kısacası bu makale, İsrail'in siber saldırı ve güvenlik politikalarının bölgedeki olumsuz etkilerini, insan hakları ve uluslararası hukuk açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Siber teknolojilerin askeri stratejilerde bu denli merkezi bir rol üstlenmesi, devletlerin sorumluluklarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle sivillerin güvenliği ve mahremiyeti üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, bu saldırıların kontrolsüz bir şekilde yayılması, siber güvenlik ve etik alanında ciddi sorunlara neden olmaktadır. İsrail'in siber savaş ve saldırı politikaları hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde güvenlik, etik ve hukuk alanlarında derin tartışmalara yol açmaktadır. Bu bağlamda

İsrail'in siber teknolojileri kullanımının yaratabileceği potansiyel zararlar üzerine kapsamlı bir analiz sunulacaktır. Dolayısıyla, İsrail'in siber savaş alanındaki teknolojik gücünü ve bu gücün yarattığı etik sorunları incelemek için literatür taraması yöntemi kullanılacaktır. Literatür taraması kapsamında, siber savaşlar, İsrail'in siber güvenlik ekosistemi ve etik boyutlarla ilgili mevcut akademik çalışmalar, resmi raporlar, politika belgeleri ve güvenilir haber kaynakları sistematik olarak analiz edilerek, konunun güncel durumu ve farklı perspektifleri ortaya konulacaktır.

1. SİBER GÜVENLİK VE SAVAŞLARDA TEKNOLOJİ KULLANIMI

Clausewitz'in (akt. Rid, 2012) savaş kavramı, üç temel unsura dayanmaktadır: şiddet, araçsallık ve politik doğa. Bu unsurlar, herhangi bir saldırı veya savunma eyleminin bir savaş olarak nitelendirilebilmesi için birlikte bulunmalıdır. Geçmişteki birçok siber saldırı, bu unsurların tümünü karşılamadığı için savaş olarak kabul edilmez. İlk unsur olan şiddet, savaşın temel karakteristiğidir. Clausewitz'e göre, savaş, düşmanı istenilen bir sonuca zorlamak için güç kullanımını içerir. Şiddet unsuru olmaksızın bir eylem, "savaş" teriminin metaforik bir kullanımı olmaktan öteye geçemez. Gerçek bir savaş eylemi, fiziksel olarak ölümcül veya en azından potansiyel olarak ölümcül olmalıdır. Bu şiddet, savaşan tarafların sürtüşme ve belirsizliklerden etkilenmediği durumlarda kontrolsüz bir şekilde artma eğilimindedir. İkinci unsur, savaşın araçsal karakteridir. Clausewitz'e göre, savaş bir araçtır ve her aracın bir amacı olmalıdır. Bu bağlamda, şiddet bir araç, düşmanın iradesini kırma hedefi ise amaçtır. Bu araçsal yaklaşım, savaşın taktik, operasyonel, stratejik ve politik düzeyde gerçekleşen çok yönlü bir süreç olduğunu gösterir. Amaç, rakibi çaresiz bir pozisyona getirmek ve iradesi dışında karar vermeye zorlamaktır. Bu nedenle, araç ve amaç arasındaki bu ilişki savaşın temel bir özelliğidir. Üçüncü unsur, savaşın politik doğasıdır. Savaş, daima politik bir amaca hizmet eder ve izole bir eylem olamaz. Clausewitz'in ünlü ifadesiyle, "Savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır." Bu bakış açısına göre, savaşın politik bir varlık veya temsilci tarafından yürütülmesi ve bu varlığın iradesinin çatışma sırasında açıkça ortaya konması gerekir. Politik doğası nedeniyle savaş, her zaman bir politik hedefe hizmet eder ve bu hedef, savaş sürecini yönlendiren asıl itici güçtür.

Literatüre bakıldığında, yeni savaş türlerini tanımlayan kavramlar arasında ortak bir dil bulunmamaktadır. Yazarlar, olguları açıklamak için farklı terimler geliştirmiş ve bu durum, alanın rekabet eden terimlerle dolmasına neden olmuştur. Askeri işlerde devrim (RMA), dördüncü nesil savaş, elektronik savaş, bilgi savaşı, ağ merkezli savaş ve siber savaş bu bağlamda öne çıkan kavramlardır. Bu yeni tür çatışmaları anlamak, etkili politikalar geliştirmek

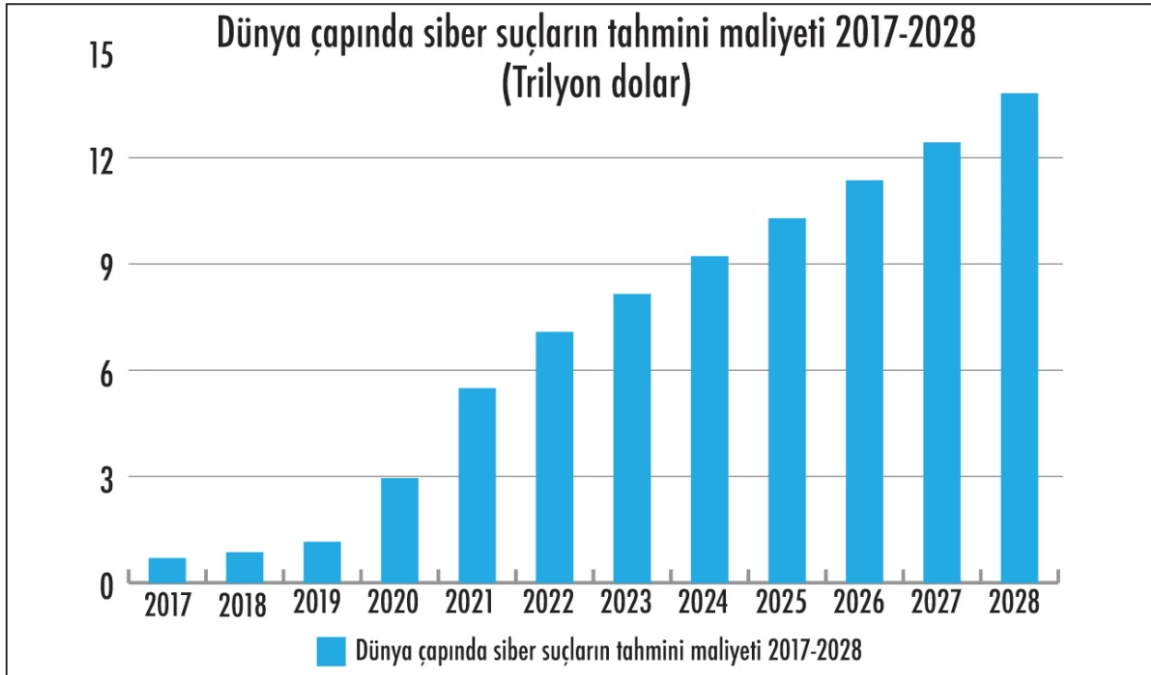
açısından kritik öneme sahiptir. Nükleer patlamalar milyonlarca insanın ölümüne yol açsa da, büyük bir siber saldırının toplumsal düzeni bozma etkisi benzer düzeyde ciddi olabilir. Cetron ve Davies (akt Greathouse, 2013, s.23) bu durumu "kitlesel imha silahları değil, kitlesel bozulma silahları" olarak tanımlamaktadır. Şangay İşbirliği Örgütü de "bilgi savaşı"nı, devletlerin birbirine karşı bilgi alanında yürüttüğü, siyasi, ekonomik ve sosyal sistemleri baltalamayı ve toplumu istikrarsızlaştırmayı amaçlayan bir çatışma olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, bilgi savaşının uluslararası çatışmalardaki yıkıcı etkisini vurgulamaktadır.

Siber savaşlar hem devletler hem de kurumlar düzeyinde gerçekleşmektedir. Zira siber silahlar, kurumları hedef alarak fiziksel zarar verme ve istihbarat toplama amacıyla kullanılan gelişmiş dijital araçlardır. Bu silahlar genellikle devlet destekli operasyonlar kapsamında üretilirken, bazen devlet dışı aktörlerin de bu araçlara erişebildiği iddia edilmektedir. Stuxnet, endüstriyel kontrol sistemlerine zarar vererek nükleer santrifüjleri sabote etmesiyle dikkat çekerken, Night Dragon, küresel petrol ve enerji şirketlerine saldırılar düzenlemiştir. Flame, karmaşık bir siber silah olarak, bilgi çalma amacıyla devlet kurumlarını hedeflemiş, Duqu ise endüstriyel sistemlerden bilgi toplayarak gelecekteki saldırılara zemin hazırlamıştır. Gauss, bireysel hedeflere yönelik bir casusluk operasyonu yürütürken, Shmoon, özellikle Suudi Arabistan'daki petrol tesislerini hedef alarak büyük çapta kesintilere neden olmuştur. Duqu 2.0 ise İran'ın nükleer programıyla ilgili müzakerelere katılan ülkelere karşı siber casusluk operasyonları yürütmüştür (Çahmutoğlu, 2020, s.10-11). Bu örnekler, siber silahların yalnızca ekonomik ve askeri alanlarda değil, diplomatik süreçlerde de etkili olabildiğini göstermektedir. Siber uzayda güç mücadelesinin bir parçası haline gelen bu araçlar, uluslararası güvenlik dengelerini de doğrudan etkilemektedir.

Devlet destekli siber saldırılar daha çok hükümetler veya devletle bağlantılı kurumlar tarafından gerçekleştirilen yasa dışı, suç teşkil eden veya yıkıcı bilgisayar tabanlı eylemler olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda bu tür saldırılarda önemli bir artış gözlemlenmiştir. Her ne kadar teknolojik gelişmeler saldırıların izini sürmeyi kolaylaştırırsa da, bağımsız olarak doğrulanabilir kanıt elde etme zorluğu, saldırgan devletlerin gizlenmesini ve bu tür saldırıları teşvik etmesini sağlamaktadır. Literatürde devlet destekli siber saldırılar üç ana kategoriye ayrılmaktadır. İlk kategori, bu saldırıların askeri güdülerine odaklanır. Bazı araştırmacılar, siber saldırıların zayıf askeri güce sahip devletler için geleneksel silahlı çatışmalara alternatif olarak kullanılabileceğini savunmaktadır. Teknolojiye olan bağımlılık, güçlü devletlerin savunmasız kalabileceği açıklar yaratmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise siber saldırılar, konvansiyonel

askeri operasyonları tamamlayıcı bir unsur olarak kullanıldığında daha etkili olmaktadır (Akoto, 2021). Bu bağlamda, siber saldırılar modern savaş stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Özellikle altyapı sistemlerini hedef alan saldırılar, ekonomik ve toplumsal istikrarı tehdit edebilecek boyutlara ulaşmaktadır. Devletlerin bu saldırılara karşı siber savunma kapasitelerini artırmaları ve uluslararası iş birliğini güçlendirmeleri gerekmektedir. Aksi halde, siber saldırılar, yalnızca askeri değil, ekonomik ve sosyal alanlarda da derin etkiler yaratabilmektedir.

Nitekim ekonomik kayıpları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. 2010 yılında Symantec ve Ponemon Enstitüsü tarafından hazırlanan raporda, siber saldırıların firma başına yıllık ortalama kaybının 7,24 milyon dolar olduğu belirtilmiştir. 2012 yılında Ponemon Enstitüsü tarafından yapılan çalışmada ise haftalık başarılı siber saldırı sayısının 50'den 102'ye, saldırılardan kurtarma süresinin 14 günden 24 güne çıktığı ve yıllık ortalama kaybın 6,5 milyon dolardan 8,9 milyon dolara yükseldiği rapor edilmiştir. Bu veriler, siber güvenliğin sadece teknolojik değil, aynı zamanda ekonomik bir sorun olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Anderson da bilgi güvenliğini finansal açıdan çözülmesi zor bir problem olarak tanımlamaktadır (Şentürk vd., 2016, s.39-40). Tüm bu kayıplar, devletlerin siber saldırılarla mücadele etmek için artan bütçeler ayırmasını ve güvenlik altyapılarına daha fazla yatırım yapmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, siber saldırıların ekonomik maliyeti yalnızca doğrudan finansal kayıplarla sınırlı kalmayıp itibar zedelenmesi ve devletlerin bilgilerinin ele geçirilmesine de neden olmaktadır.

Şekil 1: Dünya Çapında Siber Suçların Tahmini Maliyeti

Kaynak: (Doğaner,2024)

Şekil 1’de dünya çapında gerçekleşen siber suçların tahmini maliyeti görülmektedir. 2017’den 2028’e kadar dünya çapında siber suçların tahmini maliyetindeki sürekli artışı göstermektedir. 2020 itibarıyla hızlı bir yükseliş trendine giren bu maliyet, 2028 yılında 15 trilyon dolara ulaşması beklenen bir seviyeye çıkmıştır. Bu artış, siber suçların etkisinin giderek daha büyük ekonomik sonuçlara yol açtığını ortaya koymakta ve dijital güvenlik önlemlerinin yetersizliğine dikkat çekmektedir. Grafik ayrıca, teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte siber tehditlerin ve bunların mali etkilerinin de hızla büyüdüğünü vurgulamaktadır. Bu durum, hem bireyler hem de devletler için siber güvenlik yatırımlarının artırılması gerektiğini göstermektedir.

2. İSRAİL’İN SİBER GÜÇ KAPASİTESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE SİBER GÜVENLİK POLİTİKALARI

Siyonist siyasi ideoloji, 19. yüzyıl Avrupa’sındaki modern milliyetçilikle birlikte ortaya çıkmış ve İsrail topraklarında bir Yahudi demokratik devleti kurarak Yahudi diasporasının bu topraklara toplanmasını hedeflemiştir. Ancak, değişken jeopolitik ortam bu hedefi oldukça zorlu hale getirmiştir. İsrail’in kurucu liderleri, sürekli olarak aşağıdaki unsurları içeren bir ulusal güvenlik stratejisi geliştirmiştir. İsrail’in siber güvenlik stratejisi, ulusal güvenlik anlayışının bir parçası olarak erken dönemlerde şekillenmiştir. İsrail, 1990’lardan itibaren bilgi teknolojilerine ve dijital altyapılara ciddi yatırımlar yaparak siber alanda dünya lideri bir güç haline gelmiştir. Savunma amaçlı geliştirilen teknolojiler, siber güvenlik sektörünün temelini oluşturmuş, üniversitelerle iş birliği içinde inovasyon ekosistemini güçlendirmiştir. Özellikle İsrail Savunma Kuvvetleri’nin (IDF) 8200 Birimi, siber güvenlikte öncü bir rol üstlenmiş ve bu alanda birçok yeniliğin öncüsü olmuştur. İsrail’in uluslararası arenada siber güç olarak tanınmasını sağlayan temel adımlardan biri, 2010 sonrası dönemde özel sektördeki şirketlerin ve start-up ekosisteminin devlet destekli güvenlik yaklaşımlarıyla entegre olmasıdır. Aynı zamanda, siber saldırılara karşı savunma yetenekleri, ulusal güvenlik stratejilerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu süreç, İsrail’in sadece siber savunma değil, siber saldırı yeteneklerinde de küresel liderlerden biri olmasını sağlamıştır (Tabansky, 2016, s. 55-56).

İsrail, 2002 yılında kritik altyapıların korunması (CIP) için 84/B kararı ile dünyanın öncülerinden biri olmuştur. Bu karar, Ulusal Bilgi Güvenliği Otoritesini (NISA veya Re’em) ve politika odaklı bir yönlendirme komitesini CIP’nin uygulanmasından sorumlu kılmıştır. Ancak hükümet, İkinci İntifada’nın (2000-2005) getirdiği yüksek gerilim nedeniyle hızlı ve etkili

özmler ararken, bu görevi Shin Bet'e (İsrail İç Güvenlik Servisi) verdi. Shin Bet'in uzmanlığı sayesinde kısa vadede başarı sağlanırken, uzun vadede eleştiriler ortaya çıkmıştır. NISA'nın Shin Bet'in bir parçası olması, ajansa geniş yetkiler ve önemli ölçüde bilgiye erişim sağlamış, ancak bu durum inovasyonu ve ekonomik büyümeyi kısıtlamıştır. Ayrıca, güvenlik önlemlerinin maliyetinin, bu önlemlerden etkilenen kuruluşlar tarafından karşılanması zorunluluğu tepki toplamıştır (Frei, 2020, s.10).

Siber teknolojilerin askeri alanda bir silah olarak kullanılması beklentisi, pratikte göründüğü kadar basit olmadığını ortaya koymuş, ancak sivil sistemlerin bilgisayarlarını hedef almanın çok daha kolay olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, Orta Doğu'nun en dijitalleşmiş ülkesi olarak ifade edilen İsrail'in, böyle bir saldırıya karşı potansiyel olarak son derece savunmasız olduğu gerçeğini savunma güvenlik tasarımcılarının fark etmesine yol açmıştır. Bu farkındalık, aralarında bu makalenin yazarının da bulunduğu, İsrail Savunma Bakanlığı Savunma Ar-Ge Direktörlüğü liderleri tarafından yönlendirilmiştir. 2002 yılında İsrail hükümeti, elektrik üretim tesisleri ve su temin sistemleri gibi kritik altyapıları denetlemek ve korumak amacıyla "Bilgi Güvenliği Otoritesi" (Information Security Authority) adıyla yeni bir kurum oluşturmuştur. Bu girişim, İsrail'i gelecekteki siber savaşlara hazırlanan dünyadaki ilk ülke haline getirmiştir. Bu adım, yüzeyde göründüğünden daha derin bir anlayışın sonucuydu. Kritik sistemlerin bilgisayarlı kontrol cihazlarına olan bağımlılığı o kadar artmıştı ki, bu cihazların bozulmasının yalnızca "sanalla" sınırlı kalmayıp, gerçek fiziksel zararlara yol açabileceği anlaşılmıştır. Bu durum, bilgi güvenliği çağının sona erdiğini ve siber güvenlik çağının başladığını göstermiştir. Siber teknolojilerle fiziksel zarar verme potansiyeli, 2010 yılında İran'ın uranyum zenginleştirme tesislerindeki santrifüjlerin çökmesiyle küresel farkındalığa taşınmıştır (Ben Israel, 2021). Bu olay, "sanal" siber saldırılar yoluyla fiziksel zarar vermenin mümkün olduğunu ilk kez geniş bir kitleye göstermiştir. Güneşli bir günde akan şimşek etkisi yaratan bu durum, konunun geniş bir kamuoyu tartışması haline gelmesine neden olmuştur.

İsrail, 2011 yılında siber güvenlik alanında küresel bir lider olma hedefiyle 3611 kararını çıkarmıştır. Bu karar, sadece güvenlik değil, aynı zamanda teknolojik, diplomatik ve ekonomik ilerleme hedeflerini de içermiştir. 3611 kararı ile Ulusal Siber Büro (INCB) kuruldu ve ulusal siber savunma stratejisi için 27 spesifik hedef belirlenmiştir. Bu hedefler arasında; bilgi paylaşım platformlarının oluşturulması, siber saldırıları tespit ve engellemeye yönelik teknolojilerin geliştirilmesi, araştırmaların desteklenmesi ve siber güvenlik alanında insan kaynağının artırılması yer almıştır. Ayrıca, bu karar, hükümet ile özel sektör arasındaki iş

birliğini dengelemesiyle önceki 84/B kararına göre önemli bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir. 2015 yılında alınan 2443 kararı ile Ulusal Siber Güvenlik Ajansı (NCSA) faaliyete geçirilmiştir. NCSA, Shin Bet'in CIP görevlerinin büyük bir kısmını devralarak daha bağımsız ve kapsayıcı bir yapıya kavuşmuştur. Ajans, işletmelerin sınırlı insan ve finansal kaynaklarına destek sağlamak, hukuki çerçeveler oluşturmak ve siber olaylara müdahale için sektörel ekipler (CERT-IL) kurmak gibi görevleri üstlenmiştir. Aynı yıl alınan 2444 kararı ise NCSA'ya ulusal siber doktrini geliştirme sorumluluğunu vermiştir. Bu karar ile uluslararası iş birliği, kamu bilgilendirme çalışmaları, lisanslama, denetim, eğitim ve düzenlemelere odaklanılmıştır. 2017 yılında alınan 3270 kararı ile Ulusal Siber Direktörlük (INCD) kurulmuştur. Bu yapı, NCSA ve INCB'yi birleştirerek daha merkezi ve etkin bir siber güvenlik yönetimi sağlamıştır. INCD, İsrail'in siber güç statüsünü güçlendirmek ve ulusal güvenlik, ekonomi ve teknoloji alanlarında daha entegre bir strateji izlemek amacıyla çalışmalarına başlamıştır (Frei, 2020, s.10).

İsrail, siber çağın getirdiği tehditlere ve fırsatlara erken önlem alan ilk ülkelerden biridir. Siber alan, İsrail'in ulusal yaşamını derinden etkileyerek hem ekonomik büyümenin itici gücü hem de askeri bir avantaj alanı haline gelmiştir. Dünya nüfusunun sadece %0,001'ini temsil eden İsrail, ABD hariç dünya genelindeki tüm siber girişimlerle eşdeğer sayıda girişime ev sahipliği yapmaktadır. Ancak, bu bağımlılık beraberinde güvenlik açıklarını da getirmektedir. İsrail, siber alana rakiplerinden çok daha fazla bağımlı olduğu için saldırılara karşı daha savunmasızdır. 2023'ün başlarında, İsrail ekonomisini ciddi şekilde etkileyebilecek 1.000'den fazla saldırı engellenmiştir. Gazze'deki Hamas'a karşı savaşın ilk aylarında ise bu sayı 3.400'e yükselmiştir. Kritik altyapı sistemleri, İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) ve istihbarat sistemleri hedef alınmıştır. Siber saldırılar, yalnızca ekonomik değil, askeri operasyonlar üzerinde de büyük etki yaratma potansiyeline sahiptir. Basit bir trafik ışığı kesintisi bile kuvvetlerin harekete geçirilmesini geciktirebilmektedir. Bu nedenle, İsrail'in siber güvenlik stratejisi hem bir zorunluluk hem de bir fırsat olarak görülmektedir. İsrail'in toplum yapısı ve teknolojik yetkinlikleri, siber alandaki bu stratejik yaklaşımı desteklemektedir (Freilich, 2023, s.5). Siber gücün bir ayağı da savunma sistemleridir. Bu noktada Demir Kubbe Hava Savunma Sistemi'ne de değinmek gerekmektedir.

Demir Kubbe, İsrail'in geliştirdiği ve kısa menzilli roketlere karşı oldukça etkili bir hava savunma sistemi olarak bilinmektedir. Demir Kubbe'nin kökenleri, İsrail'in 1990'lı yıllardan itibaren yaşadığı roket saldırıları ve artan güvenlik tehditlerine dayanmaktadır. Özellikle

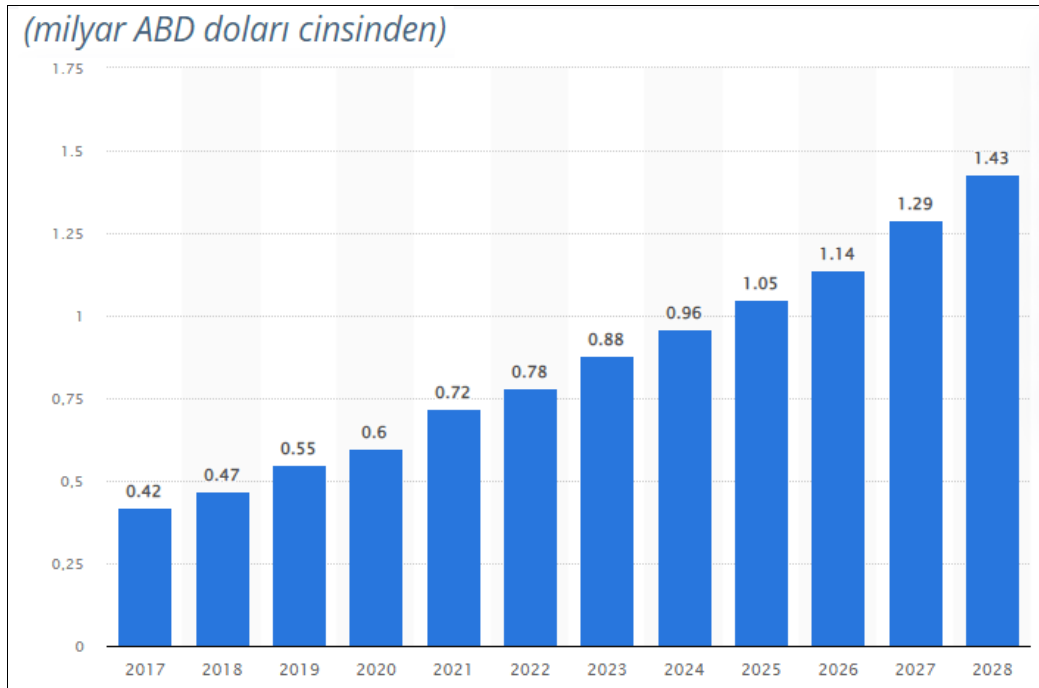
Lübnan'daki Hizbullah ve Gazze Şeridi'ndeki Hamas gibi grupların İsrail'e düzenlediği roket saldırıları, İsrail'i etkili bir hava savunma sistemi geliştirmeye yöneltmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda, İsrail Savunma Bakanlığı, Rafael Advanced Defense Systems ve Israel Aerospace Industries gibi şirketlerle işbirliği yaparak Demir Kubbe projesini başlatmıştır. **Demir Kubbe'nin kuruluş tarihi kesin olarak belirtilmese de**, 2000'li yılların başında proje aşamasına geçildiği ve 2011 yılında aktif olarak kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. 2006 İsrail-Hizbullah Savaşı, Demir Kubbe'nin geliştirilmesi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaşta Hizbullah'ın İsrail'e yaptığı yoğun roket saldırıları, İsrail'in böyle bir sisteme ihtiyacı olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Demir Kubbe, radar sistemleri, komuta kontrol merkezleri ve kesici füzelerden oluşan entegre bir sistemdir. Sistem, radarlar sayesinde gelen roketleri tespit eder ve bu roketlerin yörüngelerini hesaplar. Daha sonra, kesici füzeler hedeflenen roketleri havada imha eder. Demir Kubbe, özellikle kısa menzilli ve orta menzilli roketlere karşı oldukça etkilidir (Şengül, 2019, s.28-29). Hızla gelişen teknoloji ve değişen tehditler karşısında, Demir Kubbe'nin sürekli olarak güncellenmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu da ek maliyetler ve kaynaklar anlamına gelir.

Tüm bunlara ek olarak; İsrail Ulusal Siber Direktörlüğü (INCD), siber güvenlik stratejilerini belirleyen ve uygulayan bağımsız bir organ olarak doğrudan Başbakan'a raporlama yapmaktadır. Bu yapı, mevcut güvenlik kurumlarının siber güvenlik görevlerini üstlenmesinin bürokratik engeller yaratacağı düşüncesiyle oluşturulmuş ve siber güvenlikte kapsamlı, uzun vadeli bir yaklaşım benimsenmiştir. INCD, ulusal savunma kampanyalarını yönetmek ve siber tehditlere karşı stratejiler geliştirmekle sorumludur. Ayrıca uluslararası iş birliğini yönlendirir ve siber güvenlik alanındaki yasal çerçeveleri oluşturur. İsrailli uzmanlar, siber alandaki tehditlerin kimliğini tespit etmenin ve saldırganları ayırt etmenin zor olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak, geleneksel stratejilerden sapmışlardır. Bu yaklaşım, siber güvenlik ekosistemini daha geniş ve entegre bir şekilde ele alarak tüm ulusal güvenlik paydaşlarını birleştiren bir yapı kurmayı hedeflemiştir. INCD, siber güvenlik stratejilerini tek bir çatı altında toplayarak, ülke çapında etkili bir yönetim ve savunma sistemi kurmuştur (Adamsky, 2017).

Kısacası İsrail, siber güvenlik alanında önemli yatırımlar yaparak dünya çapında güçlü bir siber savunma altyapısı geliştirmiştir. Ülke, siber güvenliği ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmekte ve bu alanda devlet, özel sektör ve akademi arasındaki işbirliğini teşvik etmektedir. İsrail, 2000'li yılların başından itibaren siber güvenlikteki stratejik önceliklerini belirleyerek, güçlü bir siber savunma kapasitesi oluşturmuş ve siber tehditlere karşı hızlı

müdahale edebilmek için çeşitli savunma sistemleri geliştirmiştir. Bu yatırımlar arasında, Demir Kubbe gibi fiziksel savunma sistemleriyle entegrasyon sağlamak ve ulusal düzeyde siber tehditlere karşı etkili bir politika izlemek yer alır. Ayrıca, İsrail'in siber güvenlik alanındaki özel şirketleri de uluslararası pazarda önemli bir yer edinmiş ve ülkenin siber güvenlik sektörünü küresel çapta rekabetçi bir konuma getirmiştir.

İsrail'in siber gücünün durumu, Cyber Security Ventures adlı alandaki 500 önde gelen şirketin yer aldığı yıllık anketle ortaya konmaktadır. Bu ankette 354 Amerikan şirketi yer almakta, ardından 42 İsrail şirketi gelmektedir. Birleşik Krallık, İsrail'in yarısı kadar şirketle üçüncü sırada yer almakta ve ardından çeşitli diğer ülkelerden gelen şirketlerin uzun bir listesi takip etmektedir. Anketin sonuçlarına göre, İsrail'de bulunan ancak vergi ve ticaret sebepleriyle Amerika Birleşik Devletleri'nde kaydedilen yaklaşık 40 kadar İsrail şirketi daha bulunmaktadır. Dolayısıyla gerçek sayılar, 310 Amerikan şirketine karşılık 80 İsrail şirketi olmaktadır; yani dört kat daha fazla, oysa iki ülkenin ekonomileri ve nüfusları arasındaki oran çok daha yüksektir (Unna, 2019, s.171). Buna ek olarak veriler de İsrail'in siber güvenliğe ciddi bir yatırım yaptığını ortaya koymaktadır. Aşağıda yer alan Şekil-2'de görüldüğü gibi İsrail'deki siber güvenlik pazarının 2017'den 2028'e kadar geliri milyar ABD doları cinsinden görülmektedir.

Şekil 2: İsrail'deki siber güvenlik pazarının 2017'den 2028'e kadar geliri

Kaynak: (Statista,2023)

Şekil 2'den de anlaşılacağı üzere; İsrail'deki siber güvenlik pazarının geliri, 2023 ile 2028 yılları arasında 0,88 milyar ABD doları ile 1,43 milyar ABD doları arasında artması beklenmektedir.

Bu pazarın geliri gözlemlenen dönemde kademeli olarak artmıştır. Siber güvenlik, İsrail'deki yüksek teknoloji sektörünün önemli bir endüstrisidir. 2022 yılında, 2015 ile 2021 yılları arasında İsrail'deki siber güvenlik şirketlerine yapılan yatırımların sayısı artmıştır.

3. İSRAİL'İN SİBER GÜCÜNE YÖNELİK ETİK PROBLEMLER VE TEKNOLOJİK SİLAHLARIN SİVİL ZARARI

İsrail'in siber alanda caydırıcılık stratejisini kullanması, diğer güvenlik alanlarında uyguladığı "birikimli caydırıcılık" yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir. Bu strateji, rakiplerini fiili güç kullanımıyla korkutmayı ve bir sonraki saldırıyı engellemeyi hedefler. Ancak bu stratejinin etkinliği tartışmalıdır. Dahası, İsrail'in bu stratejiyi nasıl uyguladığı – eğer gerçekten uyguladıysa – sınırlı ve dolaylı bir yaklaşıma işaret etmektedir. Yani, bu strateji, rakiplerin gözünde açık bir tehdit oluşturmaktan ziyade, dolaylı ve gizli bir caydırıcılık mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğer önemli nokta, İsrail'deki politika yapıcılarının, özellikle Başbakan Benjamin Netanyahu'nun, siber caydırıcılığın gerekliliğini vurgulamasıdır. Netanyahu, siber savaşların "belirsiz ve öngörülemez" olduğunu ifade etmiş ve "siber alanda dengeyi sağlamak için savunma ile caydırıcılığın bir arada kullanılması gerektiğini" belirtmiştir. Ayrıca, siber saldırıların kaynağının genellikle gizli olması nedeniyle, caydırıcılığın sağlanmasının zorlaştığını ve bu konuya dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir (Lupovici, 2022, s.134). Bu söylemler, İsrail'in siber güvenliği, geleneksel askeri güvenlik yaklaşımlarına benzer bir şekilde ele aldığını göstermektedir.

İsrail'in Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, 2017 yılında yayımlandı ve ülkenin ulusal güvenliğiyle ilgili ikinci resmi belge oldu. İlk belge, David Ben-Gurion'un 1953'teki stratejik prensipleri hakkındaki açıklamalarıydı. Bu yeni belge, İsrail'in dijital savunma hedeflerini ve önceliklerini yeniden belirlemeyi amaçlıyor. Ayrıca, son 20 yılda geliştirilen kurumsal ve yasal çerçeveleri gözden geçirmeyi hedefliyor. Stratejinin temel noktalarından biri, tamamen sivil bir siber güvenlik alanı oluşturulmasıdır. Bu alan, askeri siber savunma ile desteklense de askeri faaliyetler bu stratejiye dahil edilmemektedir. İsrail'in siber güvenlik anlayışının en büyük farklarından biri, sivil ve askeri alanların açıkça ayrılmasıdır. Ayrıca, kamu-özel sektör iş birliğinin uygulanması, İsrail'in bilgi teknolojileri endüstrisini güçlü bir ekonomik sektöre dönüştürmüş ve ülkeyi uluslararası bir yüksek teknoloji merkezi yapmıştır. Günümüzde, İsrail, dijital güvenlik altyapısını özel şirketler ve girişim sermayesi fonları (örneğin, Jerusalem Venture Partners Cyber Labs) aracılığıyla kurmuş durumdadır. Ayrıca, yüksek teknoloji

şirketleri ve akademik topluluklar arasındaki iş birliği ile birçok start-up ve araştırma projesi yürütülmektedir (Zhukova & Trushkina, 2023, s.179-180).

Casusluk ve etik dışı kullanım, özellikle gelişmiş teknolojiyle birlikte, kişisel gizliliği ihlal eden ve bireylerin güvenliğini tehlikeye atan ciddi bir sorun haline gelmiştir. İsrail, özellikle NSO Group'un Pegasus casus yazılımı gibi teknolojilerle, casusluk faaliyetlerinde ve etik dışı kullanımda tartışmalı bir rol oynamaktadır. Pegasus, İsrail merkezli NSO Group tarafından geliştirilen bir casus yazılımdır ve özellikle hedeflenen kişilerin telefonlarına gizlice sızarak tüm verileri toplar. 2011 yılında ilk kez tanıtılan Pegasus, başlangıçta Meksikalı yetkililerin ünlü suçlu El Chapo'yu yakalamalarına yardımcı olmuş, daha sonra Avrupa'da teröristlerin ve suç örgütlerinin yakalanmasında da kullanılmıştır. Bu yazılım, telefonlardaki çağrı kayıtları, rehberdeki kişiler, otomatik video ve ses kayıtları, konum verileri gibi kişisel bilgileri gizlice toplar. Pegasus, güvenlik güçlerinin suçluları tespit etmeleri için etkili bir araç gibi görünse de, aynı zamanda büyük bir gizlilik ihlali riski taşır. Pegasus'un yetenekleri oldukça gelişmiştir ve sadece canlı kamera görüntülerini hacklemekle sınırlı kalmaz. Aynı zamanda ekran görüntülerini okuyarak bu görüntüler hakkında geri bildirimde bulunabilir. Yazılım, şifreli içerikleri aşabilir ve birçok farklı uygulama üzerinden takip yapabilir, örneğin Skype, WhatsApp, Viber gibi popüler iletişim araçlarında bile izleme yapabilir (Chawla, 2021, s.1). Ayrıca, GPS kullanarak hedeflerin konum bilgilerini hassas bir şekilde takip edebilir. Bu özellikler, Pegasus'u hem etkili hem de tehlikeli bir casus yazılım haline getirmektedir, çünkü kullanıcılar farkında olmadan izlenebilir ve kişisel bilgiler gizlice toplanabilir. Bu yazılım, yalnızca suçluları izlemek ve yakalamak için değil, aynı zamanda politikacıları, gazetecileri ve aktivistleri gözetlemek amacıyla da kullanılmıştır. Örneğin, bazı ülkelerde hükümetler, muhalefet liderlerinin telefonlarını dinlemek, gazetecilerin haber kaynaklarını ortaya çıkarmak ve toplumsal olayları kontrol etmek için Pegasus'u devreye sokmuştur. Bu tür kullanımlar, kişisel gizliliğin ihlali, ifade özgürlüğüne müdahale ve insan hakları ihlalleri gibi ciddi etik sorunları gündeme getirmektedir.

İsrail'e yönelik siber saldırılar da yapılmıştır. Uluslararası hacker grubu Anonymous, İsrail hükümetine ait ağ sitelerini hedef alarak geniş çaplı bir siber saldırı düzenlemiştir. Bu saldırılar, İsrail'in Gazze'ye yönelik askeri operasyonlarına tepki olarak 2012 Kasım ayında başlamıştır. Anonymous'un bu saldırılarının amacı, İsrail'in siber altyapısını hedef alarak medya aracılığıyla dikkat çekmekti. Ancak, İsrail Ulusal Siber Büro'su, saldırganların çoğu önemli siteyi kapatamadığını ve zarar vermediklerini açıklamıştır. İsrailli yetkililer, Anonymous'un bu saldırıyı medyada daha fazla yankı uyandırmak için düzenlediğini, amacının ülkenin hayati

altyapısına zarar vermek olmadığını belirtmişlerdir. Yine de, saldırı sonucunda birçok web sitesine erişim engellenmiştir. 7 Nisan 2013'te ise Anonymous, "OpIsrael" adlı operasyonlarının devamı olarak İsrail Savunma Gücü ve önemli kurumlarının sitelerini hedef alan büyük bir siber saldırı düzenleyeceğini açıklamıştır. İsrail, Kasım 2012'de Gazze'deki operasyonları sırasında 44 milyon siber saldırıya uğradığını duyurmuştur. Bu saldırılar, dünya kamuoyunun İsrail'in politikalarına karşı tepkisini internet aracılığıyla dile getirmesine olanak tanımıştır (Polat, 2020, s.39-40). Bu tür büyük saldırıların çoğu bir devletin arkasında olsa da Anonymous'un eylemleri, hacker gruplarının organize olduğu ve bireysel tepkilerin de rol oynadığı bir durumdur.

Buna ek olarak "Lavender" ise İsrail ordusunun Hamas mensuplarını hedef olarak belirlemek için geliştirdiği bir yapay zekâ öneri sistemidir. Bu sistem, Gazze'deki bireyleri, kişisel özellikler, hareket desenleri, sosyal ilişkiler gibi verilerle analiz ederek, militan profilleriyle eşleştirmeye çalışır. Ancak sistemin en büyük sorunu, verilerin doğru bir şekilde analiz edilmemesi ve insan hatalarının da bu süreçte dahil olmasıdır. "Lavender" hedefleri hızla belirleyerek askeri "öldürme zincirini" otomatikleştirir ve bu da daha az insan denetimiyle daha hızlı kararlar alınmasını sağlar. Bunun sonucunda, potansiyel olarak masum insanlarla birlikte, gerçek hedefler de öldürülebilir. İsrail'in bu tür teknolojilere dayanarak hedef belirleme yapması, askeri stratejilerinde hız ve verimliliği ön plana çıkarırken, insan hakları ihlallerine ve masum insanların zarar görmesine yol açmaktadır. İsrail ordusunun bu sistemlere dayalı saldırı stratejileri, savaşın insani boyutunu göz ardı etmekte ve savaşta doğru hedeflerin seçilmesinin önünü açmaktadır. "Lavender" gibi sistemler, önyargılı veri setlerine dayanarak yanlış hedefler belirleyebilir ve bu durum, savaşın dehşetini artırmakta, insan hayatını göz ardı etmektedir (Schwarz, 2024). Saldırıların ilk haftalarında, İsrail ordusu, Lavender'ın işaretlediği her düşük rütbeli Hamas üyesi için 15 veya 20'ye kadar sivilin öldürülmesini "kabul edilebilir hata" olarak görmezden gelmiştir. Bu yaklaşım, askeri stratejilerin hız ve verimlilik adına insani kayıpları göz ardı etmesine yol açmış ve İsrail'in etik ihlallerini açıkça ortaya koymuştur. İsrail, Gazze'ye yönelik saldırılarda siber gücünü önemli bir stratejik araç olarak kullanmıştır. Bu saldırılarda hem askeri operasyonları desteklemek hem de Hamas'ın iletişim altyapısını hedef almak amacıyla siber saldırılar gerçekleştirilmiştir. İsrail'in siber saldırıları, Hamas'ın dijital iletişim ağlarını keserek, grup içindeki bilgi akışını engellemeyi amaçlamıştır. Ayrıca, hedeflenen altyapılara yönelik siber saldırılarla Gazze'nin elektrik, internet ve telefon şebekelerine zarar

verilmiş, bu da sivil halkın iletişim olanaklarını daha da kısıtlamıştır. Bu strateji, sadece askeri hedeflere yönelik değil, aynı zamanda psikolojik bir savaş unsuru olarak da kullanılarak, Gazze halkının moralini bozmayı hedeflemiştir. İsrail katliam yapmıştır. Gazze'ye yönelik saldırılarda, özellikle sivil yerleşim alanlarına yönelik yoğun hava saldırıları, onlarca masum insanın ölümüne yol açmıştır. Bu saldırılar, yalnızca askeri hedefleri değil, sivil altyapıları da hedef alarak, halkın temel yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemiştir. İsrail'in bu eylemleri, uluslararası hukuk ve insani normlara aykırı olarak, sivil kayıpların artmasına ve büyük bir insani krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Öte yandan; Ortadoğu'daki uzun süredir devam eden İran-İsrail rekabetinde, günümüzde İsrail'in pozisyonunun güçlendiği açıkça görülmektedir. İsrail, özellikle Körfez ülkeleri başta olmak üzere, Arap devletleriyle daha yakın ilişkiler kurarak bölgedeki siyasi, askeri ve ekonomik etkinliğini artırmıştır. Buna karşılık, İran daha çok Suriye, Lübnan, Yemen ve Irak gibi kriz içindeki kırılgan ülkelere nüfuz etmeye çalışmış, ancak burada kurduğu varlık, kendisine askeri, ekonomik ve diplomatik sorunlar yaratmakta, aynı zamanda düşmanlar edinmesine yol açmaktadır. İstihbarat faaliyetleri açısından bakıldığında, İsrail'in bölgedeki ve İran içindeki etkisinin oldukça büyük olduğu gözlemlenmektedir. İsrail, gerçekleştirdiği operasyonlarla güvenlik, askeri ve istihbarat yeteneklerini test etmekte, İran'ın karşılık verme kapasitesini, zayıf yönlerini ve güvenlik açıklarını belirlemektedir. Dolayısıyla, İran'ın sert söylemleri karşısında, İsrail'in saldırıları ve diğer eylemleri, İran'ın söylem ve eylemlerindeki tutarsızlıkları da ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak, İran'ın saldırılara karşı koyma konusundaki yetersizlikleri, güvenlik zafiyetleri ve kırılganlıkları, İsrail'i daha büyük operasyonlar için teşvik etmektedir (Mercan, 2021, s. 7). Hatırlanacağı üzere İsrail, İran'ın nükleer tesislerine yönelik siber saldırılar düzenleyerek, özellikle 2010'daki Stuxnet virüsüyle büyük zarar vermiştir. Bu saldırılar, İran'ın askeri ve endüstriyel altyapısını hedef almıştır. Günümüzde de İsrail, siber saldırılarıyla İran'ın dijital güvenlik açıklarını kullanmaya devam etmekte, İran ise karşılık olarak İsrail'in altyapılarına saldırılar düzenlemektedir. Her iki ülke de siber savaş alanında güçlü kapasitelere sahip olup, bu çatışmalar modern savaşın yeni boyutlarını oluşturmaktadır.

İsrail'in siber gücü dendiğinde değinilmesi gereken bir diğer husus da Mossad'dır. Mossad, İsrail'in ulusal istihbarat teşkilatıdır ve dış istihbarat toplama, casusluk ve terörle mücadele gibi görevlerle tanınmaktadır. Siber güvenlik alanında da aktif olan Mossad, siber saldırılar düzenleyerek düşmanlarının dijital altyapılarına zarar vermektedir. Mossad, yalnızca

geleneksel casusluk faaliyetleriyle değil, aynı zamanda siber saldırılarla da etkili bir şekilde görev yapmaktadır. 2007 yılında gerçekleşen Orchard Operasyonu, bu tür bir siber-fiziksel saldırının önemli bir örneğidir. Bu operasyon kapsamında, Mossad, Suriye'nin Al-Kibar bölgesindeki gizli nükleer reaktörü hedef almıştır. Mossad, önce bir "truva atı" programı aracılığıyla, Suriye'nin üst düzey bir yetkilisinin bilgisayarına sızmış ve son derece hassas bilgileri ele geçirmiştir. Ardından, İsrail hava kuvvetleri, elektronik savaş yöntemlerini kullanarak Suriye'nin hava savunma sistemlerini etkisiz hale getirmiş, böylece İsrail jetlerinin Suriye hava sahasına girip hedefe ulaşmalarını sağlamıştır (Açıklan, Baykız, 2024, s.209). Bu saldırı, hem siber güvenlik hem de askeri operasyonların birleştiği nadir bir örnek olup, Mossad'ın siber operasyonlarda ne denli ileri düzeyde teknik yeteneklere sahip olduğunu göstermektedir.

İsrail'in teknolojik ve istihbarat gücünü ortaya koyan bir diğer olay, çağrı cihazları ve telsizlerin patlatılmasıdır. 17 ve 18 Eylül 2024 tarihlerinde, Hizbullah tarafından kullanılacağı öngörülen binlerce çağrı cihazı ve yüzlerce telsizin, İsrail'in saldırıları sonucu Lübnan ve Suriye'de eş zamanlı olarak patladığı bildirilmiştir. Olayda, aralarında en az 12 sivilin de bulunduğu toplam 42 kişinin hayatını kaybettiği ifade edilmiştir. Bu saldırı, Ekim 2023'te başlayan İsrail-Hizbullah çatışmasının ardından Hizbullah için yaşanan en büyük güvenlik ihlali olarak değerlendirilmiştir. Hizbullah'ın çağrı cihazları operasyonu, çok yönlü bir istihbarat ve elektronik harp saldırısı olarak görülmektedir. İsrail'in bu operasyonda sinyal istihbaratı, insani istihbarat, siber espionaj ve saldırgan siber saldırı araçlarını kullanmış olabileceği düşünülmektedir. Bu yöntemler nedeniyle operasyonun bir siber saldırı olarak tanımlanması olasılık dahilinde olsa da aslında elektronik harp olarak adlandırılmasının daha doğru olacağı savunulmaktadır. Operasyonun arkasında İsrail'in ordusunun, özellikle Unit 8200 biriminin olduğu düşünülmektedir. Hatırlanacağı üzere Hizbullah, telefonlarını analog çağrı cihazlarıyla değiştirmişti. Bu cihazlar üzerinden yapılan sabotajla, tedarik zincirine müdahale edilerek çağrı cihazlarının değiştirildiği öngörülmektedir. Bu operasyonun, çağrı cihazlarının üretim sürecine sızarak gerçekleştirildiği ve Hizbullah'a paravan bir şirket aracılığıyla satıldığı ihtimalleri üzerinde durulmaktadır. 3000 civarında çağrı cihazının modifiye edilmiş olduğu düşünülmektedir (Bıçakcı, 2024). İsrail'in çağrı cihazları ve telsizlere yönelik gerçekleştirdiği operasyon, etik açıdan tartışmalı bir durum ortaya koymaktadır. Savaş ve istihbarat stratejilerinin gerekçesi, askeri hedeflere ulaşmak olsa da, sivillerin ve masum kişilerin zarar görmesi, bu tür operasyonların etik sınırlarını sorgulatmaktadır. Ayrıca, tedarik zincirine sızarak cihazları manipüle etmek ve bu yöntemle hedefe ulaşmak, savaşta kullanılan taktiklerin

insan hakları ve uluslararası hukuk açısından ne denli sorgulanması gerektiğini gündeme getirmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi Demir Kubbe, İsrail'in kısa menzilli roketler ve havan mermilerini tespit edip imha etmek için geliştirdiği, mobil bir hava savunma sistemidir. Geçmişteki bazı iddialara göre; Çin merkezli bir bilgisayar korsanı grubu, İsrail'in milyar dolarlık Demir Kubbe füze savunma sisteminden veri çalmıştır. Çin hükümeti tarafından desteklendiği düşünülen Comment Crew adlı hacker grubu, 2011 yılından itibaren, Demir Kubbe projesiyle ilişkili olarak, İsrail'in önde gelen savunma şirketlerinden Elisra Group, Israel Aerospace Industries (IAI) ve Rafael Advanced Defense Systems (RADS) hedef alarak siber saldırılar gerçekleştirmiştir. İsrail İnternet Derneği Genel Müdürü Dina Beer'in Bloomberg'e verdiği bilgiye göre, bu siber saldırılar, İsrail'in Filistin ile yaşadığı çatışmalar sırasında, İsrail'e yönelik siber tehditlerin arttığı bir döneme denk gelmiştir. Son dönemlerde İsrail Demiryolları ve hastanelerinin internet sitelerine yönelik saldırıların yanı sıra, İsraillilerin internet bağlantılarını yavaşlatan hizmet engelleme (DDoS) saldırıları da yaygınlaşmıştır (Gibbs, 2014).

Demir Kubbe'nin hacklendiği iddiaları çok daha yoğun şekilde medya gündemine gelmiştir. Türkiye'nin Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), İsrail'in Mossad teşkilatının hedef aldığı Filistinli hacker Omar A'yı kurtarmıştır. Omar A, Gazze'deki bilgisayar programcılığı eğitimini tamamladıktan sonra, İsrail'in Demir Kubbe füze savunma sistemini hackleyip, Filistin Direniş Grubu Hamas'a roket fırlatmalarını sağlamıştır. İsrail istihbaratı, üç yıllık araştırmanın ardından Omar A'yı hedef almış ve ona, Mossad ajanları aracılığıyla çeşitli iş teklifleri sunmuştur. 2022'de Omar, Malezya'da Mossad ajanları tarafından kaçırılmış ve işkence edilmiştir. MİT, Omar'ı gizlice izleyerek, yerini tespit etmiş ve Türk yetkililer, Malezya ile işbirliği yaparak onu kurtarmıştır. Bu operasyon, MİT'in İsrail'e karşı yürüttüğü karşı istihbarat faaliyetlerinin son örneği olmuştur (www.middleeastmonitor.com, 2023). Demir Kubbe gibi ileri düzey füze savunma sistemlerinin hacklenmesi teorik olarak mümkün olsa da, sistemler yüksek güvenlik önlemleriyle korunmaktadır. Ancak, geçmişte siber saldırılarla bu tür sistemlerin zafiyetlerinin hedef alındığı örnekler olmuştur.

İsrail, gelişmiş savunma teknolojilerini kullanırken, özellikle siber savaş ve elektronik harp alanlarında birçok etik ihlale yol açan uygulamalara imza atmıştır. Ayrıca, bazı durumlarda, İsrail'in elektronik savaş araçları ve casusluk faaliyetleri, manipülasyona sebep olurken sivil can ve mal kaybına da yol açmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Anlaşılabacağı üzere İsrail'in siber gücü, gelişmiş teknolojik altyapısı ve istihbarat kapasitesi sayesinde uluslararası arenada dikkat çekici bir konuma sahiptir. Ancak bu gücün kullanımı, etik ihlallerin artmasına ve insan haklarının ihlal edilmesine yol açmaktadır. Özellikle Pegasus gibi casus yazılımlar, devletlerin güvenliğini sağlama bahanesiyle sivillerin mahremiyetini ihlal ederek ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum, siber güvenliğin devletler için bir savunma aracı olmasının ötesinde, bireylerin temel haklarını tehdit eden bir mekanizmaya dönüşmesine neden olmaktadır.

İsrail'in siber stratejisinde caydırıcılık önemli bir yer tutsa da, bu stratejinin sivil alanlarda yol açtığı zararlar göz ardı edilemez. Gazze gibi bölgelerde gerçekleştirilen siber saldırılar, sivil halkın temel iletişim kanallarını devre dışı bırakarak insani krizleri derinleştirmektedir. Bu saldırılar, yalnızca askeri hedefleri değil, doğrudan sivil yaşamı hedef alarak savaş hukukunun ve insan haklarının ihlal edilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, siber saldırıların askeri bir gereklilikten ziyade, masum siviller üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olduğu açıktır.

Yapay zeka destekli saldırı sistemlerinin kullanımı, siber savaşların insan unsuru gözetilmeksizin yürütülmesine yol açmaktadır. Hedef belirleme süreçlerinde yapay zekanın rolü, etik ihlalleri daha da artırmakta ve insan hayatının bir algoritmaya indirgenmesine sebep olmaktadır. Bu durum, savaşlarda orantısız güç kullanımına zemin hazırlayarak, uluslararası normların ihlaline yol açmaktadır. Siber teknolojilerin kontrolsüz bir şekilde kullanımı, etik sınırların belirsizleşmesine ve daha fazla insan kaybına neden olmaktadır.

İsrail'in siber gücü, bölgesel rekabetlerde de etkili bir araç olarak öne çıkarken, uluslararası güvenliği tehdit eden bir unsur haline gelmektedir. Stuxnet gibi siber saldırılar, rakip devletlerin altyapısını hedef alarak siber savaşın yıkıcı etkilerini gözler önüne sermektedir. Bu tür saldırılar, yalnızca hedef ülkelere zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda küresel barışı tehdit eden bir dinamiğe dönüşmektedir. Siber saldırıların kontrol altına alınmaması halinde, devletlerarasındaki çatışmaların siber alanlarda daha geniş bir yıkıma yol açması kaçınılmazdır.

Demir Kubbe gibi stratejik savunma sistemlerinin hacklenme ihtimali, siber güvenliğin savunma politikalarındaki kritik rolünü ortaya koymaktadır. Ancak bu sistemlerin siber saldırılarla devre dışı bırakılması, yalnızca askeri bir zafiyet değil, aynı zamanda etik bir problem olarak değerlendirilmektedir. Savunma sistemlerine yönelik siber saldırılar,

miyonlarca insanın hayatını tehlikeye atarak, uluslararası toplumda endiŖe yaratmaktadır. Bu bağlamda, siber saldırıların kapsamı ve etkisi, siber güvenlik alanında etik kuralların ve uluslararası düzenlemelerin aciliyetini ortaya koymaktadır.

Kısacası İsrail'in siber gücü, hem bölgesel hem de küresel ölçekte önemli bir aktör olarak öne çıksa da, etik ihlallerin artması bu gücün meşruiyetini zedelemektedir. Siber saldırıların sivilleri doğrudan hedef alması ve bireylerin mahremiyetini ihlal etmesi, uluslararası toplumun daha güçlü bir tepki vermesini zorunlu kılmaktadır. Siber savaşların etik boyutları dikkate alınmaksızın yürütülmesi, gelecekte daha büyük insani krizlerin ve çatışmaların yaşanmasına yol açabilir. Bu nedenle, siber teknolojilerin etik ve sorumlu bir şekilde kullanılması, sadece devletlerin güvenliği için değil, aynı zamanda küresel barış için de hayati önem taşımaktadır.

Siber güvenlik alanında uluslararası işbirliği ve etik standartların geliştirilmesi, gelecekte olası ihlallerin önüne geçmek için kritik bir adımdır. İsrail ve diğer siber güçlerin, siber alanlarda hareket ederken insani değerleri ve etik sınırları göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, siber savaşların sonuçları, fiziksel savaşlardan çok daha yıkıcı ve uzun vadeli olabilir. Bu nedenle, siber güvenlik alanında küresel bir düzen oluşturulması, tüm insanlık için daha güvenli bir gelecek inşa etmenin anahtarı olacaktır.

KAYNAKÇA

Açıkalin, Ş. N., & Baykız, T. (2024). Değişim Ve Dönüşümün Eşiğinde Siber Savaş. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 20(67-Dijital Çağda Siyaset), 200-220.

Adamsky, D. (Dima). (2017). The Israeli Odyssey toward its National Cyber Security Strategy. *The Washington Quarterly*, 40(2), 113–127.

Akoto, W. (2021). *International trade and cyber conflict: Decomposing the effect of trade on state-sponsored cyber attacks*. *Journal of Peace Research*, 002234332096454. doi:10.1177/0022343320964549.

Ben Israel, I. (2021). “How did Israel become a Global Cyber Power?”, <https://forbes.co.il/e/how-did-israel-become-a-global-cyber-power/>, Erişim Tarihi: 17.12.2024.

Bıçakcı, S. (2024). “Lübnan’da patlayan çağrı cihazları: Elektronik harp, siber sabotaj ve kötülüğün sıradanlığı”, <https://fikirturu.com/jeo-politika/lubnanda-patlayan-cagri-cihazlari/>, Erişim Tarihi: 23.09.2024.

Bozkurtlar, B. (2021). "Ulus Devletlerin Siber Güvenlik Stratejileri Ve Siber Vatan Kavramıyla Bir Değerlendirme. https://www.academia.edu/61993666/ULUS_DEVLETLER%C4%B0N_S%C4%B0BER_G%C3%9CVENL%C4%B0K_STRATEJ%C4%B0LER%C4%B0_VE_S%C4%B0BER_VATAN, Erişim Tarihi: 09.11.2024.

Chawla, A. (2021). Pegasus Spyware—'A Privacy Killer'. *Available at SSRN 3890657*.

Çahmutoğlu, E. (2020). Siber Uzayda Güç ve Siber Silah Teknolojilerinin Küresel Etkisi. *Analytical Politics*, 1(1), 63-79.

Doğaner, A. (2024). “Siber saldırılara sigorta kalkanı”, <https://istanbulticaretgazetesi.com/siber-saldirilara-sigorta-kalkani>, Erişim Tarihi: 19.12.2024.

Frei, J. (2020). Israel’s national cybersecurity and cyberdefense posture. *Policy and Organizations*. *css. ethz. ch/en/publicatios/risk-and-resilience-reports.html*, Erişim Tarihi: 12.12.2024.

Freilich, C. D., Cohen, M. S., & Siboni, G. (2023). *Israel and the cyber threat: How the startup nation became a global cyber power*. Oxford University Press.

Geers, K. (2010). The challenge of cyber attack deterrence. *Computer Law & Security Review*, 26(3), 298-303.

Gibbs, S. (2014). Chinese hackers steal Israel’s Iron Dome missile data, <https://www.theguardian.com/technology/2014/jul/29/chinese-hackers-steal-israel-iron-dome-missile-data>, Erişim Tarihi: 18.11.2024.

Greathouse, C. B. (2013). *Cyber War and Strategic Thought: Do the Classic Theorists Still Matter? Cyberspace and International Relations*, 21–40. doi:10.1007/978-3-642-37481-4_2

Lupovici, A. (2022). Uncertainty and the study of cyber deterrence. *Cyber Security Politics*,

Mercan, M.V. (2021). “Ortadoğu'da Nükleer Gerginlik: İran- İsrail Güç Mücadelesi”, *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Dergisi*.

Middleeastmonitor (2023). “Türkiye intelligence agency protects Palestinian hacker from Israel’s Mossad, <https://www.middleeastmonitor.com/20231122-turkiye-intelligence-agency-protects-palestinian-hacker-from-israels-mossad/>, Erişim Tarihi: 11.10.2024.

Polat, S. (2020). Milli Güvenlik Açısından Siber Güvenlik, T.C. Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Amme İdaresi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
Rid, T. (2012). Cyber war will not take place. *Journal of strategic studies*, 35(1), 5-32.

Schwarz, E. (2024). Gaza war: Israel using AI to identify human targets raising fears that innocents are being caught in the net. *The Conversation*. <https://theconversation.com/gaza-war-israel-using-ai-to-identify-human-targetsraising-fears-that-innocents-are-being-caught-in-the-net-227422>, Erişim Tarihi: 29.05.2024.

Statista (2023). “Revenue of the cybersecurity market in Israel in Israel from 2017 to 2028”, <https://www.statista.com/forecasts/1389392/revenue-of-the-cybersecurity-market-in-israel>, Erişim Tarihi: 17.12.2024.

Şengül, B. (2019). İsrail’in Güvenlik Algısı Ve Yansımaları: Demir Kubbe Savunma Sistemi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*(3-4), 19-34.

Şenol, M. (2016). Siber Güçle Caydırıcılık Ama Nasıl?, *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, 2(2), 10-17.

Şentürk, H., Çil, C. Z., & Sağiroğlu, Ş. (2016). Siber Güvenlik Yatırım Kararları Üzerine Literatür İncelemesi. *Politeknik Dergisi*, 19(1), 39-51.

Tabansky, L. (2016, May). Towards a theory of cyber power: The Israeli experience with innovation and strategy. In *2016 8th International Conference on Cyber Conflict (CyCon)* (pp. 51-63). IEEE.

Tabansky, L., & Ben Israel, I. (2015). *Cybersecurity in Israel*. Cham: Springer International Publishing.

Unna, Y. (2019). National Cyber Security in Israel. *Cyber, Intelligence, and Security*, 3(1), 167-173.

Zhukova, I. V., & Trushkina, N. (2023). Critical Infrastructure in the Conditions of Crisis Events and War Threats: The Experience of Israel. Modern Aspects of the Modernization of Science: Status, Problems, and Development Trends, *Materials of the 34th International Scientific and Practical Conference*.

Makale Künye Bilgisi: Güçlüer, E. D. (2025). Türkiye'nin Füze Teknolojisi ve Jeopolitik Etkileri. Avrasya Dosyası, 15(2), 39-50. İstanbul.

TÜRKİYE'NİN FÜZE TEKNOLOJİSİ VE JEOPOLİTİK ETKİLERİ

Dr. Eray GÜÇLÜER
dr.gunce01@gmail.com
İstanbul Altınbaş Üniversitesi Öğretim Üyesi
ASAM Başkanı
ORCID: [0000-0003-0325-6354](https://orcid.org/0000-0003-0325-6354)

ÖZET

Bugünkü füze teknolojisinin başlangıcında insanlığın uzaya ulaşma isteği bulunmaktadır. Merak ve istek birleşince havada cisimleri hareket ettirebilmek için itki kuvveti olarak su buharından yararlanmakla başlayan süreç daha sonraları basit barut formunun kullanılmasıyla devam etmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte karmaşık kimyasal bileşiklerle elde edilen katı ve sıvı yakıtlar daha güçlü itki kuvvetleri elde edilmesini sağlamıştır. Özellikle son yüz yıl içerisinde itki kuvvetlerinin aviyonik cisimlere entegre edilmesiyle daha uzun mesafeler gidebilen roketler yapılmıştır. Roketlerin düz bir rotada gidebilmelerini sağlayan kanat şeklindeki kontrol yüzeyleri kullanılmıştır. Ancak roketler hareket ederken havada yörüngelerini değiştirmeyi sağlayacak kontrol sistemlerinin ortaya çıkmasıyla füzeler yapılmaya başlanmıştır. Hız, menzil ve kontrol kabiliyetlerinin yanında harp başlıklarının da çeşitlenmesiyle oldukça karmaşık ve çok farklı çeşitlerde füzelerin üretilmesine devam edilmektedir. Türkiye'de bu yarışın dışında kalmamıştır. Özellikle son 20 yılda yapılan yatırımlar ve artan güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla Türkiye'de önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Nihayetinde bugün Türkiye'nin sahip olduğu füze teknolojileri jeopolitik şekillenmenin de temel dinamiğini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roket, Füze, Hava Savunma, Yörünge

ABSTRACT

Missile technology has the potential for humanity to reach space. When curiosity and desire came together, the process started with using water vapor as the thrust force to move objects, and later continued with the use of simple gunpowder. With the developments in technology, solid and liquid fuels obtained with complex chemical patterns have been enabled to combine stronger powers. Especially in the last hundred years, rockets that can travel longer distances have been made by integrating thrust forces into avionic objects. Wing-shaped control surfaces were used to enable the rockets to go on a straight route. However, with the emergence of control results that would enable rockets to change their orbits in the air while moving, missiles began to be made. By diversifying the warheads as well as speed, range and control capabilities, the functions of very complex and very different types of missiles continue. Turkey is not left out of this race. Significant developments have been made in Turkey, especially in order to meet the investments made in the last 20 years and the increasing security needs. Ultimately, the technologies that Turkey has today constitute the basic dynamics of geopolitical formation.

Key Words: Rocket, Missile, Air Defense, Orbit

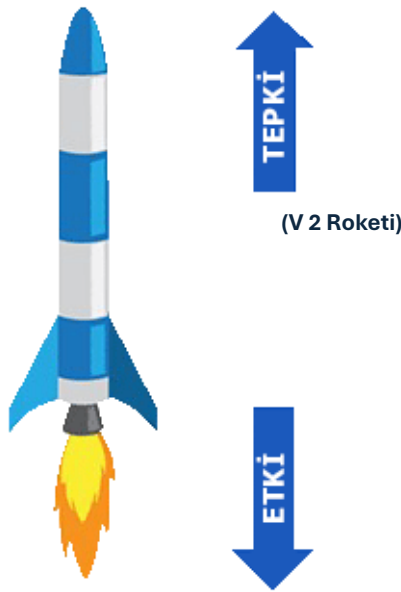
Makale Geliş Tarihi: 10 Ocak 2025

Makale Kabul Tarihi: 26 Ocak 2025

1. GİRİŞ

Bu makalede özellikle son 20 yılda geliştirilen füze teknolojisinin ulaştığı seviye ve Türkiye'nin sahip olduğu füze kapasitesinin bölgenin jeopolitik dengelerine etkileri incelenecektir. Günümüzde hem askeri hem de sivil alanda gelişim gösteren füze teknolojisi ilk olarak güdüm sistemlerine sahip olmayan roketler şeklinde ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak bakıldığında roketlerle ilgili ilk denemelerin milattan önce 400'lü yıllarda su buharının itki gücü kullanılarak gerçekleştirildiği düşünülmektedir.¹

Daha sonraları Çin'de barutun icadıyla birlikte cisimleri uzun mesafelere götürebilecek daha gelişmiş itki sistemleri icat edilmiştir. Özellikle insan gücüne dayanan ve ancak kısa mesafelere kadar gidebilen okların daha ileri mesafelere ulaşabilmesi için içinde barut olan ve yandığı zaman itki sağlayan tüplerle kullanılmaları suretiyle ilk modern roketlerin ortaya çıktığı kabul edilir. Daha sonraları daha büyük itki üretebilecek yanıcı sevk maddelerinin kullanılması roketlerin daha da uzak mesafelere gitmelerini sağlamıştır. Bu süreçte roketlere kanatçıklar yerleştirilerek düz bir rotada uçmaları sağlanmış ve uç kısımlarına patlayıcı maddeler yerleştirilerek etkileri arttırılmıştır.

² Resim-1

Ancak değişen savaş ortamlarında hareket halindeyken farklı hedeflere yönetebilme ihtiyacının karşılanabilmesi için kanatçıkların havadayken hareket etmelerini sağlayan güdüm sistemleri ilave edilmek suretiyle ilk modern füze sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ilk modern füzenin 1944 yılında Almanlar tarafından İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan V-2 roketleri olduğu düşünülmektedir.³

¹ https://www.grc.nasa.gov/www/k-12/TRC/Rockets/history_of_rockets.html (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2024)

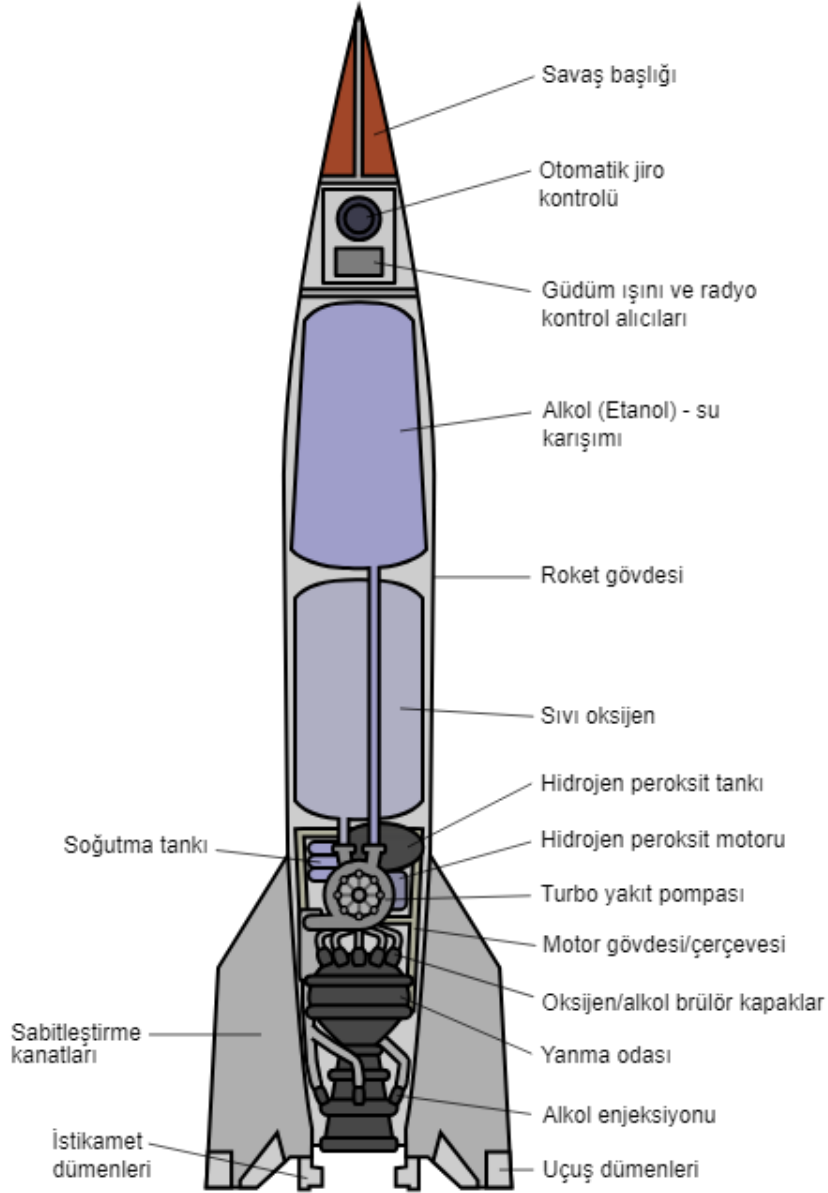
² https://www.grc.nasa.gov/www/k-12/TRC/Rockets/history_of_rockets.html (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2024)

³ <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/roket-kim-ne-zaman-icat-etti> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2024)

2. GÜNÜMÜZDE FÜZELER⁴

Füze teknolojisinin günümüzde ulaştığı seviye düşünüldüğünde füzeler altı kategoride sınıflandırılabilir. Bunlar;

- Menzillilerine göre,
- İtki sistemlerine göre,
- Kanatçıklarına göre,
- Taşıdığı harp başlığına göre,
- Güdümlü sistemlerine göre,
- Hızlarına göre.

⁵ Resim-2

⁴ INGER Erk, Roket ve Füze Mühendisliği, Palme Yayıncılık, Haziran 2010

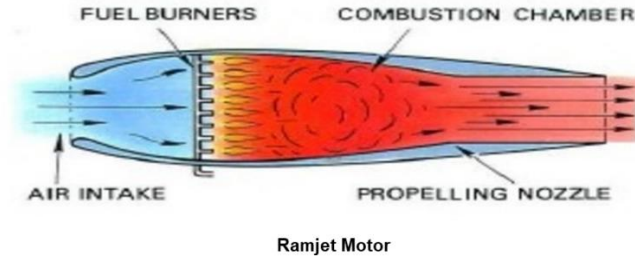
⁵ https://www.grc.nasa.gov/www/k-12/TRC/Rockets/history_of_rockets.html (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2024)

2.1. Menzillerine göre göre füzeler:

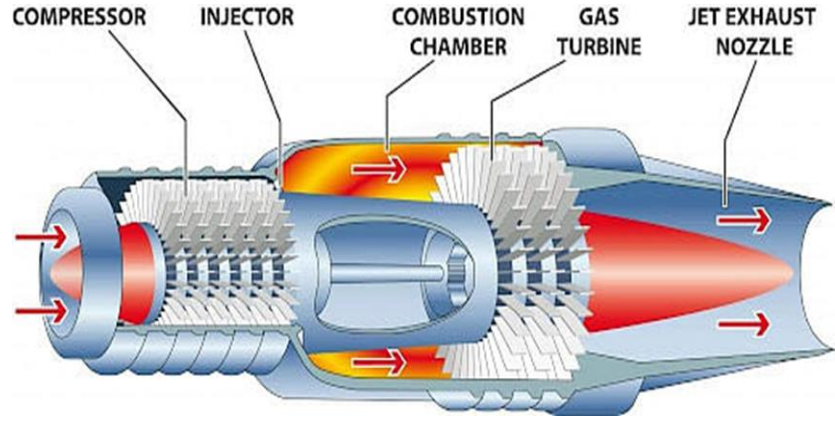
Füzenin sahip olduğu itki gücüyle gidebileceği en uzak mesafeye göre altı kategoride gruplandırılır. Bunlar; taktik füzeler, kısa menzilli füzeler, orta menzilli füzeler, uzun menzilli füzeler ve kıtalar arası balistik füzelerdir. Taktik füzeler 300 kilometre, kısa menzilli füzeler 1000 kilometre, orta menzilli füzeler 3000 kilometre, uzun menzilli füzeler 5500 kilometre, kıtalar arası balistik füzeler ise 5500 kilometreden daha uzun menzile sahip füzelerdir.

2.2. İtki sistemlerine göre füzeler:

İtki sistemlerine göre füzeler, katı yakıtlı, sıvı yakıtlı, hibrit yakıtlı, motorlu ve kriyojenik olmak üzere beş kategoride gruplandırılmaktadır. Füzelerde itki amacıyla kullanılan katı yakıtların üretilmesi ve muhafaza edilmesi güvenlik ve maliyet açısından diğer yakıt çeşitlerine göre daha avantajlıdır. Basit ve etkin kullanımları nedeniyle özellikle taktik ve kısa menzilli balistik füzelerde itki aracı olarak tercih edilmektedir. Ancak yanma başladıktan sonra yakıt bitene kadar veya füze hedefe ulaşmaya kadar müdahale edilememesi, yanma süresinin kontrol edilememesi bu yakıtların en önemli dezavantajdır. Ayrıca kullanım süresi dolan katı yakıtların değiştirilmesi son derece zor ve maliyetlidir. Füzelerde kullanılan sıvı yakıtlar güvenlik bakımından birtakım risklere sahip olsalar da hareket esnasında yakıtın kontrol edilebilmesi nedeniyle avantajlara sahiptir.

⁶Resim-3

Scramjet

Katı ve sıvı yakıtların birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan hibrit yakıtlar, sıvı yakıtların güvenlik risklerini azaltmak, katı ve sıvı yakıtların sahip olduğu avantajları birleştirmek için geliştirilmiştir. Füzelerde Ramjet (Reactive Air-Breathing Jet) ve Scramjet (Supersonic Combustion Reactive Air-Breathing Jet) olmak üzere iki tip motor kullanılmaktadır. Her iki motor da havadaki oksijeni yüksek basınç altında yakarak itki elde ederler. Farkları ise Scramjet hiper sonik füzeler için, Ramjet motorlar ise hipersonik altı hızlardaki füzeler için geliştirilmişlerdir.

⁷Resim-4

⁶ <https://www.savunmatr.com/fuze-nedir-fuze-cesitleri-nelerdir/> (Erişim: 20 Ekim 2024)

⁷ <https://www.savunmatr.com/fuze-nedir-fuze-cesitleri-nelerdir/> (Erişim: 20 Ekim 2024)

Kriyojeni, çok düşük sıcaklıklarda yapılan üretim ve işlemler için kullanılan bilimsel bir kavramdır. Kriyojenik yakıtlar çoğunlukla sıvı hidrojen gibi sıvılaştırılmış gazlardan oluşur. Kriyojenik sistemler ise yanıcı gazların düşük sıcaklıklarda sıvılaştırılması suretiyle elde edilen yakıtın kullanılmasını içerir. ⁸

2.3. Kanatçıklarına göre füzeler:

Kanatçıklar aynı zamanda kontrol yüzeyi işlevi gördükleri için bunlar da füzeyi havada yönlendiren kanatçıkların füze üzerindeki yerlerine göre üçe ayrılır. Kanatçıkları füzenin baş bölgesinde bulunanlar, orta bölgesinde bulunanlar ve kuyruk bölgesinde bulunanlar şeklinde tasnif edilir.

2.4 Harp başlıklarına göre füzeler:

Füzelerdeki harp başlıkları hedefte istenen etkiye göre değiştirilebilir. Bu kapsamda füze başlıkları klasik patlayıcı başlık, nükleer patlayıcı başlık, biyolojik harp başlığı, kimyasal harp başlığı ve özel harp başlığı şeklinde gruplandırılabilir. Özel harp başlıkları elektromanyetik kirlenme, propaganda malzemeleri içeren veya yeraltına nüfuz edebilen özel başlık vardır.

2.5. Sahip oldukları güdüm sistemlerine göre füzeler:

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak füzelerin sahip olduğu güdüm sistemleri de artmakta ve çeşitlenmektedir. Mevcut durum itibarıyla 7 çeşit füze güdüm sistemi bulunmaktadır. Bunlar ataletsel güdüm sistemleri, küresel konumlama destekli güdüm sistemleri, ışın izleme güdüm sistemi, arazi tarama güdüm sistemi, arayıcı başlıklı güdüm sistemi, komutalı güdüm sistemi ve yıldız güdüm sistemidir.

2.6. Hızlarına göre füzeler:⁹

Hızlarına göre füzeler ses hızı esas alınarak sınıflandırılabilir. Sesin havada bir saniyede gidebildiği mesafe olan 340 m esas alınarak Mach adı verilen bir ölçü oluşturulmuştur. Dolayısıyla sesin havada bir saniyede aldığı yola bir Mach denmektedir. Buna göre füzeler ses altı (subsonik), ses ötesi (Transonik), ses üstü (süper sonik), hiper sonik, yüksek hiper sonik ve atmosfere giriş hızlı olmak üzere altı kategoride gruplandırılmaktadır.

FÜZE ÇEŞİDİ	SES HIZI ÖLÇÜTÜ
Ses Altı (Subsonik)	0.8 Mach'tan düşük hızlarda
Ses Ötesi (Transonik)	0.8-1.2 Mach arası
Ses Üstü (Süpersonik)	1.2-5.0 Mach arası
Yüksek Ses Üstü (Hipesonik)	5.0-10.0 Mach arası
Çok Yüksek Ses Üstü (Yüksek hipersonik)	10.0-25.00
Atmosfere giriş hızlı	25.0 Mach'tan fazla

⁸https://www.google.com/search?q=kriyojenik+yak%C4%B1t&sca_esv=cdd254c21b8d358a&sxsrf=ADLYWIIc9vfG5cIVNYcaMoOILDiNiD23lw%3A1736512434775&ei=shOBZ- (Erişim Tarihi: 22.12.2024)

⁹ KILIÇ Hakan, Balistik Füzeler 1: Dünyada Roketçiliğin Tarihsel Gelişimi ve Füze Sistemlerinin Teknik İncelenmesi, Papirüs Yayınları, Eylül 2023

Denizaltılardan atılan füzeler ise biraz farklı perspektiften değerlendirmek gerekir. Denizaltılardan atılan füzeler sualtında oldukları için tespit edilmeleri son derece zordur ve ayrıca hedefe olan mesafelerini hedefe yaklaşarak veya uzaklaşarak ayarlama imkânları vardır. Denizaltılardan çok çeşitli menzillerde füzeler atıla bildiği için menzil açısından bütün kategorileri kapsamaktadır. Çünkü denizaltıların sahip olduğu teknoloji ve gelişmişlik düzeyine göre farklı menzillerde füzelerin atılabilmesi de olanaklı hale gelmektedir. Ayrıca farklı harp başlıkları da kullanabilmeleri ve değişik kontrol sistemlerine sahip olmaları onları savaş alanlarında daha avantajlı kılar. Bunun da ötesinde su yüzeyine su ile temas etmeden çıkabilmeleri ayrı bir teknoloji gerektirdiğinde daha farklıdır.

Füzeleri sınıflandırırken yörüngelerinden de bahsetmek gerekir. Füzeler 2 tip yörüngeye sahiptir. Birincisi doğrusal hareket eden balistik yörünge ikincisi ise seyir esnasında değişikliği yapılabilen esnek görüntülerdir. Yani önceden belirlenen rotalarda hareket eden füze yörüngelerine balistik yörünge, havadayken değiştirilebilen rotaların oluşturduğu yörünge sistemine ise esnek yörünge adı verilmektedir. Süreç içerisindeki füze teknolojilerinde yaşanan gelişimler sabit yörüngelerden değiştirilebilir esnek yörüngelere doğru kaymaktadır.

3. TÜRKİYE’NİN FÜZE TEKNOLOJİSİ

Son 20 yılda Türkiye’nin geliştirdiği savunma teknolojilerinin başat aktörünü füze sistemleri oluşturmaktadır. Özellikle hava savunma füzeleri bu sürecin en önemli unsurları olmuştur. Hisar-A alçak irtifa hava savunma füzesi ile başlayan serüven Türkiye’nin füze geliştirme sürecinin ilk safhası sayılabilir. Başlangıçta alçak irtifa hava savunma füzeleri üzerine yoğunlaşmış ve çok çeşitli güdüm sistemlerine sahip, vuruş hassasiyeti yüksek pek çok ürün ortaya çıkmıştır. Elde edilen deneyim ve bilgiye dayanarak daha sonra 20-80 kilometre menzilli orta irtifa hava savunma füzeleri üretilmeye başlanmıştır. Yaklaşık beş yıllık geliştirme çalışmalarından sonra ilk olarak Hisar füze sistemiyle yüksek irtifalarda hava savunma füzeleri üretimi gerçekleştirilebilmiştir.¹¹

Halen geliştirme çalışmaları devam eden hava savunma füzelerinde 150 kilometrenin üzerine çıkılarak üretilen Siper-Blok-1 serisi yüksek irtifa, Hisar serisi alçak ve orta irtifa, Sungur ve Korkut gibi alçak irtifa füzeleri üretilerek kullanıma girmiştir. Özellikle geliştirilen lazer teknolojisine bağlı olarak alçak irtifalarda yakın hava savunması için kısa menzilli lazer hava savunma silahları da üretilmesiyle Türkiye’nin füze teknolojisi ayrı bir seviyeye ulaşmıştır.

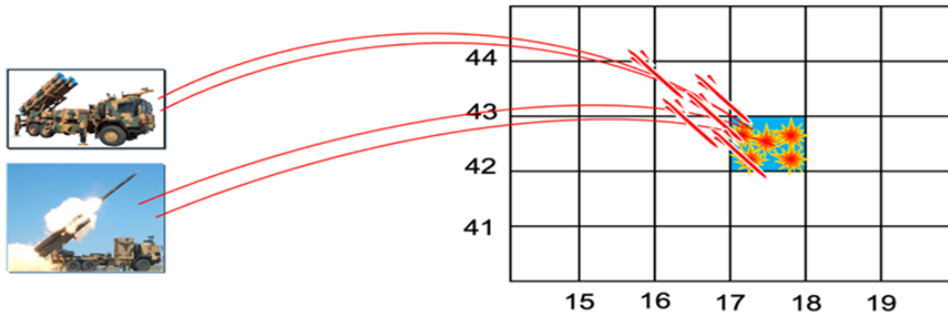
¹⁰ ¹⁰ <https://www.savunmatr.com/fuze-nedir-fuze-cesitleri-nelerdir/> (Erişim: 20 Ekim 2024)

¹¹ SEZGİN Şennur, Hava Savunma Sanayinin Ekonomik Analizi: Türkiye ve İngiltere Karşılaştırılması, Nisan Kitapevi, Eylül 2017

Gelecek yıllarda menzildeki artışa bağlı olarak 600 kilometre menzile ulaşması beklenen Siper füze sistemleri sayesinde Türkiye hava savunmada tamamen milli sistemlerle güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir duruma gelebilecektir. Böylece Türkiye'nin dünyadaki mevcut yüksek irtifa hava savunma füzelerinde de rekabet açısından önemli avantajlar elde edeceği düşünülmektedir. Halen hipersonik füze çalışmaları da yapan Türkiye'de yakın gelecekte 5 Mach süratin üzerinde hipersonik füzelerin üretilmesi beklenmektedir.

Sadece hava savunma füzelerinde değil ama aynı zamanda karadan karaya füze teknolojisinde de önemli gelişmeler kaydeden Türkiye'nin bu alandaki yatırımları hız kesmenden devam etmektedir. Özellikle yaklaşık 1000 kilometre menzile sahip Tayfun füzesinden sonra daha uzun menzilli Cenk füzesinin üretilmesi sürecin devam ettiğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Böylece sadece savunma değil aynı zamanda taarruz kabiliyeti de kazanan Türkiye'nin geçmişteki etki ve ilgi sahaları da değişmiştir.

Özellikle yeni yapılan ve yapımı devam eden SİHA ve Uçak gemileri ile kuvvet aktarma kabiliyetini geliştiren Türkiye, gemi menzilleri ile füze menzillerini kombine ederek yeni etki ve ilgi sahaları oluşturmayı başarmıştır ki bu sahaların derinliğinin önümüzdeki dönemde daha da artması beklenmektedir. Geçmişten farklı olarak Türk kıta sahanlığının tamamının koruma kalkanı içerisine alınması milli çıkarların korunması bakımından çok önemli bir gelişmedir. Bunun da ötesinde Hakim-100 komuta yazılımı altında milli ve yabancı envanterdeki bütün hava savunma sistemlerinin birleştirilmesi suretiyle Çelik Kubbe hava savunma şemsiyesinin oluşturulmuş olması da Türkiye'nin jeopolitik ağırlığını arttırmıştır.

¹²Resim-5

4. TÜRKİYE'NİN SAHİP OLDUĞU FÜZE KAPASİTESİNİN JEOPOLİTİK ETKİLERİ¹³

Türkiye'nin sahip olduğu füze teknolojisi ve kapasitesinin jeopolitik etkilerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür. İlk olarak güvenlik açısından çok önemli avantajlar sağlamaktadır. Özellikle düşman veya hasım güçlerin baskın tarzında sürpriz saldırılar yapabilme kabiliyetleri kalmamıştır. Türkiye'de hava savunma füzelerinin geliştirilmiş olması derinlikten itibaren Türkiye'ye yönelik olası saldırıların önlenmesinde çok önemli

¹² <https://www.savunmatr.com/fuze-nedir-fuze-cesitleri-nelerdir/> (Erişim: 20 Ekim 2024)

¹³ SAYGILI Zafer, Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları, Nobel Yayınları, Şubat 2024

avantajlar sağlamıştır. Diğer bir husus da hava savunma füzeleri sayesinde oluşturulan Çelik Kubbe bütünleşik hava savunma sistemi ile kıta sahanlığı ve deniz yetki alanları dahil

Türk hava sahası adeta aşılamaz bir koruma duvarına sahip olmuştur. Daha önceden hava sahasını koruyabilme kabiliyetinin düşük olması Türkiye üzerindeki zorlayıcı diplomatik baskıların da en önemli araçlarından biriydi. Başta Irak ve Suriye olmak üzere hava savunma sistemlerine sahip olmayan ülkelerin ne kadar kısa sürede ve kolayca işgal edebildikleri acı tecrübelerle sabittir. Dolayısıyla Türkiye'nin hava savunma sistemlerine neden ağırlık verdiği bu tecrübeler ışığında daha kolay anlaşılabilir.

Füze kapasitesinin Türkiye'nin jeopolitiğine etkileri bakımından ifade edilmesi gereken diğer önemli bir husus da jeopolitik çevrede Türkiye'nin müdahale edebileceği yani etki edebileceği sahanın ve dolaylı araçlarla takip ve kontrol edebileceği ilgi sahasının derinliğinin artmış olmasıdır. Çünkü bir ülkenin askeri bakımdan sahip olduğu etki ve ilgi sahalarına göre politik sahası şekillendirilmektedir. Politik sahanın genişliğinin artması için 2 önemli husus belirleyici olmaktadır. Birincisi savaş uçakları dahil silah menzilleri ile ulaşılacak derinlik, ikincisi ise güç aktarım kabiliyetiyle ulaşılacak derinlik. Dolayısıyla bu ikisinin toplamı politik derinliği de belirlemektedir. Özellikle karadan karaya taarruz füzelerinin de geliştirilmiş olması derinlikten itibaren olası tehditlerin yerinde yok edilmesi veya baskı altına alınmasında son derece etkili rol oynayacaktır.

Füze menzillerinin artması harekât alanlarına derinlik sıralamaktadır. Bir ülkenin daha geniş alanlarda derin hareketler icra edebilmesi Hava Kuvvetleri ve füzelerle yapabileceği vuruşlara bağlı olarak gerçekleşir. Bu da barıştan itibaren o ülkeye caydırıcılık sağlayacağı için güvenliği en üst seviyede tutulabilmesine de imkân tanır.

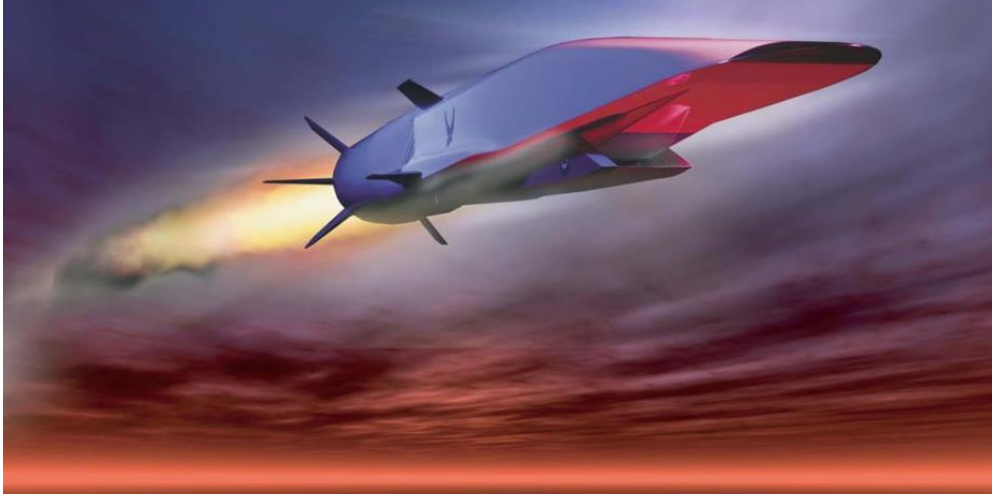

¹⁴Resim-6

¹⁴ <https://www.savunmatr.com/fuze-nedir-fuze-cesitleri-nelerdir/> (Erişim: 20 Ekim 2024)

5. SONUÇ

Özellikle son 20 yılda Türkiye'nin geliştirdiği füze teknolojisi ve bu konuda ulaşılan aşamalar Türkiye'nin güvenlik paradigmasını da değiştirmiştir. Daha önceden pasif ve dışa bağımlı güvenlik politikaları izlemek zorunda kalan Türkiye geliştirdiği füze teknolojisi sayesinde etki ve ilgi sahalarını genişleterek aktif güvenlik anlayışına geçmiştir.¹⁵

¹⁶Resim-7

Teknoloji paylaşımı ve dışarıya ihraç konusunda politik baskı yapmayan, emperyalist taleplerde bulunmayan Türkiye, yumuşak gücüyle de dünyada gittikçe artan bir pazar payına da sahip olmaya başlamıştır. Güvenliğin yanında KKTC ve Azerbaycan gibi kendi paydaşlarını koruma, Pakistan, Somali, Katar ve Libya gibi ortaklarına güvenlik desteği sağlamak suretiyle bölge jeopolitiğini şekillendirme imkanına da kavuşmuştur. Bu kapsamda daha önceden Türkiye'nin aleyhine olan güç dengesizliğinin tersine çevrilmesinde de sahip olunan füze teknolojisinin büyük etkisi olmuştur. Böylece Ege ve Akdeniz'de taktik durum üstünlüğü Türkiye'ye geçmiştir.

¹⁵ BAYRAKTAR Bülent ve GÜNDÜZ Necla Kübra, Savunma Sanayimiz ve Ekonomiye Etkileri, Gazi Kitabevi, Mart 2023

¹⁶ <https://www.savunmatr.com/fuze-nedir-fuze-cesitleri-nelerdir/> (Erişim: 20 Ekim 2024)

¹⁷Resim-8

Başta Suriye ve Irak olmak üzere daha sonraki gelişmelerle birlikte Doğu Akdeniz, Suriye ve Irak ile İran düzleminde Türkiye'ye karşı oluşan stratejik yığınaklanma ve konvansiyonel tehditlere karşı stratejik dengeye ulaşılmasında yine milli olarak üretilen füze sistemlerinin çarpan etkisi oluşturduğu söylenebilir.¹⁸

Yakın gelecekte füze teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin amaçladığı uzay programında da önemli ilerlemelerin olması beklenmektedir. Zira Anka ve Kızılelma gibi insansız savaş uçakları ile füze teknolojilerinin kombinasyonları uzay programının başarıyla yürütülmesinde kilometre taşları niteliğindedir.

¹⁷ <https://www.savunmatr.com/fuze-nedir-fuze-cesitleri-nelerdir/> (Erişim: 20 Ekim 2024)

¹⁸ TÜRK SAVUNMA SANAYİİNİN YÜKSELİŞİ VE AMBARGOLAR, STM Yayınları, Kasım 2024

KAYNAKÇA

https://www.grc.nasa.gov/www/k-12/TRC/Rockets/history_of_rockets.html (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2024)

<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/roket-kim-ne-zaman-icat-etti> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2024)

https://www.google.com/search?q=kriyojenik+yak%C4%B1t&sca_esv=cdd254c21b8d358a&sxsrf=ADLYWIIc9vfG5cIVNYcaMoOILDiNiD23lw%3A1736512434775&ei=shOBZ- (Erişim Tarihi: 22.12.2024)

INGER Erk, Roket ve Füzeler Mühendisliği, Palme Yayıncılık, Haziran 2010

BAYRAKTAR Bülent ve GÜNDÜZ Necla Kübra, Savunma Sanayimiz ve Ekonomiye Etkileri, Gazi Kitapevi, Mart 2023

KILIÇ Hakan, Balistik Füzeler 1: Dünyada Roketçiliğin Tarihsel Gelişimi ve Füzeler Sistemlerinin Teknik İncelenmesi, Papirüs Yayınları, Eylül 2023

SAYGILI Zafer, Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları, Nobel Yayınları, Şubat 2024

SEZGİN Şennur, Hava Savunma Sanayinin Ekonomik Analizi: Türkiye ve İngiltere Karşılaştırılması, Nisan Kitapevi, Eylül 2017

TÜRK SAVUNMA SANAYİİNİN YÜKSELİŞİ VE AMBARGOLAR, STM Yayınları, Kasım 2024

Makale Künye Bilgisi: Atacan, B. (2025). Suriye'nin tarihsel ve sosyo-politik dönüşümü: kültürel miras, modern krizler ve gelecek perspektifleri. Avrasya Dosyası, 15(2), 52-67. İstanbul.

SURİYE'NİN TARİHSEL VE SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜMÜ: KÜLTÜREL MİRAS, MODERN KRİZLER VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

Bekir ATACAN

Gazeteci- Yazar

bekiratacan@gmail.com

ORCID: [0009-0008-1897-6921](https://orcid.org/0009-0008-1897-6921)

ÖZET

Bu makale, Suriye'nin antik çağlardan modern döneme kadar geçirdiği tarihsel, sosyal ve politik dönüşümleri kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Antik Mezopotamya uygarlıklarından başlayarak, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Memlükler ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde Suriye'nin stratejik konumu ve bölgedeki önemi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Fransız manda yönetimi altında yeniden yapılanma süreçleri ele alınmış, bu dönemin Suriye'nin ulusal kimlik ve modern devlet yapısını nasıl şekillendirdiği tartışılmıştır. Bağımsızlık sonrası süreçte yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, askeri darbeler ve otoriter yönetimlerin Suriye üzerindeki etkileri tarihsel bağlamda değerlendirilmiştir. 2011 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan halk hareketleri ve iç savaşın tetiklediği sosyal, etnik ve mezhepsel dinamikler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Savaş sürecinde uluslararası aktörlerin, özellikle Rusya, İran, Türkiye ve ABD gibi ülkelerin müdahaleleri ve bu müdahalelerin Suriye üzerindeki etkileri kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Makale ayrıca, 2024 yılında gerçekleşen rejim değişikliği sonrası Suriye'nin geleceğine yönelik siyasi, ekonomik ve sosyal öngörülerini tartışmaktadır. Türkiye'nin Suriye üzerindeki tarihsel ve güncel etkileri, sınır güvenliği, insani yardımlar ve bölgesel iş birliği bağlamında ele alınmış; iki ülke arasındaki ilişkilerin gelecekteki potansiyel yönelimleri değerlendirilmiştir. Bu çalışma, Suriye'nin tarihsel mirası, kültürel çeşitliliği ve bugünkü politik karmaşıklığı hakkında derinlemesine bir analiz sunmayı ve Orta Doğu'daki değişimlere ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Tarih, İç Savaş, Bölgesel Politika, Türkiye-Suriye İlişkileri.

Makale Geliş Tarihi: 11 Ocak 2025

Makale Kabul Tarihi: 22 Ocak 2025

THE HISTORICAL AND SOCIO-POLITICAL TRANSFORMATION OF SYRIA: CULTURAL HERITAGE, MODERN CRISES, AND FUTURE PERSPECTIVES

ABSTRACT

This article provides a comprehensive examination of Syria's historical, social, and political transformations from ancient times to the modern era. Starting with ancient Mesopotamian civilizations, the study explores the strategic importance of Syria during the Umayyad, Abbasid, Seljuk, Mamluk, and Ottoman periods. The French Mandate era is analyzed to understand how it

reshaped Syria's national identity and modern state structure. The post-independence period is examined in detail, focusing on political instability, military coups, and the impact of authoritarian regimes on the country's governance and society. The Arab Spring of 2011 and its profound effects on Syria are central to the analysis, particularly regarding the social, ethnic, and sectarian dynamics it triggered. The study delves into the Syrian Civil War and the interventions of international powers, such as Russia, Iran, Türkiye, and the United States, assessing their roles and impacts on the conflict.

Furthermore, the article discusses the political, economic, and social prospects of Syria in the wake of the regime change in 2024. Türkiye's historical and current influences on Syria are critically analyzed, emphasizing border security, humanitarian aid, and regional cooperation. Future scenarios for diplomatic relations between the two countries are also evaluated. This study aims to provide an in-depth understanding of Syria's historical legacy, cultural diversity, and contemporary political challenges, shedding light on the broader transformations within the Middle East.

Keywords: Syria, History, Civil War, Regional Politics, Türkiye-Syria Relations

GİRİŞ

Suriye, insanlık tarihinin en eski yerleşim yerlerinden biri olarak bilinir ve tarih boyunca medeniyetlerin buluşma noktası olmuştur. Mezopotamya uygarlıklarından başlayarak, Roma, Bizans, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar gibi pek çok büyük imparatorluk için bir güç merkezi olmuştur. Coğrafi konumu, Suriye'yi ticaret yollarının kesişiminde yer alan bir stratejik bölge haline getirmiştir. Doğudan gelen İpek Yolu'nun son durağı olarak Akdeniz'e açılan kapı, batıdan ise Avrupa ve Afrika'ya bağlantı sağlayan bir koridor görevi görmüştür.

Tarihi süreçte Suriye'nin stratejik önemi, yalnızca coğrafi konumuyla sınırlı kalmamıştır. Bölge, dini ve kültürel çeşitliliği ile de dikkat çekmiştir. Farklı etnik gruplar ve inanç sistemlerinin bir arada bulunduğu bu topraklar, binlerce yıl boyunca çok katmanlı bir sosyal yapıya ev sahipliği yapmıştır. Araplar, Türkmenler, Kürtler, Ermeniler gibi farklı etnik toplulukların yanı sıra, Müslümanların, Hristiyanların ve diğer inanç gruplarının bir arada yaşadığı bu mozaik, bölgeyi kültürel açıdan zenginleştirmiştir.

Modern dönemlere gelindiğinde, Suriye'nin tarihi, siyasi çalkantılar ve uluslararası güç mücadeleleriyle şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Fransız manda yönetimi altına giren Suriye, bu süreçte modern ulus-devlet yapısını oluşturmaya çalışmıştır. Ancak, bağımsızlık sonrası dönemde ülkede siyasi istikrarsızlık, askeri darbeler ve otoriter rejimler sık sık sahneye çıkmıştır. 1948 ile 1958 yılları arasında yaşanan sürekli darbeler, Mısır ile birleşme ve ardından tekrar ayrılma süreci, Suriye'nin siyasi tarihindeki en kritik dönemeçlerden biridir.

Atacan B. 2024 bir yazısında 1963'te Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle başlayan süreçte ise, ülkede baskıcı bir yönetim anlayışı hâkim olmuştur. Hafız Esed ve ardından Beşşar Esed rejimleri, hem ülke içinde hem de uluslararası arenada tartışmalı politikalar izleyerek Suriye'yi bir istikrar kriziyle karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle 2011 yılında başlayan Arap Baharı ile patlak veren iç savaş, Suriye'yi büyük bir yıkıma sürüklemiştir. Milyonlarca insanın hayatını etkileyen bu süreç, sadece bölgesel değil, küresel dengeleri de derinden sarsmıştır.

Suriye'nin bu çalkantılı tarihi, 8 Aralık 2024'te rejimin çökmesiyle birlikte yeni bir döneme girmiştir. Bu olay, yalnızca ülke içindeki dengeleri değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel ve küresel düzeyde de yankı uyandırmıştır. Türkiye, İran, Rusya, ABD ve Körfez ülkeleri gibi aktörlerin Suriye üzerindeki etkisi, yeni dönemin şekillenmesinde belirleyici olacaktır. Aynı zamanda Kürt meselesi, Türkmenlerin geleceği, İsrail-Suriye ilişkileri gibi hassas konular, Suriye'nin geleceğini şekillendirecek temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Bu makale, Suriye'nin tarihsel arka planını, güncel siyasi durumunu ve geleceğe yönelik öngörülerini ele almayı amaçlamaktadır. Tarihsel Arka Plan bölümünde, antik dönemlerden Osmanlı İmparatorluğu'na kadar olan süreç detaylandırılacaktır. Suriye'nin Sosyal ve Kültürel Yapısı, bölgedeki dinî ve etnik çeşitlilik ile kültürel zenginliği gözler önüne serecektir. Modern Suriye başlığında, Baas rejimi, iç savaş ve uluslararası güçlerin müdahalesi ele alınacaktır. 8 Aralık 2024 ve Sonrası başlığı ise, rejim değişikliği sonrasındaki süreç ve bölgesel dengeler üzerindeki etkileri tartışacaktır. Son olarak, Sonuç ve Öneriler bölümünde, Suriye'nin geleceği için çözüm önerileri ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelecekteki rotası değerlendirilecektir.

Suriye'nin tarihsel derinliği ve bölgesel önemi, bu makalenin kapsamını genişletirken, aynı zamanda Türkiye'nin stratejik çıkarlarına da ışık tutacaktır. Bu çalışmada, Suriye'nin geçmişinden ders alarak, geleceğe yönelik umut verici senaryolar üretmek amaçlanmaktadır.

1. Tarihsel Arka Planı

1.1. Antik Suriye ve Mezopotamya

Suriye'nin tarihi, insanlık tarihinin en eski uygarlıklarıyla iç içedir. Mezopotamya'nın bereketli topraklarına komşu olan bu bölge, sadece tarım ve ticaret açısından değil, kültürel bir merkez olarak da önemini korumuştur. Tarih boyunca Sümerler, Akadlar ve Babilliler gibi büyük uygarlıklar, bu toprakların kontrolü için mücadele etmişlerdir. Ebla ve Mari gibi şehir devletleri, MÖ üçüncü binyılda, dönemin en gelişmiş ekonomik ve kültürel merkezlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. Ebla'da keşfedilen yüzlerce kil tablet, dönemin gelişmiş ticaret sistemini ve diplomatik ilişkilerini gözler önüne sermektedir.

Bununla birlikte, Ugarit kenti, alfabenin ilk formlarını geliştiren bir kültür merkezi olarak kabul edilir. Ugarit'te bulunan çivi yazılı tabletler, hem ticaretin hem de kültürel etkileşimin ne denli gelişmiş olduğunu göstermektedir. Bu alfabeden, daha sonra Fenike alfabesi türemiştir ve bu alfabe Batı dillerinin temelini oluşturmuştur.

Fenikeliler, Doğu Akdeniz boyunca geniş bir ticaret ağı kurarak, Suriye'nin ekonomik ve kültürel etkisini Akdeniz'in ötesine taşımıştır. Ticari koloniler, İspanya'dan Kuzey Afrika'ya kadar uzanmış ve Suriye'nin denizcilik geleneği bölgeye damgasını vurmuştur. Aynı zamanda, Suriye'nin dini yapıları da Mezopotamya tanrılarına ev sahipliği yapmış; Baal, Aşera ve diğer tanrılar, bu topraklarda önemli bir rol oynamıştır.

1.2. Emevilerden Günümüze İslamî ve Türk Hâkimiyeti

Suriye'nin İslam dünyası için önemi, Emeviler döneminde zirveye ulaşmıştır. Emevi Halifesi Muaviye'nin Şam'ı başkent yapmasıyla birlikte, Suriye sadece siyasi bir merkez değil, aynı zamanda İslam medeniyetinin kültürel ve dini merkezi haline gelmiştir. Şam'daki Emeviye Camii, bu dönemin ihtişamını yansıtan bir mimari şaheserdir ve bugün hala İslam dünyasının en önemli yapılarından biri olarak görülmektedir. Ayrıca, Emeviler döneminde Suriye, İslam ordularının Bizans'a karşı düzenlediği seferlerin üssü haline gelmiştir. Bu süreç, Suriye'nin askeri ve idari yapısının giderek daha stratejik bir öneme kavuşmasına neden olmuştur.

Emeviler döneminden sonra, Abbasi Halifeliği'nin güç kazanmasıyla birlikte başkent Bağdat'a taşınmış; ancak Suriye, bölgenin stratejik kontrolünü elinde tutmaya devam etmiştir. Abbasiler döneminde Şam ve Halep gibi şehirler, yalnızca ticaret yollarının kesişim noktası değil, aynı

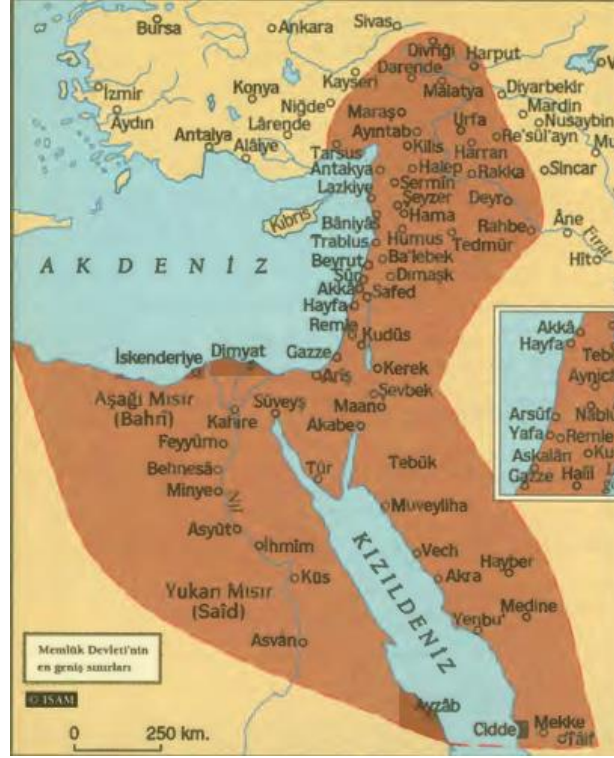
zamanda kültürel birer merkez olarak gelişimlerini sürdürmüştür. Ancak bu dönemde bölgenin güvenliği zayıflamış ve Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla birlikte Suriye, yoğun bir savaş alanına dönüşmüştür. Selçuklu Devleti'nin yükselişiyle birlikte, Suriye, Haçlılar ile Müslümanlar arasında devam eden çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Sultan Melikşah'ın liderliğindeki Selçuklu orduları, Antakya ve Halep gibi şehirlerde Haçlılar karşısında önemli zaferler kazanmıştır.

Bu dönemde Nureddin Zengi ve ardından Selahaddin Eyyubi, Haçlılar ile yapılan mücadelelerde bölgenin kontrolünü sağlamış ve İslam dünyasında birliği yeniden tesis etmiştir. Nureddin Zengi'nin Halep'teki yönetimi, Suriye'nin askeri ve idari yapısını yeniden güçlendirmiştir. Selahaddin Eyyubi'nin 1187 yılında Kudüs'ü fethi, sadece Suriye'nin değil, tüm İslam dünyasının kaderini değiştiren bir dönüm noktası olmuştur. Selahaddin'in liderliği, Haçlı Seferleri'ne karşı direnişin sembolü haline gelmiş ve Eyyubi Hanedanı'nın Suriye üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir.

Emeviler ve Abbasiler sonrası dönemde, Memlûkler (1250-1517) Suriye'nin tarihindeki bir diğer önemli yönetimdir. Memlûkler, Mısır'da köle askerlerin oluşturduğu bir yönetim olarak kurulmuş ve kısa sürede güçlenerek Suriye'yi de kontrolleri altına almışlardır. Bu dönemde, Memlûkler hem Haçlılara hem de Moğollara karşı elde ettikleri zaferlerle İslam dünyasında istikrarı sağlamış, Suriye'nin ekonomik ve askeri yapısını güçlendirmiştir. 1260 yılında Ayn Calut Muharebesi'nde Moğol istilasına karşı kazanılan zafer, Memlûklerin İslam dünyasındaki liderliklerini pekiştirmiştir. Özellikle Sultan Baybars, Suriye'de Haçlılara karşı mücadelede liderlik etmiş, Akka gibi önemli kalelerin geri alınmasını sağlamıştır. Onun döneminde Şam, kültürel ve ticari bir merkez olarak tekrar canlanmış; şehirde medreseler, hanlar ve hamamlar gibi yapılar inşa edilerek İslam dünyasının önemli kentlerinden biri haline gelmiştir.

Memlûkler döneminde, Suriye'nin İpek Yolu üzerindeki konumu yeniden önem kazanmıştır. Doğu ile Batı arasında ticaretin kontrolü, Memlûklerin bölgedeki ekonomik gücünü artırmıştır. Ayrıca, Memlûk yönetimi, yerel halkın güvenliğini sağlamak ve Haçlı tehdidini ortadan kaldırmak için güçlü bir askeri sistem oluşturmuştur. Bu dönemde Suriye, sadece bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda bir bilim ve kültür merkezi olarak da dikkat çekmiştir. Şam ve Halep'te kurulan medreseler, bilim adamları ve sanatçılar için önemli birer cazibe merkezi olmuştur.

Memlûklerin Suriye üzerindeki hâkimiyeti, 1517 yılında Osmanlıların Yavuz Sultan Selim liderliğinde bölgeyi fethetmesiyle sona ermiştir. Ancak bu dönem, Suriye'nin tarihine derin izler bırakmıştır. Memlûklerin inşa ettikleri altyapı, bölgedeki sosyal ve ekonomik yapının şekillenmesinde kalıcı etkiler yaratmıştır. Bugün bile Suriye'nin kültürel mirasında Memlûklerin izlerini görmek mümkündür.

Harita 1: Memlûkler Dönemi Suriye'nin İdari Sınırları (Kaynak: Memlûkler (1250-1517) , Fatih Y. Ayaz, Sayfa 216). Bu harita, Memlûk Sultanlığı'nın Suriye üzerindeki idari kontrolünü ve bölgedeki stratejik hâkimiyetini yansıtmaktadır.

1.3 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

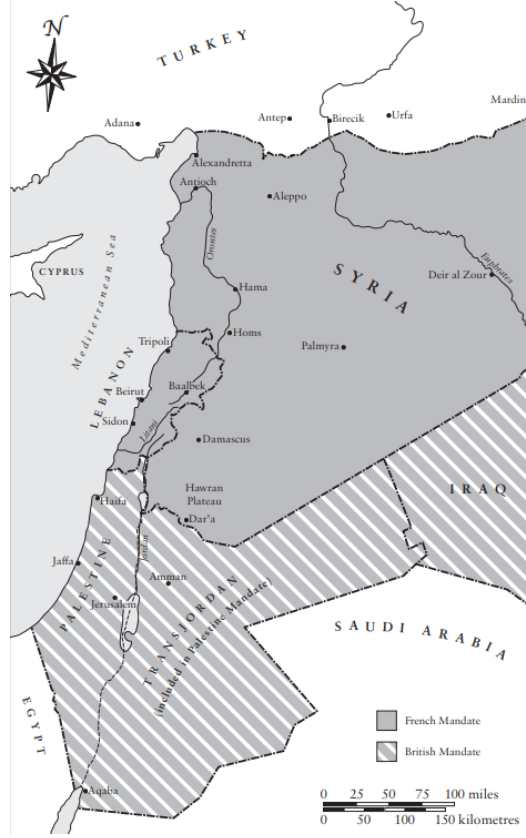
Suriye'nin Osmanlı Yönetimindeki İdari ve Ticari Önemi:

Osmanlı İmparatorluğu, 1516 yılında Mercidabık Savaşı ile Suriye'yi fethettiğinde, bölge hızla Osmanlı idaresine bütünleştirilmişti. Suriye, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir vilayeti haline geldi. Osmanlı yönetimi, Suriye'nin idari yapısını düzenleyerek merkezi otoritenin güçlenmesini sağladı. Bölgede ticaretin geliştirilmesi için önemli adımlar atıldı ve Suriye, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sisteminde önemli bir rol oynamaya başladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye'deki idari yapısı, vilayet sistemi üzerine kuruluydu. Şam, Halep, Trablusşam ve Sayda gibi büyük vilayetler, Osmanlı yönetiminin merkezi idaresi altında birleşti. Bu vilayetler, yerel beyler ve kadılar tarafından yönetiliyordu. Merkezi idare, yerel yönetimler üzerinde denetim sağlarken, halkın ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunuluyordu. Osmanlı idari sistemi, Suriye'de adaletin sağlanması, güvenliğin korunması ve vergilerin toplanması gibi temel işlevleri yerine getiriyordu.

Ticaret açısından, Suriye Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki en önemli ticaret merkezlerinden biri haline geldi. İpek Yolu'nun Akdeniz'e açılan kapısı olarak Suriye, Asya ve Avrupa arasındaki ticaretin ana geçiş noktasıydı. Suriye limanları, özellikle Halep ve Trablusşam limanları, ticaretin canlı olduğu merkezlerdi. Bu limanlar, baharat, ipek, tütün, pamuk ve diğer ticari malların Avrupa'ya ve diğer bölgelere taşınmasında önemli rol oynuyordu. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ticaret yolları da Suriye üzerinden geçiyordu, bu da bölgenin ekonomik açıdan kalkınmasını sağlıyordu.

Suriye'de ticaretin gelişmesi, bölgedeki şehirlerin de büyümesine ve refah seviyesinin artmasına neden oldu. Şam, Osmanlı döneminde büyük bir ticaret ve kültür merkezi haline

Harita 3: Sykes-Picot Anlaşmasıyla Belirlenen Sınırlar (Kaynak: Syria: A History of the Last Hundred Years, John McHugo, Sayfa 73). Harita, anlaşma sonrası Fransa ve İngiltere'nin kontrol ettiği bölgeleri ve nüfuz alanlarını detaylandırmaktadır.

Fransız manda yönetimi sırasında Suriye, bağımsızlık mücadelesi vermiş; ancak bu süreç sancılı olmuştur. Fransız yönetimi, yerel halkın taleplerini bastırmak için sık sık askeri güç kullanmış, özellikle 1925-1927 yılları arasında gerçekleşen Büyük Suriye İsyanı, bu gerilimi doruğa çıkarmıştır.

İsyan, yerel halkın bağımsızlık arzusunu göstermiş; ancak Fransız yönetiminin sert müdahaleleri ile bastırılmıştır.

Bağımsızlık sonrası dönemde, Suriye sık sık askeri darbelerle çalkalanmıştır. 1948 Arap-İsrail Savaşı, Suriye'nin iç ve dış politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte Suriye, Arap ulusalcılığı ile sosyalizmi birleştiren Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle yeni bir döneme girmiştir.

1963 yılında Baas Partisi'nin yönetimi ele geçirmesiyle başlayan süreçte, Hafız Esed ve ardından Beşşar Esed yönetimleri, otoriter bir rejimi yerleştirmiştir.

Bu dönemde Suriye, Soğuk Savaş'ın etkileriyle şekillenen bir dış politika izleyerek Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmış; aynı zamanda İsrail ile yaşanan Golan Tepeleri sorunu nedeniyle Arap-İsrail çatışmasının merkezinde yer almıştır.

2. Suriye'nin Sosyal ve Kültürel Yapısı

2.1. Dinî ve Etnik Çeşitlilik

Suriye, tarih boyunca çok farklı din ve etnik grupların bir arada yaşadığı bir coğrafya olmuştur. Bu çeşitlilik, ülkenin zengin kültürel dokusunu oluştururken, aynı zamanda siyasal ve toplumsal

istikrarsızlıkların temel nedenlerinden biri olmuştur. Suriye toplumu, Araplar ile birlikte, Türkmenler, Kürtler, Ermeniler, Çerkezler ve Dürziler gibi etnik gruplardan oluşmaktadır.

Dini çeşitlilik açısından ise Suriye, Sünni Müslüman çoğunluğun yanı sıra Aleviler, Şiiler, Hristiyanlar, Dürziler ve İsmâîlîler gibi farklı dini topluluklara ev sahipliği yapmaktadır. Aleviler, özellikle Baas Partisi'nin iktidarıyla birlikte devlet yönetiminde önemli bir yer kazanmıştır. Şam, Halep ve Lazkiye gibi büyük şehirler, bu dini ve etnik çeşitliliğin bir arada yaşandığı yerler olarak dikkat çekerken, kırsal bölgelerde mezhepsel ve etnik ayrımlar daha belirgin olmuştur.

2.1.1. Türkmenlerin Tarihsel ve Toplumsal Rolü

Suriye'de ilk Türkmen yerleşmesinin daha çok Halep ve Lazkiye şehirleri ile bunların kuzeyindeki bölgede oldu. Ayrıca Şam, Humus, Tartus, Rakka'da; güney Suriye'de Suveyda, Kuneytra'da Daraa ve Nava bölgesi de dâhil olmak üzere diğer bölgelerde de çok sayıda bir Türk nüfusu vardır. Kuneytra'da 11 yüzyılda Atsız zamanında gelip yerleştirilen ve bugün Kuneytra Safad ve Taberiye Gölü arasındaki bölgede yerleşik olan 40.000 civarında Colan (Golan) Türkmenleri de bulunmaktadır. Ayrıca, 93 Harbi (1877-1878) esnasında Kafkasya'nın Dağıstan ve Karaçay bölgelerinden getirilen Türkler de bu bölgeye yerleştirilmişlerdir. 1063 yılında Türkmenlerin Suriye'yi fethinden itibaren, 1918 yılında Osmanlı-Türk kuvvetlerinin Halep'in kuzeyine çekilişlerine kadar, 900 yıla yakın bir müddet Suriye, Türk hâkimiyetinde kalmıştır.

Suriye Türkmenleri, bölgenin tarihsel dokusunda ve siyasi yapısında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'dan getirilen Türkmen toplulukları, sınır bölgelerinin güvenliğini sağlamak ve yerel halkla Osmanlı otoritesi arasında bir köprü oluşturmak için yerleştirilmiştir. Türkmenler, özellikle Halep, Lazkiye ve Hama gibi bölgelerde yoğun bir nüfusa sahip olmuşlardır.

Türkmenler, tarih boyunca ekonomik faaliyetlerde, özellikle tarım ve hayvancılık alanlarında etkin olmuştur. Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından da Türkiye ile tarihsel ve kültürel bağlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

2.2. Bayır-Bucak Türkmenleri ve Çobanbeyli Bölgesi

En eski ve devamlı topluluklardan biri olan Türkler aşağı yukarı dört bin yıllık mazileri boyunca Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmış büyük bir millettir. Orta Asya'daki anayurttan etrafa yaptıkları sürekli göç hareketleri Türklerin dünyanın birçok yerinde bulunmalarının, hâkim millet olmalarının, söz sahibi olmalarının ve Türk kültürünü o bölgelere taşımalarının önünü açmıştır.

Tarih içerisinde Suriye'ye gerçekleşen Türk göçlerini incelediğimiz zaman göçlerin çok çeşitli zamanlarda birbirinden farklı sebeplerle gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. Suriye Türklerinin bugünkü durumlarına bakıldığı zaman Suriye Türkleri dillerini ve benliklerini koruma ve farkındalık yönünden çeşitlilik arz etmektedir. Suriye'ye yerleşmiş olan Türkler bölgeye farklı zaman ve nedenlerle yerleşmiş olan Kıpçak Türkleri ve Oğuz Türkleridir.

"Bayır-Bucak Türkmenleri" ifadesiyle dünya ve Türkiye gündeminde sıkça yer alan mücadeleyi yürüten teşkilatlı birliklerin adları veya sayıları daha önce değinilmemiş bir konudur.

9. 10. Yüzyıllarda Türklerin Orta Asya'dan Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya doğru göç ettiklerini görmekteyiz.

Abbasi Halifeliğinin kuruluşundan itibaren özellikle orduda kullanılmak üzere Kıpçak Türkleri satın alınmış ve bir eğitim verilerek Abbasi Devleti'ne hizmet etmeleri sağlanmıştır. Abbasi Devleti'nde önemli bir yeri olan ve etkileri kuvvetlenen Türk birlikleri, önceleri İranlı unsurları dengelemek için getirilmeye başlanmıştır.

960 yılında Oğuzlardan Selçuk Bey ve maiyetinin İslam'a girişi tamamlanmış ve tedrici olarak yaklaşık 200 bin kişi Müslüman olmuştur. Maveraünnehir bölgesindeki Müslümanlarca, Oğuz

kavimlerinden İslam'ı kabul etmiş olan bu kesimlere onları eski dinlerinde devam eden etnik kardeşlerinden ayırmak için "Türkmen" adı verildi.

Özellikle Türkiye'nin hemen sınır bölgesinde yer alan ve bölgedeki nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Bayır-Bucak Türkmenleri, Türkiye'nin sınır güvenliği açısından ve bölgede yer alan Türkmenleri çıkartılarak yerlerine yerleştirilmek istenilen grupların gerek etnik gerek siyasi gerekse destek aldıkları diğer devletlerin bölge üzerindeki yüzyıllara dayanan emelleri açısından düşünüldüğünde Türkiye'nin en uzun kara sınırı olması açısından ciddi bir sorun olarak tespit edilmektedir.

Bayır-Bucak Türkmenleri, Suriye'nin kuzeybatısında, özellikle Türkiye sınırına yakın bölgelerde yaşamaktadır. Bu bölge, Türkmenlerin hem demografik hem de stratejik açıdan kritik bir rol oynadığı bir yerleşim alanıdır. Bayır-Bucak, iç savaş sürecinde de gündeme gelmiş ve bölgedeki Türkmenler, Suriye rejimine karşı muhalefetin önemli bir parçası olmuştur. Türkiye, bu süreçte Bayır-Bucak Türkmenlerini desteklemiş ve bölge halkına insani yardım sağlamıştır. Aşağıdaki harita, Bayır-Bucak Türkmenlerinin yaşadığı coğrafyayı detaylı bir şekilde göstermektedir.

Harita 4: Bayır-Bucak Türkmenlerinin Yaşadığı Bölge (Kaynak: Bekir Atacan Özel Arşivi). Bayır-Bucak Türkmenlerinin yaşadığı bölgeyi ve çevresindeki önemli yerleşim yerlerini gösteren bir harita. Türkmen köyleri, Kaz Dağı ve Fırınlık Ormanı gibi coğrafi alanlarla birlikte işaretlenmiştir.

Ankara Antlaşması (1921), Bayır-Bucak Türkmenlerinin kaderini belirleyen önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu antlaşma ile Türkiye ve Fransa arasında, Türkiye'nin güney sınırları belirlenmiş ve Bayır-Bucak bölgesinin büyük bir kısmı Suriye'ye bırakılmıştır. Ancak, Türkmenler tarihsel olarak Türkiye ile güçlü bağlar kurmaya devam etmişlerdir.

Ayrıca 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması uyarınca Hatay hariç Türkiye'nin güney sınırları tespit edilirken Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Halep ve çevresi ise Fransa işgali altındaki Suriye'ye bırakıldı. 20 Kasım 1922'de başlayan Lozan Konferansı'nda da Halep kenti ile Türkmenleri, geri dönülemeyecek biçimde sınırın öbür yanında kalmış oldu.

Çobanbeyli, Halep'e bağlı stratejik bir Türkmen bölgesidir ve Suriye'nin kuzeyindeki Türkmen varlığını koruyan önemli yerleşim alanıdır. Çobanbeyli, Osmanlı döneminden beri

Türkmen topluluklarının yoğun olduğu bir bölge olmuş ve Türk kültürünün etkilerinin sürdüğü bir alan olarak dikkat çekmiştir. İç savaş sırasında, Çobanbeyli bölgesi, Türkiye'nin destek verdiği grupların kontrol ettiği stratejik bir hat olarak öne çıkmıştır. Bu bölge, hem tarihi hem de siyasi önemi nedeniyle Türkmenlerin sembolik ve fiili varlığını güçlendiren unsurlar arasında yer almıştır.

2.3. Kürt Nüfusu ve PYD/PKK Yapılanmaları

Suriye'nin kuzeydoğusunda yoğunlaşan Kürt nüfusu, uzun yıllar boyunca merkezi yönetim tarafından baskı altında tutulmuştur. Özellikle Hafız Esed ve Beşşar Esed dönemlerinde, Kürtlere karşı sistematik bir asimilasyon politikası uygulanmıştır. Bu politikalar kapsamında Kürtlere vatandaşlık hakları verilmemiş ve Kürt kimliği baskılanmıştır. Ancak, 2011 yılında başlayan iç savaş, Kürtlerin politik güçlerini artırdığı bir dönüm noktası olmuştur.

Suriye'nin kuzeyinde son yıllarda Demokratik Suriye Güçleri (DSG) sürekli olarak kendi modelini çevresindeki diğer modellerle karşılaştırarak bir üstünlük hissi içinde yaşıyor. Ancak bu karşılaştırmalar, genellikle DSG'nin, Suriye'deki Baas rejimi gibi baskıcı otoriteler veya DAEŞ gibi aşırı radikal dini gruplarla kıyaslanmasından kaynaklanıyordu. Bu nedenle DSG, uzun süre kazandığı zaferlerin rehabetiyle hiçbir eleştiriye kulak vermeyen, nasihatlere kapalı bir yapıya dönüştü.

Kürtlerin içinde birçok âkil insan ve dürüst mücadeleci, DSG'nin lider kadrosuna ve özellikle PKK bağlantılarına eleştiriler yöneltti. Onlardan, PKK ile olan bağlarını açıkça koparmalarını, böylece gerçekten ulusal bir çizgide olduklarını kanıtlamalarını talep etti. Ancak bu çağrılara yanıt verilmedi.

DSG'nin başarısı sadece kötü alternatiflerle yapılan karşılaştırmalarla değerlendirilemez; kendi performansı da bir ölçüttür. DSG'nin sunduğu model, eğitim politikaları ve ideolojik yaklaşımları açısından birçok kesim tarafından eleştiriliyor. Özellikle Teröristbaşı Abdullah Öcalan'ın idealize edilerek bir lider kültü oluşturulması ve "demokratik konfederalizm" adı altında farklı etnik grupların temsiliyetinin yalnızca göstermelik olduğu yönündeki eleştiriler dikkat çekiyor. Gerçekte, her temsilcinin arkasında, DSG ya da PKK'nın bir görevlisi olarak görülen görünmez bir otorite bulunuyor.

DAEŞ tehdidiyle mücadele bahanesiyle DSG, doğal sınırlarının ötesinde büyük bir genişleme yaşadı. Bu genişleme, birçoklarının gözünde şişkin ve kırılğan bir yapıya dönüştü; ilk darbeye çatlayabilecek bir balona benzetildi. Bazı görüşlere göre, bu durum Batı ülkelerinin ve ABD'nin desteği sayesinde gerçekleşti.

2.4. Suriye'de Ermeni ve Dürzi Toplulukları

Ermeniler, Suriye'nin sosyal yapısında önemli bir azınlık grubu olarak yer alır. Osmanlı döneminde Anadolu'dan gelen Ermeniler, özellikle Halep ve Şam bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Ermeni toplumu, Suriye'nin ticaret hayatında aktif bir rol üstlenmiş ve ülkenin kültürel zenginliğine önemli katkılarda bulunmuştur.

Dürziler ise, Suriye'nin güneyinde, Suveyda ve çevresinde yoğunlaşan bir topluluktur. Dürziler, tarih boyunca farklı dini ve siyasi güçlerin etkisi altında kalmış, ancak kendi kimliklerini korumayı başarmışlardır. Özellikle Fransız manda yönetimi döneminde, Dürziler, Fransızlarla iş birliği yaparak kendi özerkliklerini koruma çabası göstermiştir.

2.5. Kültürel Zenginlik: Mimari, Sanat ve Edebiyat

Suriye'nin kültürel mirası, tarih boyunca birikmiş zenginlikleri barındırır. Antik Palmira harabelerinden Emevi Camii'ne kadar uzanan bu miras, hem İslam hem de öncesi medeniyetlerin izlerini taşır. Şam ve Halep gibi şehirler, zengin mimari eserleri, el sanatları ve

edebiyatı ile tanınır. Şam'ın ünlü ipekleri ve Halep'in sabunları, Suriye'nin ticari ve kültürel kimliğinin önemli bir parçasıdır.

3. Modern Suriye: Baas Rejimi ve İç Savaş

3.1. 1960'lardan Günümüze

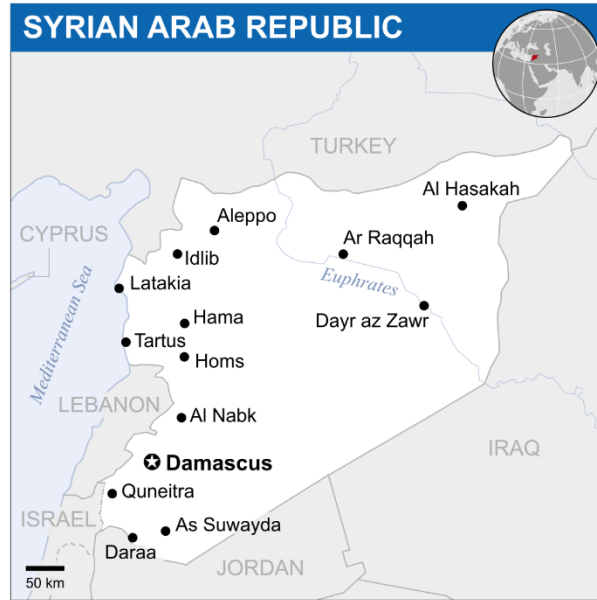
Hafız Esed'den Beşşar Esed'e Geçiş ve Baas Rejiminin İktidarı Merkezileştirmesi

Baas Partisi, 1963 yılında Suriye'de iktidara geldiğinde, Arap sosyalizmi ve milliyetçiliği üzerine kurulu ideolojisi ile ülkenin sosyal ve ekonomik yapısını kökten değiştirmeyi hedefledi. 1970 yılında Hafız Esed'in iktidara gelmesiyle birlikte, Suriye'de otoriter bir yönetim anlayışı benimsendi. Esed rejimi, ülke içinde muhalefeti bastırmak için güvenlik güçlerini ve istihbarat teşkilatını güçlendirdi.

Hafız Esed'in yönetimi boyunca Suriye, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurdu ve Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku'nun bir parçası haline geldi. Esed rejimi, ülkede istikrarı sağlamaya yönelik bazı başarılar elde etti. Ekonomik kalkınma projeleri ve altyapı yatırımları, ülkenin kalkınmasına katkıda bulundu. Ancak, Esed rejiminin otoriter politikaları ve insan hakları ihlalleri, uluslararası toplum tarafından eleştirildi.

2000 yılında Hafız Esed'in ölümünden sonra, oğlu Beşşar Esed iktidara geldi ve babasının politikalarını büyük ölçüde devam ettirdi. Beşşar Esed, eğitimini İngiltere'de tamamlamış(!) bir doktor olarak iktidara geldiğinde, reform vaadinde bulundu. Ancak, bu reformlar büyük ölçüde hayata geçirilemedi ve Beşşar Esed'in yönetimi de otoriter bir yapıya büründü.

Aşağıdaki harita, Suriye'nin modern sınırlarını ve önemli şehirlerini göstermektedir. Bu harita, ülkenin coğrafi yapısını ve uluslararası ilişkilerdeki stratejik önemini anlamak açısından bir çerçeve sunmaktadır.

Harita 5: Modern Suriye Haritası, (Kaynak: UNOCHA). Suriye Arap Cumhuriyeti'nin önemli şehirlerini ve komşu ülkelerle olan sınırlarını gösteren harita.

Modern Suriye, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, stratejik konumu nedeniyle önemli bir coğrafya olmuştur.

Suriye'nin şehirleri, hem tarihsel hem de siyasi anlamda büyük öneme sahiptir. Özellikle Şam, Halep, ve Lazkiye gibi şehirler, ülkenin kültürel ve ekonomik merkezi olmasının yanı sıra, iç savaş sürecinde önemli çatışma bölgeleri haline gelmiştir.

3.2 2011 Arap Baharı ve İç Savaş

2011 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da başlayan Arap Baharı, Suriye'yi de derinden etkiledi. Tunus ve Mısır'daki halk ayaklanmalarının ardından, Suriye'de de Esed rejimine karşı protestolar başladı. İlk başta barışçıl olan bu protestolar, rejimin sert müdahalesi sonucu kısa sürede silahlı çatışmalara dönüştü.

Suriye İç Savaşı, hızla ülke geneline yayıldı ve çeşitli grupların katılımıyla karmaşık bir çatışma haline geldi. Muhalif gruplar, rejim karşıtı isyancılar, radikal İslamcı gruplar ve Kürt güçleri, savaşa katılan başlıca aktörler arasında yer aldı. Bu gruplar arasındaki çatışmalar, Suriye'nin sosyal yapısının bozulmasına, ekonomik yıkıma ve büyük bir insani krize neden oldu.

3.3 Uluslararası Güçlerin Rolü

Suriye İç Savaşı, uluslararası güçlerin de müdahil olduğu bir savaş haline geldi. ABD, Rusya, İran, Türkiye ve Körfez ülkeleri gibi aktörler, Suriye'deki çıkarlarını korumak ve güç kazanmak amacıyla savaşa müdahil oldular.

Rusya, Esed rejimine verdiği askeri destek ile rejimin ayakta kalmasında önemli bir rol oynadı. Rus hava saldırıları ve askeri danışmanlar, rejimin muhalif gruplara karşı üstünlük sağlamasını sağladı. İran, Hizbullah ve diğer Şii milis grupları aracılığıyla Esed rejimine destek verdi. İran'ın bu desteği, bölgedeki Şii-Sünni çatışmalarını da derinleştirdi.

Türkiye, Suriye sınırındaki güvenlik tehditlerine karşı askeri operasyonlar düzenledi ve Suriye'nin kuzeyinde bir güvenli bölge oluşturmaya çalıştı. Türkiye, aynı zamanda Türkmenler ve Suriyeli muhalif gruplara destek verdi. Körfez ülkeleri ise, finansal ve lojistik destek sağlayarak muhalif grupların yanında yer aldı.

3.4 Fırat'ın Doğusu: PYD/PKK ve Uluslararası Destek

Suriye'nin kuzeyinde ve doğusunda, PYD/YPG güçleri, iç savaş sürecinde özerklik ilan ederek kontrol ettikleri bölgelerde yönetimi ele geçirdiler. PYD/YPG yapılanması, ABD'nin DAESH ile mücadele kapsamında verdiği destek ile güçlendi ve genişleme sağladı.

Ancak, PYD/YPG yapılanmasının PKK ile olan bağları, Türkiye ile ilişkilerde ciddi gerilimlere neden oldu. Türkiye, PYD/YPG'yi PKK'nın bir uzantısı olarak değerlendirerek, bu güçlerin Türkiye sınırında bir tehdit oluşturduğunu savundu. Bu durum, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yönelik askeri operasyonlar düzenlemesine yol açtı.

ABD ve diğer Batılı ülkeler, PYD/YPG'ye verdikleri destekle, bölgedeki sözde DAESH tehdidini bertaraf etmeyi ve Suriye'nin kuzeyinde istikrar sağlamayı hedeflediler. Ancak, bu destek, bölgedeki Kürt nüfusun kendi özerklik taleplerini güçlendirmesine yol açtığı gibi PKK/PYD terör örgütünün meşrulaşması yönündeki gayretlere de hizmet etti.

4. Sekiz Aralık 2024 ve Sonrası: Yeni Bir Dönem

4.1 Rejimin Çöküşü ve Yeni Yönetim Arayışları

Sekiz Aralık 2024'te Suriye'de yaşanan rejim değişikliği, ülke tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu olay, sadece ülke içindeki dengeleri değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda bölgesel ve küresel düzeyde de önemli yankılar uyandırdı. Rejimin çöküşü, Suriye'deki mevcut siyasi yapının tamamen yeniden şekillenmesine yol açtı ve yeni yönetim arayışları başladı. Bu süreçte, çeşitli siyasi ve toplumsal gruplar arasında güç mücadeleleri yaşandı ve bazı ittifaklar kuruldu.

Yeni yönetim arayışları, Suriye'deki farklı etnik ve dini gruplar arasında denge sağlanması gerekliliğini doğurdu. Araplar, Türkmenler, Kürtler, Ermeniler ve diğer azınlık grupları, yeni

yönetim yapısında temsil edilmek ve haklarının korunmasını talep etti. Bu süreçte, uluslararası toplumun da Suriye'deki geçiş sürecine destek vermesi önemli bir rol oynadı.

4.2 Orta Doğu'daki Dengelerin Değişimi ve İsrail-Suriye İlişkileri

Suriye'deki rejim değişikliği, Orta Doğu'daki güç dengelerini de etkiledi. Suriye'nin yeni yönetimi, bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerini yeniden tanımlamak zorunda kaldı. Özellikle İsrail ile olan ilişkiler, Suriye'nin dış politikasında önemli bir mesele olarak gündeme geldi. Geçmişteki çatışmalar ve düşmanlıklar, yeni dönemde yerini diplomatik çözüm arayışına bırakmış olsa da İsrail'in uzlaşmaz tutumu ve Suriye'deki bazı yerlere yaptığı hava saldırıları ayrıca Golan Tepelerindeki işgal alanlarını genişletmeye çalışması ilişkilerin normalleşmesi önündeki en büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan sonra da İsrail'in benzer saldırgan tutumuna devam edecek gibi görünmesi nedeniyle Suriye ile İsrail arasında önümüzdeki dönemde de yeni gerginliklerin yaşanması ihtimalini güçlendirmektedir.

4.3 Kürt Meselesi ve Bölgedeki Çözüm Önerileri

Suriye'deki Kürt meselesi, rejim değişikliği sonrası dönemde de önemli bir konu olarak gündemde kalmaya devam etti. Kürtlerin özerklik talepleri ve PYD/YPG gibi örgütlerin faaliyetleri, yeni yönetim tarafından ele alınması gereken temel meseleler arasında yer aldı. Bu süreçte, Kürtlerin haklarının korunması ve siyasi süreçlere katılımının sağlanması için çeşitli çözüm önerileri ortaya atıldı.

Kürt meselesinin çözümü için ulusal uzlaşısı ve diyalog süreçleri başlatıldı. Bu süreçte, Kürtlerin yanı sıra diğer etnik ve dini grupların da haklarının korunması amaçlandı. Bölgedeki istikrarın sağlanması ve barışın tesisi için, Kürtlerin yerel yönetimlerde etkin rol alması ve merkezi hükümetle iş birliği yapması teşvik edildi.

4.4 Suriye'nin Geleceği: Demokrasi ve İstikrar İçin Muhtemel Senaryolar

Suriye'nin geleceği, rejim değişikliği sonrası dönemde büyük bir merak konusu oldu. Yeni yönetim, demokratikleşme ve istikrar sağlama hedefleri doğrultusunda çeşitli reformlar gerçekleştirdi. Bu reformlar, siyasi katılımın artırılması, insan haklarının korunması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi konuları kapsadı.

Uluslararası toplum, Suriye'nin yeniden inşa sürecine destek vererek, ülkenin istikrarını ve kalkınmasını hedefledi. Bu süreçte, BM ve diğer uluslararası kuruluşlar, Suriye'ye insani yardım ve kalkınma projeleri sağladı. Ayrıca, Suriye'nin yeniden inşa sürecinde yerel halkın katılımının sağlanması ve demokratik süreçlerin güçlendirilmesi önemsendi.

4.5. Türkiye-Suriye İlişkileri: Gelecekteki Diplomatik İlişkiler ve Sınır Güvenliği

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler, rejim değişikliği sonrası yeni bir döneme girdi. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, karşılıklı iş birliği ve diyalog zemininde yeniden şekillendi. Türkiye, Suriye'nin yeniden inşa sürecine destek vererek, bölgedeki istikrarın sağlanmasına katkıda bulundu.

Sınır güvenliği, Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli bir konu olarak gündeme geldi. İki ülke, sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak ve terör örgütlerine karşı ortak mücadele yürütmek amacıyla iş birliği yaptı. Ayrıca, sınır ticaretinin geliştirilmesi ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi için ortak projeler hayata geçirilmeye çalışıldı.

5. Sonuç ve Çözüm Önerileri

DSG'nin Kendini Feshetmesi: DSG'nin silahlarını teslim ederek kendini feshetmesi ve ayrılıkçı hedeflerinden vazgeçmesi gerekiyor. Kuzey Suriye'de bağımsız bir Kürt devleti kurma hayali, bölgenin gerçekleriyle örtüşmeyen bir yanılsamadır.

Siyasi Katılım: DSG üyeleri, edindikleri siyasi tecrübelerle yeni bir Suriye'nin inşasına katılmalı. Bu yeni Suriye, kantonlara, mezhepsel ya da etnik ayrımlara değil, vatandaşlık temelinde inşa edilmelidir.

Baas rejimi ve Esed yönetiminin sona erdiği bir gelecekte, Sünni, Alevi, Türkmen, Kürt, Hristiyan ya da Dürzi ayrımı yapılmaksızın tüm Suriyelilerin eşit haklara sahip olduğu bir ulusal uzlaşısı sistemi kurulmalıdır.

Eğer DSG, sürekli vurguladığı gibi Suriye'nin geleceğini önemsiyorsa, bu enerjisini tüm Suriyelilerin haklarını savunan bir ulusal mücadeleye yönlendirmelidir. Bu yaklaşım, sadece Kürtlerin değil, tüm Suriyelilerin kazanacağı bir zaferin yolunu açabilir.

Suriye'nin siyasi istikrarsızlığı, bağımsızlıktan sonra Önce 'Arap Baas Partisi', sonrasında ismini 'Arap Baas Sosyalist Partisi' olarak değişen bu Parti'nin güç kazanmasıyla oldu. Muhtemel nedenlerinden biri olarak da Batıya karşı Suriye'de emperyalist ülkelere karşı Arap Milliyetçiliği, hürriyet ve Arap Sosyalizmi doktrinleri gibi sol ideolojinin egemen olması ve ABD tarafından sert bir şekilde eleştirilen Eisenhower Yardımlarını reddederek Sovyetler Birliği'nden silah alması rol oynamıştır. Kendine has özelliklere sahip olan Bu Arap Sosyalizmi, Marks sosyalizminden farklıydı. İlk dönemde sadece ekonomik yapı ile açıklamanın manevi değerleri hiçe sayılacağına inandığından Marksist doktrinine karşı çıkmıştır.

Suriye, Orta Doğu'nun yeniden şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Ülkenin demokratikleşme ve istikrar süreci, bölgedeki diğer ülkeler için de örnek teşkil edecektir. Bu süreçte, uluslararası toplumun ve bölgesel aktörlerin Suriye'ye destek vermesi, Orta Doğu'daki barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Suriye'nin yeni dönemi, geçmişteki siyasi ve sosyal yaraların sarılması ve ülkenin yeniden inşası için büyük bir fırsat sunmaktadır. Rejim değişikliği sonrası dönemde, Suriye'nin demokratikleşme ve istikrar sağlama sürecine odaklanması gerekmektedir. Bu süreçte, tüm etnik ve dini grupların haklarının korunması ve siyasi süreçlere katılımının sağlanması önemlidir.

Suriye'nin geleceği için en önemli hedefler arasında demokrasi ve istikrarın sağlanması yer almaktadır. Ulusal uzlaşısı ve diyalog süreçleri, bu hedeflere ulaşmada kritik bir rol oynayacaktır. Ayrıca, bölgesel iş birliği ve uluslararası destek, Suriye'nin yeniden inşa sürecini hızlandıracak ve ülkenin kalkınmasını sağlayacaktır.

Bu nedenlerle Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin de çok önem arz etmektedir. Dolayısıyla karşılıklı iş birliği ve diyalog zemininde güçlendirilmesi gerekmektedir. Sınır güvenliği, ticaret ve ekonomik iş birliği, iki ülke arasındaki ilişkilerin temel taşları olmalıdır. Bu süreçte, Türkiye'nin Suriye'nin yeniden inşa sürecine katkıda bulunması ve bölgedeki istikrarın sağlanmasına yönelik projeler geliştirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Ayşenur Takkaç , (2023), Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2023, 167 – 205

Atacan, B. (2024). Suriye’de enflasyonu kontrol altına almanın yolları. Haber Anahtarı.

<https://www.haberahtari.com/suriyede-enflasyonu-kontrol-altina-almanin-yollari.html>

Ayaz, F. Y. (1983). Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
Ayaz, F. Y. (2015). Memlûkler (1250-1517). İSAM Yayınları, İstanbul.

Cihat Burak Korkmaz, Latif İltar. Bayır-Bucak Türkmen Bölgesindeki Türk Varlığı ve Bölgede Mücadele Veren Gruplar. *Eğitim ve Toplum Dergisi. Yıl 2016, Cilt: 5 Sayı: 13, Sayfa: 85-97.*

DAG, Ahmet Emin, (2010), "Halep Türkmenleri (1918-2008)", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Eravcı, H. M. (2015). Osmanlı'dan Bağımsızlığa Suriye Nusayriliği. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ercan Gürbüz, Suriye’de ulus inşa çabaları ve BAAS partisi’nin rolü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İSTANBUL -2020 S.71.

George, A. (2015). Dereceli Gaddarlık: Suriye Rejiminden Muhalefete Nüanslı Tepkiler. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Güler, M. (2015). XVIII. Yüzyıl Suriye Hac Yolunda Urban Kaynaklı Güvenlik Problemleri ve Çözüm Yolları. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kemal Karpat, Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik, Timaş Yayınları, 2015, s.29.

Kıyanç S. 1957 TÜRKİYE SURİYE KRİZİ’NİN ANALİZİ. Tarih ve Günce. 2022(10):209-36.

Kirişçiöğlu, F. (2013). Suriye’de İç savaş Sürerken Suriye Türkmenleri. *Şubat, 17, 2019.*

Lawson, F. H. (2015). Suriye Krizi ve Ortadoğu Bölgesel Sisteminin Dönüşümü. Uluslararası Suriye Sempozyumu, Ankara.

Leverett, F., & Leverett, F. L. (2005). Inheriting Syria: Bashar's Trial by Fire. Brookings Institution Report, Washington.

Maalouf, A. (2012). Arapların Gözünden Haçlı Seferleri. YKY Yayınları, İstanbul.

McHugo, J. (2015). Syria: A History of the Last Hundred Years. The New Press. Ek Olarak:

Mustafa, E. (2018). Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Orhan, O. (2015). Suriye İç Savaşı ve Türkmenler. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öztürkmen, Ali, Duman, Bilgay, ve Orhan, Oytun, (2011), Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri, Orsam-Ortadoğu Türkmenleri Programı Rapor No:14, http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20121226_raporl4tum.pdf adresinden 20/02/2016 tarihinde ulaşılmıştır.

Özge Özkoç, Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika 1943-1991, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara-2008, s.12-13.

SEVİM, A. (1989), "Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi", Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara.

Van Dam, N. (1996). Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum. İletişim Yayınları, İstanbul.

Van Dam, N. (2000). Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum. İletişim Yayınları, İstanbul.

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA). (2013). Syria - Location Map. Wikimedia Commons. Erişim adresi:[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Syria_-_Location_Map\(201\)_-SYR-_UNOCHA.svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Syria_-_Location_Map(201)_-SYR-_UNOCHA.svg) Erişim Tarihi: 07.01.2025

Zeynep İskefiyeli, Ermeni Sorunu Çerçevesinde 1893 Ankara Mahkemelerinin Yeri ve Önemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2008, s. 50.

Zisser, E. (2007). Commanding Syria: Bashar al-Assad and the First Years in Power. I. B. Tauris, London.

EXTENDED ABSTRACT

Syria, located at the crossroads of ancient civilizations, has played an indispensable role in shaping the cultural, political, and economic landscapes of human history. As one of the earliest urban development centers, Syria's significance can be traced back to the third millennium BCE, when city-states like Ebla and Ugarit emerged as hubs of trade, diplomacy, and cultural innovation. These ancient societies established extensive trade networks connecting Mesopotamia, the Mediterranean, and beyond, fostering the exchange of goods, ideas, and technologies. Ugarit, in particular, is recognized for its revolutionary contributions to written language, developing an early alphabet that influenced Phoenician and later Western scripts. This foundation of cultural and intellectual achievement set the stage for Syria's enduring role as a conduit of exchange and interaction. During the rise of the Phoenician civilization, Syria's coastal cities became pivotal in establishing maritime trade routes across the Mediterranean, linking the region to North Africa, Southern Europe, and the Near East. These routes facilitated not only economic prosperity but also the dissemination of artistic and religious traditions, further cementing Syria's place in the ancient world as a linchpin of interconnected civilizations. The region's rich, fertile plains and strategic position attracted successive empires, including the Assyrians, Babylonians, and Persians, each leaving lasting imprints on Syria's political and cultural fabric. With the advent of the Islamic era, Syria entered a new golden age as Damascus became the capital of the Umayyad Caliphate, one of the most expansive and influential empires in history. The Umayyad Dynasty transformed Damascus into a thriving political, cultural, and religious center, fostering advancements in architecture, science, and governance. The construction of the Umayyad Mosque remains a testament to this period's architectural ingenuity and cultural synthesis, blending Byzantine and Islamic styles. As the Umayyad's expanded their reach, Syria served as the administrative heart of an empire that stretched from Spain to Central Asia. This prominence waned with the rise of the Abbasid Caliphate, which shifted the capital to Baghdad. Still Damascus and other Syrian cities continued to flourish as centers of culture, learning, and commerce. The medieval period brought new challenges and transformations, with Syria becoming a focal point of the Crusades. European invasions and local resistance, led by figures such as Saladin, shaped the region's historical narrative. Saladin's victories, particularly the recapture of Jerusalem in 1187, solidified his legacy as a unifying leader of the Muslim world. The subsequent Mamluk period saw Syria play a critical role in repelling Mongol invasions and preserving the Islamic world's cultural and political integrity. Cities like Aleppo and Hama thrived

under Mamluk rule, with their markets, mosques, and educational institutions becoming symbols of urban vitality and resilience. In 1516, Syria was incorporated into the Ottoman Empire, marking the beginning of four centuries of relative stability and integration. As a vital province within the empire, Syria benefited from the Ottomans' administrative reforms and trade policies. Aleppo, Damascus, and other cities emerged as key nodes in global trade networks, connecting Europe, Asia, and Africa. The Ottoman period also saw the flourishing of cultural and religious diversity, with various communities coexisting under the national system. However, by the 19th century, the decline of Ottoman authority and the rise of nationalist movements began to destabilize the region. The aftermath of World War I and the partitioning of Ottoman territories under the Sykes-Picot Agreement placed Syria under French Mandate control, marking a period of colonial exploitation and local resistance. The Great Syrian Revolt of 1925-1927 epitomized the national struggle for independence, as Syrians sought to reclaim their sovereignty from foreign rule. By 1946, Syria achieved independence, but its early years as a nation-state were marred by political instability, with frequent coups and power struggles. The rise of the Baas Party in 1963 ushered in a new era of centralized authoritarianism, as the regime pursued policies of Arab nationalism and socialism. Under Hafez al-Assad, who assumed power in 1970, Syria became a regional player in Cold War geopolitics, aligning itself with the Soviet Union and engaging in conflicts such as the Arab-Israeli wars. Assad's regime implemented infrastructural and economic reforms but was also characterized by widespread repression, culminating in events like the Hama massacre of 1982. Bashar al-Assad's succession in 2000 initially promised liberalization, but systemic corruption, economic stagnation, and social inequalities persisted, laying the groundwork for the 2011 Arab Spring. What began as peaceful protests for democratic reforms quickly escalated into a brutal civil war, fragmenting the country and drawing in regional and global powers. The conflict saw the involvement of the Assad regime, opposition factions, Kurdish groups, and extremist organizations like ISIS, transforming Syria into a battleground for competing interests. Russia, Iran, Turkey, and the United States played prominent roles, pursuing their strategic agendas and exacerbating the humanitarian crisis. Over 12 million Syrians were displaced, and the nation's infrastructure suffered catastrophic damage. Despite these immense challenges, Syria's future offers opportunities for recovery and renewal. Addressing the country's political, economic, and social dimensions requires an inclusive and multifaceted approach. Political reconciliation is critical, involving the establishment of a governance framework that ensures representation for all ethnic and religious groups, including Arabs, Kurds, Turkmen, and Christians. Economic revitalization is equally essential, focusing on infrastructure reconstruction, agricultural development, and technological innovation. Social cohesion initiatives must aim to bridge divides and foster unity among Syria's diverse communities. Regional cooperation and international support are vital for facilitating reconstruction and ensuring long-term stability. Drawing on its rich historical legacy, cultural resilience, and strategic importance, Syria can overcome its modern challenges and chart a path toward a stable and prosperous future.

Makale Künye Bilgisi: Budak, Ç. B. (2025). Su Savaşları ve Türkiye'nin Sınır Aşan Sular Bağlamında Su Krizi Durumlarının Değerlendirilmesi. Avrasya Dosyası, 15(2), 68-83. İstanbul.

Su Savaşları ve Türkiye'nin Sınır Aşan Sular Bağlamında Su Krizi Durumlarının Değerlendirilmesi

[Çağrı Batuhan Budak](#)
cagribbudak@hotmail.com
ORCID: [0009-0005-5265-0333](#)
Avrasya Bir Vakfı

Özet

Bu çalışma, dünya genelinde giderek artan su kıtlığı ve sınır aşan su kaynakları ile ilgili yaşanan krizleri çok boyutlu bir perspektifle ele alarak, bu krizlerin ulusal ve uluslararası düzeydeki etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Özellikle, jeopolitik konumu gereği su paylaşımı konusunda stratejik bir konumda bulunan Türkiye'nin Fırat-Dicle Havzası başta olmak üzere Meriç, Aras, Asi ve Çoruh gibi önemli sınır aşan sular üzerindeki tarihsel ve güncel süreçleri detaylı şekilde analiz edilmiştir. Çalışmada, su krizinin temel nedenleri arasında yer alan iklim değişikliği, nüfus artışı, hızlı kentleşme ve yanlış su yönetimi gibi faktörler irdelenmiş; bu faktörlerin Türkiye'nin "su stresi" seviyesine ulaşmasına nasıl katkıda bulunduğu bilimsel veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin su kaynakları üzerindeki egemenlik politikası ile komşu ülkelerle yürüttüğü diplomatik müzakerelerin su krizleri üzerindeki etkileri ele alınmış; Türkiye'nin "yukarı kıyıdaş" pozisyonunun avantaj ve dezavantajları tartışılmıştır. Su kaynaklarının kısıtlı olması nedeniyle zaman zaman ortaya çıkan çatışma risklerine rağmen, su diplomasisinin etkin bir çözüm yöntemi olarak ne kadar önem arz ettiği vurgulanmıştır. Çalışmanın amacı, su kaynakları ile ilgili anlaşmazlıkların sadece bir çatışma unsuru olarak değil, ülkeler arasında iş birliği mekanizmalarının oluşturulması için de bir fırsat olabileceğini ortaya koymaktır.

Araştırma yöntemi olarak literatür incelemesi, resmi rapor analizleri ve su yönetimine yönelik politika belgelerinden yararlanılmıştır. Bulgular ışığında, Türkiye'nin su güvenliğini sağlamak için sürdürülebilir ve uzun vadeli stratejik planlamalara ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Su krizinin derinleşmesi durumunda tarım, enerji, çevre ve halk sağlığı üzerinde oluşabilecek olası etkiler değerlendirilmiş ve bu etkilerin azaltılması için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Su Savaşları, Sınır Aşan Sular, Türkiye, İklim Değişikliği, Su Yönetimi, Fırat-Dicle, Meriç, Aras, Asi, Çoruh, Sürdürülebilirlik.

Makalenin Geliş Tarihi: 07 Ocak 2025

Makalenin Kabul Tarihi: 14 Ocak 2025

Water Wars and Evaluation of Türkiye's Water Crisis Situation in the Context of Transboundary Waters

Abstract

This study provides a comprehensive examination of the global water scarcity crisis and the challenges posed by transboundary water resources, focusing on their national and international implications. The research specifically analyzes Türkiye's historical and contemporary situation concerning key transboundary rivers such as the Euphrates-Tigris Basin, Meric, Aras, Orontes, and Coruh. Due to its geographical location, Türkiye holds a strategic position in the allocation of water resources, making it both a critical actor and a subject of regional diplomatic tensions. The study explores the primary causes of the water crisis, including climate change, population growth, rapid urbanization, and inefficient water management, and evaluates how these factors have contributed to Türkiye's "water stress" status based on scientific data.

In addition to assessing Türkiye's sovereign policies on water resources, the study examines the impact of diplomatic negotiations with neighboring countries on water disputes. The advantages and challenges of Türkiye's upstream position in relation to shared water basins are discussed, emphasizing the crucial role of water diplomacy as a conflict mitigation tool. Despite the potential for water-based conflicts, the study highlights how transboundary water issues can also foster cooperation and mutual trust through effective diplomatic mechanisms.

The research adopts a mixed-methods approach, incorporating a review of the relevant literature, analysis of official reports, and evaluation of water management policies. The findings suggest that Türkiye needs sustainable and long-term strategic planning to ensure water security. Potential repercussions of an escalating water crisis on agriculture, energy, environmental sustainability, and public health are analyzed, and recommendations are presented to mitigate these risks.

Keywords: Water Conflicts, Transboundary Waters, Türkiye, Climate Change, Water Management, Euphrates-Tigris, Meric, Aras, Orontes, Coruh, Sustainability.

1. Giriş

21'inci yüzyılın en önemli doğal kaynak sorunlarından biri, temiz ve yeterli miktarda suya erişimdir. Dünya genelinde **1,2 milyar** aşkın insanın güvenli içme suyundan yoksun olduğu

tahmin edilmekte; bu rakamın önümüzdeki on yıllarda daha da artabileceği öngörülmektedir (World Bank, 2020). Su problemleri; gıda güvenliği, enerji üretimi, sağlık ve çevre yönetimi gibi pek çok alanla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla suyun kıtlaması, ulusal ve uluslararası politikaları derinden etkilemekte, “su savaşları” olarak tabir edilen çatışma senaryolarına dair endişeleri artırmaktadır (Gleick, 1993).

Dünyada su savaşı ya da su problemi denildiğinde ilk akla gelen bölgeler, genellikle kuraklık riski ve yüksek nüfus yoğunluğuna sahip Orta Doğu ve Kuzey Afrika olmaktadır. Ayrıca Sahra Altı Afrika’da da yoğun kuraklık ve yoksulluk, su kaynaklarına erişimi ciddi ölçüde sınırlamaktadır (Wolf, 1998). Nil Nehri Havzası, Ganj-Brahmaputra Havzası, Kolorado Nehri Havzası gibi örneklerde, ülkelerin su paylaşımı konusundaki anlaşmazlıkları, çeşitli uluslararası inisiyatifler veya ikili anlaşmalarla kısmen kontrol altına alınsa da su kıtlığının derinleşmesiyle çatışma potansiyeli daima gündemde kalmaktadır (Daoudy, 2009).

Bu bağlamda Türkiye, hem uluslararası literatürde “su diplomasisi” ve “su güvenliği” konularının anahtar aktörlerinden biridir hem de kendi sınırları içinde giderek büyüyen bir “su krizi” riskiyle karşı karşıyadır. **Fırat ve Dicle** nehirleri üzerinden Irak ve Suriye ile yaşanan diplomatik süreçler yoğun ilgi görürken, **Meriç** (Yunanistan ve Bulgaristan), **Aras** (Ermenistan, İran, Nahcivan üzerinden Azerbaycan), **Çoruh** (Gürcistan), **Asi (Orontes)** (Suriye, Lübnan) gibi diğer sınır aşan sular da jeopolitik ve ekonomik açıdan önemlidir (Kibaroglu & Ünver, 2020). Ayrıca, Türkiye’nin hızlı kentleşme, artan sanayi faaliyetleri ve iklim değişikliği gibi iç faktörleri, kişi başına düşen kullanılabilir su miktarını azaltmakta; bu da “su krizi” olgusunun boyutlarını daha da belirgin kılmaktadır (TÜİK, 2021).

Aşağıdaki bölümlerde, öncelikle dünya genelindeki su savaşları veya su problemlerine ilişkin literatür özetlenecek, ardından Türkiye’nin farklı sınır aşan su havzalarına dair mevcut durum, diplomatik ilişkiler ve kriz potansiyeli masaya yatırılacaktır. Son olarak, Türkiye’nin iç su yönetimi bağlamında iklim değişikliği, tarımsal sulama ve kentleşme gibi faktörler değerlendirilerek politika önerilerine yer verilecektir.

2. Dünyada Su Savaşları ve Su Problemleri

Literatürde yapılan araştırmalar tarandığında, dünyada suya dair yaşanan problemlerin pek çoğu, “kaynak kıtlığı”, “yanlış yönetim” ve “siyasal istikrarsızlık” faktörlerinin birleşiminden kaynaklanmaktadır (Gleick, 1993). Yakın tarihli araştırmalar, su kaynakları üzerindeki uyuşmazlıkların nadiren doğrudan bir savaşa yol açtığını; ancak hâlihazırda var olan jeopolitik

gerginlikleri derinleştirebileceğini vurgular (Wolf, 1998). Örneğin, Nil Nehri Havzası'nda Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında Büyük Rönesans Barajı (GERD) nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklar, bölgedeki güvenlik kaygılarını artırmaktadır (Daoudy, 2009).

Benzer şekilde Güney Asya'da **Hindistan** ve **Pakistan** arasında İndus Nehri paylaşımı, Asya'nın farklı bölgelerinde Ganj-Brahmaputra paylaşımı gibi konular da uluslararası su hukukunun ve diplomatik sürecin test edildiği örneklerdir. Kurak ve yarı kurak coğrafyalarda su kaynaklarının azaltılması veya kirlenmesi, ulus devletler arasında sınır aşan sorunları tetikleyerek “su savaşları” senaryolarını zaman zaman canlı tutmaktadır (Shiklomanov, 2000).

2.1. Suyun Hâkimiyeti: Egemenlik, İş Birliği ve AB Boyutu

Suyun yönetimi ve egemenliği, yalnızca teknik altyapı ve ekonomik kalkınma stratejileriyle sınırlı olmayan, aynı zamanda hukuki ve diplomatik boyutları olan çok yönlü bir konudur. Özellikle sınır aşan su kaynaklarına sahip ülkeler açısından bu kaynaklar üzerinde “hâkimiyet” tesis etmek, ulusal güvenlik ve ekonomik çıkarlar bakımından son derece kritik görülmektedir. Ancak bu yaklaşım, uluslararası hukuka ve iş birliği mekanizmalarına duyulan ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde ortaya konan gereklilikler, su kaynakları yönetiminde egemenlik ve iş birliği arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamayı zorunlu kılmaktadır.

Türkiye ile AB arasında 3 Ekim 2005'te başlayan katılım müzakereleri çerçevesinde su konusu, “Çevre” başlığı altında ele alınmaktadır (T.C. AB Bakanlığı, 2013). Bu kapsamda AB'nin su yönetimine ilişkin temel çerçevesini ortaya koyan **Su Çerçeve Direktifi (SÇD)**, sadece su kirliliğinin önlenmesini değil, üye ülkeler arasında havza bazlı iş birliğini merkeze alan bir yönetim modelini de benimsemektedir (Avrupa Parlamentosu ve Konsey, 2000/60/EC). SÇD'ye göre, her üye ülke, ulusal sınırları içindeki havzalar için birer yönetim planı hazırlamakla yükümlüdür. Ayrıca sınır aşan veya “uluslararası” havzalar söz konusu olduğunda, ilgili ülkelerin tek bir plan oluşturmak için iş birliği yapması esastır. Bu yaklaşım, ülke sınırları içinde yürütülen su politikalarının, komşu devletlerle eşgüdüm hâlinde tasarlanmasını gerektirmekte ve dolayısıyla suyun “hâkimiyeti” algısını paylaşılmış bir sorumluluk ilkesiyle harmanlamaktadır (EC, 2004: 9).

AB müktesebatı çerçevesinde SÇD'nin yanı sıra, **Helsinki Sözleşmesi (Sınıraşan Suyolları ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması)**, **Espoo Sözleşmesi (Sınıraşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi)** ve **Aarhus Sözleşmesi (Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Almaya Katılım ve Yargıya Başvuru)**, suyun yönetimi ve kullanımına ilişkin

önemli hükümler içermektedir (UNECE, 1991; UNECE, 1998; UNECE, 2001). Bu sözleşmelerin temel vurgusu, sınır aşan su projelerinin planlanması ve hayata geçirilmesinde, halkın katılımını ve çevresel etkilerin ortak değerlendirildiği bir müzakere sürecini zorunlu kılmasıdır. Türkiye ise henüz bu sözleşmelerin bazılarını taraf değildir ve katılım sürecinde bu konuda AB ile müzakerelerini sürdürmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Dolayısıyla Türkiye'nin "suyun hâkimiyeti" anlayışı, ulusal çıkarlar ve uluslararası iş birliği arasında ince bir çizgide şekillenmektedir.

AB Komisyonunun Türkiye için düzenlediği ilerleme raporlarında, "Çevre" faslında atılması gereken adımlar arasında sınır aşan suların yönetiminde iş birliği, çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) uygulamalarının güçlendirilmesi ve AB ülkeleriyle mevzuat uyumu sıkça vurgulanmaktadır (EC, 2006; EC, 2007). Bu raporlarda ayrıca, **ÇED süreçlerinin sınır aşan boyutları ve halkın katılımını düzenleyen hükümlerin** Türkiye'de henüz tam olarak uygulanmadığı dile getirilir. Bu durum, ulusal egemenlik anlayışına dayanan su politikalarının, sınır aşan sular söz konusu olduğunda, **AB'nin çok paydaşlı ve şeffaf yönetim modeline** uyum sağlaması gerektiğini göstermektedir.

AB'nin öne sürdüğü mevzuat ve uluslararası sözleşmeler, Türkiye'nin Fırat, Dicle, Meriç gibi sınır aşan havzalarda yürüttüğü politikaları doğrudan etkilemektedir. Suyun hâkimiyeti, her ne kadar ulusal güvenlik, bölgesel güç ve jeopolitik stratejiler bağlamında ele alınsa da AB süreci bu egemenlik perspektifini farklı bir boyuta taşımayı zorunlu kılmaktadır (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2012). Zira **tek taraflı kontrol** yerine **çok taraflı uzlaş, ilgili tüm devletlerin hak ve menfaatlerini gözetme** ve **havza ölçeğinde ortak yönetim** prensipleri, AB yaklaşımının özünü oluşturur. Dolayısıyla, Türkiye'nin AB müktesebatına uyum çalışmaları, suyun hâkimiyetini paylaşılmış bir varlık anlayışı ve sürdürülebilirlik ilkesi etrafında yeniden kurgulamayı gerektirmektedir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolundaki su yönetimi reformu, bir yandan **ulusal egemenlik** ilkesi ile bölgesel iş birliği standartları arasında denge kurma çabasını yansıtırken, diğer yandan **iklim değişikliği, artan nüfus ve jeopolitik riskler** gibi küresel etkenlere karşı ortak çözümler geliştirme potansiyelini de içermektedir. Türkiye her ne kadar SÇD ve ilgili uluslararası sözleşmelere tam uyumun, AB üyelik müzakerelerinde "tam üyelik" sonrasındaki dönemde gerçekleşeceğini belirtse de pratikte atılacak adımlar, suyun hâkimiyetini **jeopolitik bir koz** olmaktan çıkararak **bölgesel iş birliği ve sürdürülebilir kalkınmanın** temel unsuru hâline getirebilir. Bu süreçte, **çevresel etki değerlendirme, katılımcı yönetim** ve **havza bazlı stratejik planlama** gibi mekanizmaların etkin biçimde işletilmesi, Türkiye'nin AB

müktesebatına uyumunu hızlandıracak ve sınır aşan sular özelinde yaşanabilecek olası gerilimleri en aza indirecektir.

2.2. Türkiye'nin Su Kaynakları ve Sınır Aşan Sular

Türkiye, konum itibarıyla **3 kıtanın** kesişim noktasında yer alan ve pek çok önemli nehir havzasına sahip bir ülkedir. Yıllık ortalama yağış miktarı bölgelere göre değişmekle birlikte, yarı kurak ve orta nemli iklim özellikleri nedeniyle su kaynakları yönetiminde dikkat edilmesi gereken bir coğrafyaya sahiptir. Özellikle nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde su talebi giderek artarken, iklim değişikliği de hidrolojik döngüyü olumsuz etkilemektedir (MGM, 2020). Türkiye'nin sınır aşan ve sınır çizen suları Aras Nehri, Arpaçay, Hezil Çayı, Habur Çayı, Karasu, Meriç Nehri, Rezve Deresi, Fırat Nehri, Dicle Nehri, Asi Nehri ve Çoruh Nehri olarak bulunmaktadır (Tepekaya, 1996).

Literatürde en fazla tartışılan Türkiye'ye ait sınır aşan su kaynakları Fırat ve Dicle'dir. Hem Irak hem Suriye ile paylaşılan bu havza, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında gerçekleştirdiği barajlar ve sulama projeleri nedeniyle jeopolitik bir konuma sahiptir (Kibaroglu & Ünver, 2020). Aşağı kıyıdaş ülkelerin (Suriye ve Irak) Türkiye'nin su politikalarına yönelik zaman zaman yükselen eleştirileri değerlendirmek gerektiğinde; Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinden yararlanırken ve gelecekteki kullanım stratejilerini oluştururken, uluslararası hukukun temel ilkelerine tam bir bağlılık göstermiştir. Bu süreçte, söz konusu sular üzerindeki egemenlik haklarını komşu ülkelerin çıkarlarına zarar verecek biçimde kullanmaktan kaçınarak, bölgesel iş birliği ve hakkaniyet ilkelerini de gözetten bir yaklaşım benimsemiştir (İnan, 1994).

Meriç Nehri, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki sınır aşan su kaynağı niteliği taşır. Özellikle kış ve ilkbahar aylarında yaşanan taşkınlar, Edirne başta olmak üzere bölgedeki tarım arazilerine ve yerleşim yerlerine zarar vermektedir. Bulgaristan'daki barajların ani su bırakması veya Yunanistan tarafındaki yetersiz altyapı, üç ülke arasında bazı dönemlerde diplomatik yakınlaşma veya gerginliklere yol açabilmektedir (DSİ, 2020).

Aras Nehri, Türkiye'nin doğusunda (Ağrı, Iğdır) kaynaklanarak Ermenistan, İran ve Nahcivan üzerinden Azerbaycan'a akmaktadır. Bu nehir, özellikle Ermenistan ile olan sınır bölgesi nedeniyle diplomatik açıdan hassas bir konumdadır. Bölgedeki baraj inşaatları, su kalitesi ve akış rejimi, komşu ülkelerle anlaşma ihtiyacını gündeme getirmektedir (Daoudy, 2009).

Asi (Orontes) Nehri, Lübnan'da doğup Suriye topraklarından geçerek Hatay'da Akdeniz'e dökülen bir akarsu olup, Türkiye-Suriye ilişkilerinde zaman zaman gündeme gelmektedir. Asi

Havzası'nın su kalitesi, baraj inşaatları ve sulama projeleri, özellikle Türkiye'nin Hatay bölgesiyle Suriye arasındaki diplomatik temasları etkilemektedir (Kibaroglu & Ünver, 2020).

Çoruh Nehri, Türkiye'nin kuzeydoğusunda Artvin bölgesinde doğup Gürcistan topraklarına girdikten sonra Karadeniz'e dökülen bir akarsu olup, büyük bir hidroelektrik potansiyele sahiptir. Türkiye'nin Çoruh üzerindeki baraj inşaatları, enerji üretimi açısından önemli fırsatlar sunarken, Gürcistan ile su paylaşımı veya çevresel etkiler konusunda zaman zaman istişareler yapılmaktadır (DSİ, 2020).

2.3. Su Krizi ve İklim Değişikliği

Genel kabul, bir ülke veya bölge “kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı” **1.000 m³'ün altına** düştüğünde “su fakiri”, **1.000-1.700 m³ arasında** ise “su stresi” yaşadığı yönündedir (Falkenmark, 1989). TÜİK (2021) verileri, Türkiye’de bu değerin yaklaşık **1.350 m³** olduğunu ve ülkenin “su stresi” kategorisinde bulunduğunu göstermektedir. İklim değişikliğiyle birlikte yağış rejimindeki azalma, buharlaşma oranlarındaki artış ve olası kuraklık döngüleri, Türkiye’nin su krizini daha da derinleştirebilir (Şahin, 2019).

2.4. Su Savaşları mı, Su Diplomasisi mi?

Birçok araştırmacı, su kaynakları konusundaki anlaşmazlıkların “çatışma” kadar “iş birliği” potansiyeli de taşıdığına dikkat çekmektedir (Wolf, 1998). Sınır aşan sular, ortak kullanım ve diplomatik müzakereler yoluyla ülkeler arasında güven inşasına katkıda bulunabilir. Başarılı bir su diplomasisi, çatışma riskini azaltarak bölgesel barış ve istikrara hizmet edebilir. Bu nedenle, “su savaşları” terimi her ne kadar medyada sıkça kullanılsa da suyun barışçı yollarla paylaşılması yönünde çok sayıda örnek bulunmaktadır (Daoudy, 2009).

3. Yöntem

Bu çalışma, **betimsel** ve **analitik** yöntemleri birleştiren bir yaklaşımı benimsemektedir. Hem **nitel** (literatür incelemesi, uzman görüşleri vb.) hem de **nicel** (TÜİK, DSİ, dünya çapında raporlar) veriler birlikte değerlendirilmiştir. Araştırma şu aşamalardan oluşmaktadır:

1. **Kapsamlı Literatür Taraması:** Dünyadaki su savaşları söylemi, Türkiye’de sınır aşan suların mevcut durumu ve iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi incelenmiştir.

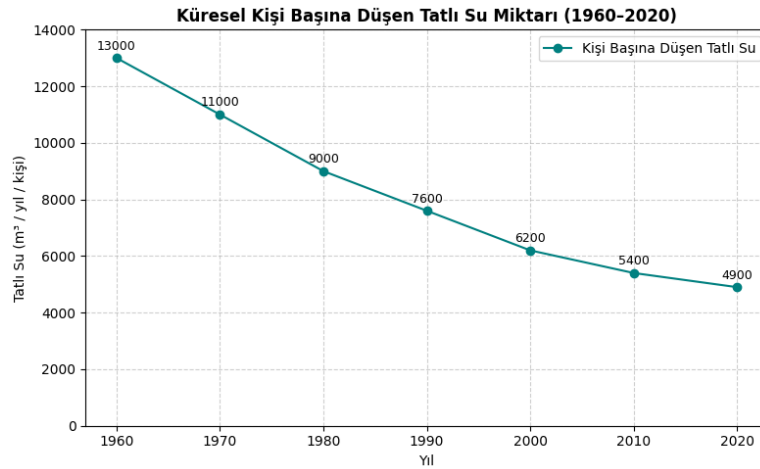
2. **Veri Analizi:** TÜİK, DSİ ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün raporları, uluslararası kuruluşların (BM, Dünya Bankası, FAO) su istatistikleri tablolastırılmış ve grafiklerle ifade edilmiştir.
3. **Karşılaştırmalı İnceleme:** Türkiye'nin sınır aşan su diplomasi örnekleri, diğer dünya ülkeleri (örneğin Nil Havzası, Ganj-Brahmaputra, İndus Havzası) ile kıyaslanarak benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilmiştir.
4. **Sonuç ve Öneriler:** Hem küresel hem de ulusal düzeyde sürdürülebilir su yönetimi için yapılması gerekenler sıralanmış ve geleceğe dönük öngörülerde bulunulmuştur.

4. Bulgular

4.1. Dünyadaki Su Problemlerine Dair Genel Eğilimler

Literatür ve resmî veriler, **küresel ısınma**, **nüfus artışı** ve **yanlış su yönetimi** nedenleriyle dünya genelinde su kıtlığı riskinin arttığını göstermektedir (Shiklomanov, 2000). Nil, Ganj-Brahmaputra, İndus gibi büyük nehir havzalarında yaşanan anlaşmazlıkların, “su savaşları” ifadesine zemin hazırladığı; ancak bu anlaşmazlıkların çoğunun diplomasi ve ortak anlaşmalarla geçici veya kısmi de olsa çözüme kavuşturulduğu gözlenmektedir (Wolf, 1998).

4.1.1. Küresel Tatlı Su Kaynakları Azalış Eğilimi

Grafik 1. Küresel Tatlı Su Kişi Başına Düşen Miktar (1960-2020).

Kaynak: FAO (2020)¹⁹, UNESCO (2020)²⁰, The World Bank (2021)²¹, UNESCO (2019)²², Burek & Satoh & Fischer (2016)²³, Mekonnen & Hoekstra (2016)²⁴ kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

¹⁹ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2020). *AQUASTAT Main Database*. <http://www.fao.org/aquastat>

²⁰ Water. (2020). *The United Nations World Water Development Report 2020: Water and Climate Change*. UNESCO. <https://www.unwater.org>

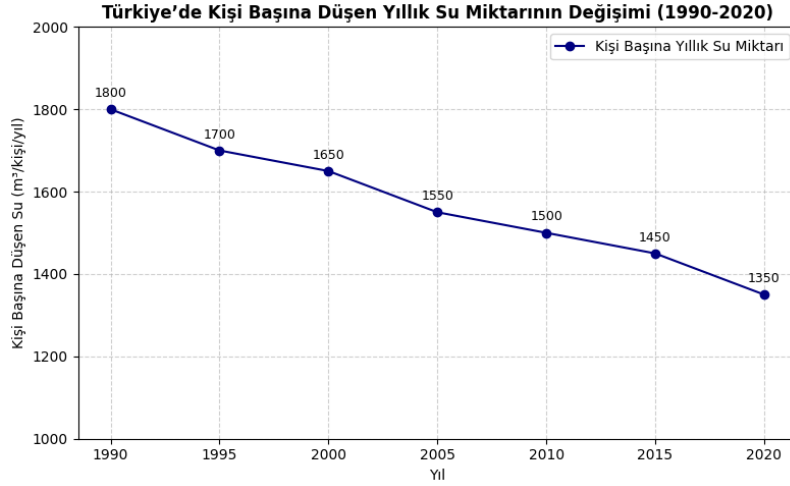
²¹ The World Bank. (2021). *Renewable internal freshwater resources per capita (cubic meters)*. <https://data.worldbank.org/indicator/ER.H2O.INTR.PC>

²² UNESCO World Water Assessment Programme. (2019). *The United Nations World Water Development Report: Leaving No One Behind*. UNESCO.

²³ Burek, P., Satoh, Y., Fischer, G., et al. (2016). *Water Futures and Solution: The World Water Scenarios Project*. Joint Research Centre – European Commission.

²⁴ Mekonnen, M. M., & Hoekstra, A. Y. (2016). *Four billion people facing severe water scarcity*. Science Advances, 2(2), e1500323.

<https://doi.org/10.1126/sciadv.1500323>

Grafik 2. Türkiye’de Kişi Başına Düşen Yıllık Su Miktarının Değişimi (1990-2020)

Kaynak: DSİ (2009)²⁵, TÜİK (2021)²⁶, FAO AQUASTAT (2020)²⁷, SUEN (2018)²⁸ kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özellikle iç kesimlerdeki ovalarda (Konya, İç Anadolu havzaları) yeraltı sularına aşırı bağımlılık, obruk oluşumlarını tetiklemekte, tarımsal sürdürülebilirliği tehdit etmektedir. Büyükşehirlerdeyse (İstanbul, Ankara, İzmir), hızlı nüfus artışı ve su kaynaklarının artan talebi, barajların doluluk oranlarında dalgalanmalara neden olmakta; su kesintileri ve kuraklık stresi gündeme gelebilmektedir (DSİ, 2020).

4.2. Türkiye’nin Su Yönetimindeki Sorunlar ve Su Ayak İzi Analizi

Su ayak izi, bir bireyin, toplumun ya da üretim faaliyetinin toplam tatlı su tüketimini ifade eden bir ölçüttür (Hoekstra et al., 2011). Bu kavram; mavi su ayak izi (yüzey ve yeraltı su kullanımı), yeşil su ayak izi (yağmur suyu kullanımı) ve gri su ayak izi (kirletilmiş su miktarı) olmak üzere üç bileşene ayrılır (Mekonnen & Hoekstra, 2016). Türkiye’nin tarım ve sanayi sektörlerindeki yoğun su kullanımı, bu bileşenler üzerinden değerlendirildiğinde kritik seviyelere ulaşmaktadır.

Tarım sektörü, Türkiye’nin su tüketiminin en büyük payını oluşturmaktadır. Tahıl, meyve ve sebze üretiminde sulama ihtiyacı fazladır; özellikle Konya Ovası gibi yarı kurak bölgelerde su kaynaklarının verimsiz kullanımı büyük bir sorun teşkil etmektedir. Örneğin, bir kilogram buğday üretimi için yaklaşık 1.800 litre su gerekmektedir (DSİ, 2020). Bu nedenle, modern sulama yöntemlerinin yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

²⁵ Devlet Su İşleri (DSİ). (2009). *Turkey Water Report*. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara.

²⁶ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). *Su ve Atıksu İstatistikleri ve Nüfus İstatistikleri*. www.tuik.gov.tr

²⁷ FAO AQUASTAT. (2020). *FAO's Global Information System on Water and Agriculture*. <http://www.fao.org/aquastat>

²⁸ Türkiye Su Enstitüsü (SUEN). (2018). *Türkiye Su Raporu 2018*. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı.

Sanayi sektöründe tekstil, kimya ve gıda sanayi su tüketiminde öne çıkmaktadır. Özellikle soğutma ve yıkama süreçleri yoğun su kullanımı gerektirir. Büyük şehirlerde ise su şebekelerinde yaşanan kayıplar, toplam su tüketiminin %30'una kadar çıkabilmektedir (TÜİK, 2021). Bu durum, suyun verimli kullanılması adına akıllı su şebekelerinin devreye alınmasını gerektirmektedir.

5. Tartışma

5.1. Dünyada Su Savaşları Mümkün mü?

Tarihsel olarak bakıldığında, su kaynakları tek başına bir “savaş” nedeni olmaktan ziyade mevcut politik ve ekonomik gerginlikleri şiddetlendiren bir etmen olmuştur (Wolf, 1998). Nil Havzası örneğinde Etiyopya ve Mısır arasındaki anlaşmazlıklar, diplomasi ve uluslararası arabuluculuk mekanizmaları sayesinde bir ölçüde kontrol altına alınmaktadır. Benzer şekilde İndus Havzası’nda Hindistan ve Pakistan, zaman zaman gerilimi tırmandırsalar da **1960 tarihli İndus Su Antlaşması** gibi hukuki çerçeveler sayesinde doğrudan silahlı bir çatışmadan kaçınmaktadır (Daoudy, 2009). Bu örnekler, “su savaşları” söyleminin bazı durumlarda abartılı olabileceğini, ancak riskin tamamen göz ardı edilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

5.2. Türkiye’nin Sınır Aşan Sular Konusundaki Durumu

Türkiye, Fırat-Dicle dışında Meriç, Aras, Asi ve Çoruh gibi havzalarda da bölgesel aktör konumundadır (Kibaroglu & Ünver, 2020). Bu durum, Türkiye’nin “sınır aşan su” politikalarında bütüncül bir yaklaşım geliştirmesi ve komşu ülkelerle kurumsal mekanizmalar oluşturması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak siyasi tarih, etnik çatışmalar, bölgesel istikrarsızlıklar gibi faktörler nedeniyle ortak su yönetiminde çoğu zaman istediği verimi almak güçleşmektedir (Daoudy, 2009).

5.3. Su Krizi ve İklim Değişikliği

Türkiye’nin kendi içinde yaşadığı “su krizi”, sadece sınır aşan sularla sınırlı kalmayıp, iç bölgelerdeki havzaların yanlış yönetimi ve iklim değişikliğiyle de derinleşmektedir (Şahin, 2019). Kuraklık dönemlerinin uzaması, tarımsal üretimde azalma ve kentlerde su kıtlığı senaryoları, ekonomik ve sosyal istikrarı tehdit edebilecek düzeye gelebilir. Bu nedenle su yönetimi, Türkiye için giderek daha acil bir gündem hâline gelmektedir.

5.4. Su Diplomasisi ve İş Birliği Olanakları

Ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığı artıran projeler (ortak barajlar, ortak sulama sistemleri, veri paylaşımı vb.), “su savaşları” söylemine karşı alternatif bir çözüm odağı olarak görülmektedir. Sınır aşan suların çatışma yerine iş birliği üretmesinde **uluslararası sözleşmeler** (Helsinki Kuralları, Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri), **ikili/çoklu anlaşmalar** ve **bölgesel iş birliği platformları** önemli role sahiptir (Wolf, 1998). Türkiye’nin komşularıyla bu doğrultuda geliştireceği “su diplomasisi”, bölgesel barış ve istikrara katkı sunabilir.

5.5. Su Yönetimi ve Su Ayak İzi

Su ayak izi, Türkiye’nin su krizinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle tarım, sanayi ve kentleşmenin su kaynakları üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, su kullanımında yapılacak iyileştirmeler sürdürülebilir yönetim stratejilerinin başarısında kilit öneme sahiptir (Hoekstra & Mekonnen, 2011). Tarımsal üretimdeki su tüketimi, özellikle yeraltı sularına bağımlı bölgelerde daha belirgin hale gelmektedir (DSİ, 2020).

Türkiye'nin tarımsal üretiminde su yoğun ürünlerin tercih edilmesi, su tüketimini artıran bir faktördür. Ancak, damla sulama sistemleri gibi modern sulama tekniklerinin yaygınlaştırılması bu sorunun çözümünde etkili olabilir (Ridoutt & Pfister, 2010).

Sanayi sektöründe gri su dönüşümü ve atık su arıtma tesislerinin yaygınlaştırılması hem su tüketimini azaltabilir hem de çevresel etkileri en aza indirebilir. Bu durum, endüstriyel bölgelerde su tüketiminin izlenmesi ve raporlanması ile desteklenmelidir (IPCC, 2021).

Su kayıp ve kaçak oranlarının azaltılması, akıllı su şebekelerinin kullanılması ile mümkün olabilir. Aynı zamanda, halkın bilinçlendirilmesine yönelik kampanyalar ile bireysel su tasarrufu teşvik edilebilir (Gleick, 2018).

6. Sonuç

Bu çalışma, “su savaşları” kavramının dünyadaki örneklerini ve Türkiye’nin farklı sınır aşan su havzalarındaki (Fırat, Dicle, Meriç, Aras, Asi, Çoruh) durumunu değerlendirerek, su krizinin çok boyutlu yapısını ortaya koymuştur. Dünyada “su savaşları” ifadesi sıklıkla gündeme gelse de çoğu anlaşmazlığın diplomatik kanallardan çözüme kavuştuğu veya kısmen yönetildiği görülmektedir. Türkiye ise hem Orta Doğu’da hem de Balkanlar-Kafkaslar coğrafyasında stratejik bir konuma sahip olup, su paylaşımında “yukarı kıyıdaş” veya “yan kıyıdaş” pozisyonu nedeniyle diplomatik sorumluluklar üstlenmektedir.

Öte yandan Türkiye'nin hızla artan nüfusu, iklim değişikliğine bağlı yağış rejimi bozuklukları ve yanlış sulama yöntemleri, ülke içinde "su krizi" riskini yükseltmektedir. Bu krizin derinleşmesi, tarım ve enerji sektörleri başta olmak üzere toplumsal ve ekonomik yaşamın pek çok alanını olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla, sürdürülebilir bir su yönetimi politikası ve etkin bir "su diplomasisi" yaklaşımı, Türkiye açısından kritik önem taşımaktadır.

Başlıca Sonuçlar:

- Dünya genelinde "su savaşları" kavramı medyada sık yer alsa da anlaşmazlıkların büyük bölümü diplomatik kanallarla çözülmeye çalışılmaktadır.
- Türkiye, **Fırat-Dicle** Havzası ile ön plana çıksa da **Meriç, Aras, Asi ve Çoruh** gibi diğer sınır aşan nehirler de diplomatik açıdan önem arz etmektedir.
- Ülke içinde "su stresi" seviyesine işaret eden göstergeler, iklim değişikliği ve artan nüfus nedeniyle daha da kötüleşebilir.
- Sınır aşan suların çatışma yerine iş birliği alanına dönüşmesi, etkin su diplomasisi ve uluslararası iş birliği çabalarıyla mümkündür.
- Türkiye'nin su krizine yönelik çözüm stratejilerinin başarılı olabilmesi için, tarımsal ve sanayi faaliyetlerinde su ayak izinin azaltılması öncelikli bir politika hedefi olmalıdır.

7. Öneriler

1. Bölgesel İş Birliği Mekanizmaları:

- Türkiye, Suriye, Irak, İran, Ermenistan, Gürcistan, Yunanistan ve Bulgaristan gibi komşularıyla ortak komisyonlar kurarak veri paylaşımı, erken uyarı sistemleri ve havza yönetimi alanında iş birliği geliştirebilir.
- Akış miktarı, su kalitesi ve mevsimsel değişimler konusunda şeffaf bir veri tabanı oluşturulmalıdır.

2. Entegre Sınır Aşan Su Yönetimi:

- Her bir nehir havzası için, ilgili tüm paydaşların (merkezi yönetimler, yerel yönetimler, tarım sektörü, enerji sektörü, STK'lar) katılımıyla stratejik planlar hazırlanmalıdır.
- Ortak hidroelektrik projeleri, baraj inşa ve işletme politikaları, sel kontrolü ve kuraklık yönetimi konularında çok taraflı protokoller imzalanabilir.

3. Türkiye İçin Sürdürülebilir Su Yönetimi Reformları:

- Tarımsal sulamada **damla sulama**, **yağmurlama** gibi yöntemlerin yaygınlaştırılmasıyla, su tasarrufu sağlanmalı ve verimlilik artırılmalıdır.
- Büyük kentlerde **gri su dönüşümü**, **yağmur suyu hasadı**, **akıllı su şebekeleri** ve **su kayıp/kaçak yönetimi** gibi uygulamalarla su talebi kontrol altına alınabilir.
- **Yeraltı suları** için kota ve izleme sistemleri oluşturulmalı, aşırı çekim sonucu meydana gelen obruk oluşumu ve ekolojik dengesizlikler önlenmelidir.

4. İklim Değişikliğine Uyum Planları:

- Her havza bazında “kuraklık senaryoları” oluşturulmalı ve bu senaryolara göre önlemler (örneğin, rezervuar yönetimi, acil su transfer altyapısı vb.) detaylandırılmalıdır.
- Sel ve taşkın kontrolü için meteorolojik erken uyarı sistemlerinin yanı sıra ağaçlandırma, ıslah çalışmaları ve sulak alan koruma politikaları benimsenmelidir.

5. Uluslararası Hukuki Çerçevesel ve Diplomasi:

- Türkiye, Birleşmiş Milletler’e bağlı **1997 tarihli Sınır Aşan Sular Sözleşmesi** veya benzeri uluslararası düzenlemelere katılarak hukuki çerçevede müzakere gücünü artırabilir (Wolf, 1998).
- Komşu ülkelerle yaşanan veya yaşanabilecek anlaşmazlıklar için “arabuluculuk mekanizmaları” ve “hakemlik” sistemleri geliştirilebilir.

6. Su Ayak İzinin Azaltılması için Öneriler:

Teknolojik Dönüşüm ve Su Verimliliği

- Damla sulama ve yağmurlama sistemlerinin yaygınlaştırılması.
- Tarım sektöründe, ürün deseni değişikliği yapılarak su tüketimi düşük ürünlere yönelim.
- Sanayi tesislerinde su geri kazanım sistemlerinin uygulanması.

Politika ve Yasal Düzenlemeler

- o Su fiyatlandırma politikalarının maliyet-etkin hale getirilmesi.
- o Gri su arıtma tesislerinin kurulması ve sanayi bölgelerindeki su kirliliği denetimlerinin sıklaştırılması.

Farkındalık ve Eğitim

- o Halkın su tüketimi konusunda bilinçlendirilmesi için ulusal kampanyalar.
- o Okullarda su tasarrufu ve su kaynaklarının önemi üzerine müfredat içeriklerinin güçlendirilmesi.

Yerel ve Uluslararası  ř birliği

- o Sınır aşan sularla ilgili komşu ülkelerle ortak projeler.
- o Havza bazlı su yönetimi politikalarının uygulanması.

Kaynakça

Avrupa Parlamentosu ve Konsey (2000/60/EC). Avrupa Birliği Su ereve Direktifi. 23 Ekim 2000.

Daoudy, M. (2009). Asymmetric Power: Negotiating Water in the Euphrates and Tigris. *International Negotiation*, 14(2), 361-391.

DSİ (2020). Devlet Su İşleri Genel Mdrlğ Resm İstatistikleri ve Raporları.

[EC] European Commission (2004). Impact Assessment: Proposal for a Council Decision on the Principles, Priorities and Conditions Contained in the Accession Partnership with Turkey. Brussels: European Commission.

[EC] European Commission (2006). Turkey 2006 Progress Report. Brussels: European Commission.

[EC] European Commission (2007). Turkey 2007 Progress Report. Brussels: European Commission.

Falkenmark, M. (1989). The Massive Water Scarcity Now Threatening Africa: Why Isn't It Being Addressed?. *Ambio*, 18(2), 112-118.

Gleick, P. H. (1993). Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security. *International Security*, 18(1), 79-112.

Gleick, P. H. (2018). *The World's Water*. Washington, DC: Island Press.

Hoekstra, A. Y., & Mekonnen, M. M. (2011). The Water Footprint Assessment Manual. Earthscan.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2021). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. Cambridge University Press.

İnan, Y. (1994). Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(01). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001684

Kibaroglu, A., & nver, O. (2020). An Analysis of Türkiye's Water Diplomacy and Its Evolving Position in International Water Governance. *Water International*, 45(3), 230-248.

MGM (2020). Meteoroloji Genel Müdürlüğü: İklim Verileri ve İstatistikleri.

Ridoutt, B. G., & Pfister, S. (2010). "A Revised Approach to Water Footprint." *Journal of Industrial Ecology*, 14(5), 500-511.

Shiklomanov, I. (2000). Appraisal and Assessment of World Water Resources. *Water International*, 25(1), 11-32.

Şahin, V. (2019). Orta Doğu'da İklim Değişikliği ve Su Güvenliği. *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 78-95.

T.C. AB Bakanlığı (2013). AB'ye Katılım Süreci: Çevre Faslı Gelişmeleri. Ankara: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020). Avrupa Birliği ile Müzakereler ve Çevre Faslı. [Çevrimiçi] Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr>

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2012). Türkiye'de Sınır Aşan Suların Yönetimi Raporu. Ankara: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Yayınları.

Tepekaya, M. (1996). DEĞİŞEN DÜNYA KONJONKTÜRÜNDE TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN SULARI. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 149-184.

TÜİK (2021). Türkiye İstatistik Kurumu: Su Kullanımı ve Nüfus Projeksiyonları.

UNECE (1991). Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (Helsinki Convention). United Nations Economic Commission for Europe.

UNECE (1998). Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). United Nations Economic Commission for Europe.

UNECE (2001). Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo Convention). United Nations Economic Commission for Europe.

Wolf, A. T. (1998). Conflict and Cooperation along International Waterways. *Water Policy*, 1(2), 251-265.

World Bank (2020). World Development Indicators: Water Data.